

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ ОМУЗГОРИИ ТОҶИКИСТОН
БАНОМИ САДРИ ДИНАИИ**

ВБД: 90 (575.3)

Бо ҳуқуқи дастнавис

ОБИДОВ РУСТАМ ҲОШИМОВИЧ

**БҶОИИ МИНТАҚАВИИ ҲИСОР ҲАМЧУН САРЧАШМАИ
МУҲИММИ ОМУЗИШИ ТАЪРИХИ НАВТАРИНИ ТОҶИКИСТОН**

АВТОРЕФЕРАТИ

**диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои таърих
аз рӯйи ихтисоси 07.00.09 – Таърихнигорӣ, маъхазшиносӣ
ва методҳои таҳқиқоти таърихӣ (илмҳои таърих)**

**Роҳбари илмӣ:
доктори илмҳои таърих,
профессор Муҳидинов С.Р.**

ДУШАНБЕ – 2022

Диссертатсия дар кафедраи таърихи халқи тоҷики Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни омода гардидааст.

Роҳбари илмӣ: **Муҳидинов Сайдалӣ Раҷабович** – доктори илмҳои таърих, профессори кафедраи таърихи халқи тоҷики Донишгоҳи Славянии Россия ва Тоҷикистон

Муқарризони расмӣ: **Абдуллоев Маҳмуд Холович** – доктори илмҳои таърих, профессори кафедраи таърихи халқи тоҷики Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ

Ёрмуҳаммадов Амиршоҳ – номзади илмҳои таърих, дотсенти кафедраи таърихнигорӣ ва архившиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Ташкилоти тақриздиханда: **Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи М. Турсунзода**

Ҳимоя рӯзи 19 январи соли 2023, соати 13:00 дар чаласаи Шӯрои диссертатсионии 6Д.КОА-035 барои ҳимояи диссертатсияҳо оид ба дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯи ихтисос, ки дар назди Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33) амал мекунад, баргузор мегардад.

Бо диссертатсия дар Китобхонаи марказии илмӣ ба номи Индира Гандии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33) ва дар сомонаи расмӣ Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (www.institute-history.tj) шинос шудан мумкин аст.

Автореферат санаи «___» _____ соли 2022 тавзеъ шудааст.

Котиби илмӣ
Шӯрои диссертатсионӣ
доктори илмҳои таърих,
профессор

Раҷабов А.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзӯи таҳқиқот. Бойгонӣ қисми таркибӣ ва чудонашавандаи сохтори давлатӣ буда, ҳаёти иҷтимоӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ ва таърихӣ халқро ифода менамояд. Ҳар як ҳуччати дар он маҳфузбуда, паҳлуҳо ва самтҳои гуногуни ҳаёти ҷомеаро таҷассум мекунад.

Бо гузашти айём дастоварду комёбӣ, камбудию норасоҳои дар ҳар давру замон ҷойдоштаи ҷомеа ба саҳифаҳои таърих маҳз тавассути бойғониҳо ворид мегарданд. Агар даврони бостон ва асри миёнаро тавассути маводҳои таърихӣ бостоншиносӣ баҳо диҳанд, пас давраи навтаринро аз ҳуччатҳои маҳфузмондаи бойғониҳо меомӯзанд. Имрӯз бе ягон шубҳа бояд гуфт, ки бойгонӣ ганчинаи бебаҳои хотираи таърихӣ халқу миллат ба шумор меравад. Нахустин бойғониҳо дар ҳудуди Тоҷикистони Шимолӣ, дақиқан дар Хучанд ҳанӯз дар оғози асри ХХ пайдо шуда, маводҳои он, ки солҳои 1865 – 1917 – ро дар бар мегирифтанд, имрӯз асоси хазинаҳои давраи тоинкилобии Бойғонии марказии давлатии Тоҷикистонро ташкил медиҳанд. Ҳанӯз соли 1927 дар Ҷумҳурии Мухтори Шӯравии Социалистии Тоҷикистон (ҶМШС) ба сохтмони бойгонӣ шурӯъ намуданд. Пас аз таъсис гардидани Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон (ҶШСТ) (октябри соли 1929) қори бойғонидорӣ рӯ ба инкишоф ниҳод. Моҳи январи соли 1931 дар шаҳри Сталинобод Сарраёсати марказии бойгонӣ таъсис дода шуд.

Соли 1938 бойғониҳо ба Шуъбаи бойғонии Комиссариати халқии дохилии ҶШС Тоҷикистон шомил гардида, танҳо соли 1960 ба Хайати Идораи бойғонии назди Шӯрои Вазирони ҶШС Тоҷикистон дода шуданд.

Ин ниҳод дар соли 1980 ба Саридораи бойғонии назди Шӯрои Вазирони ҶШС Тоҷикистон табдил ёфта, дар даврони истиқлол, аз соли 2006 номи Саридораи бойғонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба худ касб кардааст.

Бо вучуди он, ки ҳанӯз ҳам унвонҷӯёну донишмандон, мутаассифона ҳангоми таҳқиқот ба ҳуччатҳои бойғониҳо кам тавачҷуҳ доранд, вале тадричан маводҳои бойғониҳо манбаи омӯзиш ва истифодаи мутахассисони соҳаҳои мухталиф гардида истодаанд. Ин бесабаб нест. Соҳибистиклолии Ҷумҳури Тоҷикистон имконият фароҳам овард, ки имрӯз натавонанд таърихӣ кишвар дар маҷмуъ омӯхта шаванд, балки минтақаҳои мухталифи кишвар ҳамчун манбаи таҳқиқ қарор гиранд. Дар ин қатор омӯзиши ганчинаҳои бойғонии Филиали Бойғонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри Ҳисор сарфи назар нест. Таҳқиқот нишон дод, ки дар омӯзиши ҳуччатҳои ин бойгонӣ миёни дигар филиалҳои Бойғонии марказии давлатӣ дар ҷумҳурӣ, дар яке аз қойҳои аввал меистад. Шуъбаи Бойғонии ҶШС Тоҷикистон дар шаҳраки Ҳисор 5 апрели соли 1963 таъсис дода шудааст. Бойғонии мазкур дар асоси ҳуччатҳои органҳои ҳокимияти давлатӣ, муассисаҳо ва ташкилотҳо, (новобаста аз шакли моликият ва тобеияшон), дар ҳудуди шаҳрҳои Турсунзода, Ҳисор, ноҳияҳои Шаҳринав ва Варзоб амалкарда ё амалкунанда ташаккул ёфта, дар Филиали Бойғонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри Ҳисор нигоҳдорӣ карда мешаванд. Ин филиал хазинаҳои гуногунмазмун ва гуногундараҷаро дар бар

гирифта, дар махфузгоҳҳои бойгонӣ зиёда аз 66915 (шасту шаш ҳазору нӯхсаду понздаҳ) парванда нигоҳ дошта шуда, маводҳои солҳои 1925-2014-умро дар бар мегиранд. Ҳуччатҳо дар 425 ҳазинаи бойгонӣ (фонд) гирд оварда шудаанд. Дар асоси маводҳои ҳазинаҳои Филиал даҳҳо асарҳои офарида шуда, садҳо нафар шахрвандон барои маълумотҳои зарурӣ ба бойгонӣ муроҷиат менамоянд. Дар Филиал ҳуччатҳои дорои хусусияти илмӣ, таърихӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, тандурустӣ, саноатӣ ва соҳтмонӣ, инчунин тақсимоти марзӣю маъмуриӣ нигоҳдорӣ карда мешаванд. Аз ин ҷост, ки омӯзиши таърихи ташаккул, сохтор ва мундариҷаи ҳуччатҳои ҳазинаҳои ин Филиал ва дар заминаи ин ҳуччатҳо таҳқиқи таърихи Ҳисор, Шаҳринав ва Турсунзода аҳамияти калони илмӣю амалӣ доранд. Дар баробари он боз омилҳои зерин низ ба муҳиммияти мавзӯи таъсир мерасонанд:

- дар Тоҷикистони соҳибистиклол бойгонӣҳо яке аз институтҳои муҳими таъминкунандаи ҳифзи боигарии зеҳнии миллат ҳисоб меёбанд;
- омӯзиши мавзӯи барои таҳқиқи таърихи навтарини халқи тоҷик зарур буда, дорои аҳаммияти илмӣ ва амалӣ мебошад;
- бойгонӣ боигарии беназире мебошад, ки дар шароити кунунӣ аз онҳо, мутаассифона, мутахассисон кам бархӯрдор мебошанд;
- имрӯз таваҷҷуҳи мардум нисбати таърихи дур ва наздики кишвари ҳеш меафзояд. Ин омил боиси он гаштааст, ки минбаъд бойгонӣҳои давлатӣ бояд ба муассисаҳои дастраси умум табдил дода шаванд;
- тағйиротҳои дар даҳсолаҳои охир ба амал омада, мақоми ҳадамоти бойгониро дар системаи муассисаҳои бойгонӣ афзун намуда, маъмуриятҳои онҳоро нисбатан васеъ месозад. Имрӯз маҳз бойгонӣҳо ҳамчун манбаъи омӯзишӣ имконият фароҳам меоваранд, ки мутахассисон беш аз пеш ба ин манбаъҳо рӯ оранд ва саҳифаҳои торики таърихи кишварро рӯшан намоянд;
- бойгонӣ макони рушду инкишофи илми таърих ва пажӯҳишгоҳи илмӣ - татқиқотӣ мебошад;
- ҳазинаҳои Филиали Бойгонии марказии давлати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри Ҳисор қисми таркибии ҳазинаи миллии бойгонии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад. Аз ин ҷост, ки таҳқиқи таърих ва тақомули Филиали Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри Ҳисор аҳаммияти муҳими илмӣ ва амалӣ дорад.

Дарҷаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Бовучуди он, ки мавзӯи рисолаи мазкур нахустин бор мавриди таҳқиқ қарор мегирад, дар хусуси фаъолияти бойгонӣҳои давлатии Тоҷикистон дар даврони Шӯравӣ ва солҳои соҳибистиклолӣ ва Филиали Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри Ҳисор аз ҷониби муаллифони мухталиф як силсила китобу чузваҳои арзишманд ба таъб расидаанд, ки паҳлуҳои гуногуни фаъолияти бойгонии мазкурро то андозае баррасӣ менамоянд. Осори ҷопшударо шартан ба панҷ ғуруҳ ҷудо кардан мумкин аст:

Ғуруҳи аввал ҳуччатҳои роҳбарикунанда ва меъёрӣ – ҳуқуқиро, ки фаъолияти бойгонӣҳоро баррасӣ менамоянд, фаро мегирад.

Ба гуруҳи дуом адабиёти назариявӣ амалӣ, ки ба масъалаҳои умумии таърих, назария, роҳи усулҳои ташкили фаъолияти бойгонӣ бахшида шудаанд, дохил мешаванд.

Ба гуруҳи сеюм асарҳои ворид мегарданд, ки ба фаъолияти бойгонӣ дар Тоҷикистонӣ Шуравӣ ва даврони соҳибистиклолии он бахшида шудаанд.

Гуруҳи чорум адабиётро, ки роҷеъ ба таърихи пайдоиш ва фаъолияти Филиали Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри Ҳисор маълумот медиҳанд, инчунин асарҳои, ки дар асоси ҳуҷҷатҳои таърихӣ дар ин бойгонӣ маҳфузбуда таҳия ва ба чоп расидаанд, фаро мегирад.

Гуруҳи панҷумро осори умумие ташкил медиҳанд, ки нисбати бойгониву бойғонишинӣ ягон гуна ахбороти умумӣ пешниҳод намудаанд.

Пиромони гуруҳи аввали адабиёт бояд қайд кард, ки дар диссертатсия як қатор маводи расмӣ, аз ҷумла қонунҳо, қарорҳои Ҳукумати Тоҷикистон, низомномаҳо ва ғайраҳо мавриди истифода қарор гирифтаанд.¹

Воқеъан, ба гуруҳи дуом адабиёти назариявӣ амалие ворид гардидаанд, ки ҳанӯз аз охири солҳои 30-ум сар карда, аз ҷониби бойғонишинӣ Шуравӣ К..Г. Митеев,² М.И.Корнева, Е.М.Тальман, Д.М.Энштейн,³ В.В. Максаков,⁴ А.В. Елпатьевский,⁵ Г.М. Горфейн, Л.Е. Шепелев,⁶ В.М.Жигунов,⁷ В.И. Вяликов⁸ таҳия ва чоп шуда, дар хусуси ҳуҷҷатгузори муассисаҳои фондафзо, таркиб ва сохтори ҳуҷҷатҳо дар бойгонӣ, роҷеъ ба таърих ва ташкилдиҳии қори бойгонӣ дар ИҶШС,

¹ Қарори Совети Вазирони РСС Тоҷикистон «Дар бораи ба Саруправленияи архиви назди Совети Вазирони РСС Тоҷикистон табдил додани Управленияи архиви назди Совети Вазирони РСС Тоҷикистон// Маҷмуаи ҳарорҳои Ҳукумати РСС Тоҷикистон. - Душанбе,1980. -№9. (257). - С.3-11.; Низомномаи Саруправленияи архиви назди Совети Вазирони РСС Тоҷикистон аз 21 -уми августи соли 1989, тахти №145 бо қарори Совети Вазирони РСС Тоҷикистон тасдиқ шудааст// Маҷмуаи қарорҳои Ҳукумати РСС Тоҷикистон. - Душанбе,1989. -№9. (365). - С.3-11.; Низомномаи намунавӣ дар бораи бахши бойгонии Мақомоти Иҷроияи Ҳокимияти Давлатии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон,вилоятҳо,шаҳру ноҳияҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон.бойгонии давлатии маҳаллӣ ва бойгонии байниидоравии ҳуҷҷатҳои ҳайати шахсӣ.- Душанбе: Эр – граф2011.- 40 сах.; Руководство по обеспечению сохранность документов .- М., 2006. -14с. Қарори Совети Вазирони РСС Тоҷикистон «Дар бораи ба Саруправленияи архиви назди Совети Вазирони РСС Тоҷикистон табдил додани Управленияи архиви назди Совети Вазирони РСС Тоҷикистон// Маҷмуаи ҳарорҳои Ҳукумати РСС Тоҷикистон. - Душанбе,1980. -№9. (257). - С.3-11Рӯйхати мақомоти давлатӣ, муассисаҳо,ташкilotҳо ва корхонаҳо – манбаи пуркунии бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон.-Душанбе:Эр-граф,2011.-40 сах.; Низомномаи намунавӣ дар бораи бахши бойгонии Мақомоти Иҷроияи Ҳокимияти Давлатии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон,вилоятҳо,шаҳру ноҳияҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон.бойгонии давлатии маҳаллӣ ва бойгонии байниидоравии ҳуҷҷатҳои ҳайати шахсӣ.- Душанбе: Эр – граф2011.- 40 сах.; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ҳазинаи бойгонии миллӣ ва муассисаҳои бойгонӣ аз 13 ноябри соли 1998.

² Митеев К.Г. Теория и практика архивного дела. –Москва,1946.;Митлеев К.Г. История и организации делопроизводства в СССР. – Москва,1959.-680 с.

³ Корнева М.И., Тальман Е.М., Эпштейн Д.М. История архелграфии в дореволюционной России.Учеб. пособие. –Момква,1969. – 227с.

⁴ Максаков В.В. История и организация архивного дела в СССР (1917-1945гг).- Москва: Наука,1969.-.431с.

⁵ Елпатьевский А.В. Комплектование документальных материалов. – Москва, 1970,

⁶ Горфейн Г.М.,Шепелев Л.Е.Архивоведение.-Л.:Из-во Ленинг.ун-та,1971.- С.9-10.;

⁷ Жигунов В.М. Назначение экспертизы. – Москва, 1973, - 234 с.;

⁸ Вяликов В.И. Архивное стороительство в СССР (1917-1945гг.). Учеб. пособие. –Москва,1976. - 220 с.

назария ва амалияи кори бойғониҳо, созмондиҳии ҳуҷҷатнигории бойғониҳо, усулҳои асосии созмондиҳии фаёлияти бойғониҳо давлатӣ ва ғ. маълумотҳои муфид медиҳанд. Ин асарҳо ба рисола дар таҳлил, баррасӣ ва созмондиҳии фаёлияти бойғониҳо маводҳои хеле муфид дода, асоси назариявии рисоларо ташкил додаанд. Дар ин қатор як силсила асарҳои дастаҷамъиро¹ низ шомил кардан мумкин аст, ки барои муҳимтарин масъалаҳои фароҳамоварӣ, хифз, ниғаҳдорӣ ва истифодаи бойғониҳо, созмондиҳии дастгоҳи илмӣ-методӣ замина гузоштаанд.

Ба гурӯҳи сеюм, чи тавре, ки ёдрас шудем, асарҳои ворид мегарданд, ки роҷеъ ба фаёлияти бойғониҳо дар Тоҷикистони Шӯравӣ ва Тоҷикистони соҳибистиқлол баҳшида шудаанд. Бояд тазаққур дод, ки миёни онҳо силсилаасарҳо, маводҳои услубӣ, маълумотномаҳо² ва дигар маводҳои ҷопиро мушоҳида кардан мумкин аст, ки аз созмонёбӣ ва рушду такомули соҳа дарак медиҳанд. Ба назари мо муҳимтаринашон инҳо мебошанд: дар бюллетени иттилоотии шӯъбаи бойгонӣ мақолаи нахустини В.Рудницкий - “Соҳтмони бойгонӣ дар Тоҷикистон”³ ҷоп шуда буд, ки дар он муаллиф пиромони таърихи бунёди нахустин бойғониҳо дар ҷумҳурӣ, таркибу соҳтор, пешрафту камбудии соҳа маълумот додааст. Минбаъд ин масъала инкишофи назариявӣ амалии хешро дар мақолаи илмӣ собиқ Сардори Сарраёсати бойғониҳои назди Шӯрои Вазирони ҶШС Тоҷикистон, А.Қаҳҳоров - “Фаёлияти бойгонӣ дар ҶШС Тоҷикистон”⁴, ки ҳанӯз соли 1975 дар маҷаллаи марказии “Советские архивы” нашр шуда буд, дарёфтааст. Маҳз дар ҳамин мақола тамоми паҳлуҳои фаёлияти бойғониҳои

¹ Теория и практика архивного дела в СССР. Изд. 2-е, перераб. дп. - М.: Высш. школа, 1980. - 343 с. Сборник материалов по истории и организации архивного дела в СССР. - М., 1940. - Вып. У. - С. 72-79.; Основы правила работы государственного архива. - М., - 1962.; С. 158-159.; - 66 с.; История делопроизводства в СССР // Учебное пособие. Под ред. Я.В. Лившица и В.А. Цикулина. - М., 1974.; Основы отбора на государственное хранение научно-технической документации. Методические рекомендации. - М., 1976. - 121 с.; Значение документальных материалов. - М., 1976.; Использование документальных материалов государственных архивов и советские архивы. - М., - 1975. - №3.; Теория и практика архивного дела в СССР. Изд. 2-е, перераб. дп. - М.: Высш. школа, 1980. - 343 с. Руководство по обеспечению сохранности документов. - М., 2006. - 14 с.

² Рудницкий В. Архивное строительство в Таджикистане // Информационный бюллетень №1 архивного отдела МВД Таджикской ССР, Сталинабад, 1958, с.; Документальные материалы Центрального государственного архива Таджикской ССР: Путеводитель. - Сталинабад, 1961. - С. 4.; Қоида дар бораи фонди архиви Давлатии ССРС. Баори истифодаи хизматӣ. - Курғон-теппа, 1967. - 26 сах.; Қаҳҳоров А. Архивное дело в Таджикской ССР // Советский архивы. - 1975. - №3. - С. 32-35. Государственные архивы Таджикской ССР. Справочник. / Сост.: М.А. Спёвак, И.А. Акрамов и др. - Душанбе, 1982. - 47 с.; Мухиддинов С., Каримов М. Бойгоншиносӣ: Дастури таълими барои донишҷӯёни факултетҳои таърихи макотиби олии Мухаррир н.и. т, дотсент Н.К. Убайдуллоев. - Душанбе, 2009. - 52 с.; Нёматов Ш. Асроров М. Маҳфузгарони таърих. - Душанбе: Ирфон, 2010. - 272 с.; Мирсаидова Д., Ф. Одина Ф. Маҳзани хофизаи кишвар. - Душанбе: Ирфон, 2016. 80 с.; Асроров М. Дурдонаҳои хазинаи бойгонӣ. - Душанбе: Ирфон, 2014. 200 с.; Мардон Р. Кохи ҳуҷҷатҳои муқаддас. Душанбе: Балоғат, 2013. 256 с. Мардон Р. Кохи ҳуҷҷатҳои муқаддас. Душанбе: Балоғат, 2013. 256 с.; Мирсаидова Д., Одина Ф. Маҳзани хофизаи кишвар. - Душанбе: Ирфон, 2016. - 80 с.;

³ Рудницкий В. Архивное строительство в Таджикистане // Информационный бюллетень №1 архивного отдела МВД Таджикской ССР, Сталинабад, 1958, с

⁴ Қаҳҳоров А. Архивное дело в Таджикской ССР // Советский архивы. - 1975. - №3. - С. 32-35. Государственные архивы Таджикской ССР. Справочник. / Сост.: М.А. Спёвак, И.А. Акрамов и др. - Душанбе, 1982. - 47 с.

Тоҷикистон мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтааст. Мақолаи мазкур имконият дод, ки дар сатҳи Иттиҳоди Шуравӣ дар хусуси дастовардҳои назарраси соҳа, муваффақиятҳои навгониҳо, бахусус маъракаи муҳими мутамарказгардони ин муассисаҳо оғаҳӣ ёбанд. Маводи дигар маълумотномаи “Бойғониҳои давлатии ҶШС Тоҷикистон”¹ мебошад, ки соли 1982 тартиб дода шуда, роҷеъ ба ҳайат ва мазмуни ҳуҷҷатҳои бойғониҳои давлатии ҷумҳурӣ ахбори кӯтоҳ медиҳад. Дар сарсухани он, ки ба қалами М.А.Спевак тааллуқ дорад, дар хусуси таърих ва мавҷудияти ин бойғониҳо маълумотҳои мухтасари муфид оварда шудааст. Минбаъд дар даврони истиқлол низ дар хусуси бойғониҳо хабару мақола, китобҳо ва васоити таълимӣ ба чоп расиданд.

Китоби дастачамъии “Дар сарғаҳи таърих”² ба 130-солагии зодрӯзи ходими давлатӣ ва сиёсӣ, нахустроҳбари Ҷумҳурии Тоҷикистон Нусратулло Маҳсум баҳшида шудааст. Муаллифони китоб Р.А.Абулҳаев, Н.Б.Ҳотамов, А.М.Ғафуров ва дигарон маводҳои зиёди бойғониҳои марказии Давлатӣ, ҳазинаи бойғониҳои КМ ҲК Тоҷикистон ва ғайраҳоро мавриди истифода қарор додаанд. Китоби мазкур натавон ба ҳаёт ва фаъолияти Н.Маҳсум баҳшида шудааст, балки вазъи ҳамонвақтаи ҷумҳурии ҷавони Тоҷикистонро низ тасвир менамоянд.

Дар соли 2009 дастури таълимии С.Муҳиддинов ва М. Каримов - “Бойғонишиносӣ”³ чоп гардид. Дастури таълимии мазкур дар ин ришта таҷрибаи нахустин буда, дар он аз ҷумла масоили таърихи пайдоиши шабакаҳои бойғониҳои давлатӣ дар Тоҷикистон, ҳадаф ва вазифаҳои бойғониҳои давлатӣ ва ғ. мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Дастури таълимии мазкур бо сабки илмӣ таълиф гардида, ба ғайр аз донишҷӯёни риштаи бойғонишиносӣ, инчунин барои унвонҷӯйҳо, омӯзгорон ва мутахассисони ин соҳа маводи муфид медиҳад.

Дар соли 2013 китоби Р.Мардон - “Коҳи ҳуҷҷатҳои муқаддас”⁴ ба таъб расид. Муаллиф дар асоси маводҳои Бойғониҳои марказии давлатии ҷумҳурӣ китоби мазкурро дар жанри публитсистӣ таҳия намуда, пиромуни таърихи бойғониҳои марказии давлатӣ, парвандаҳои ҳуҷҷатҳои нодирӣ он, ашхоси муътабари ин соҳа ҳуҷҷатҳои нодиреро бори нахуст ба гардиши илмӣ ворид намудааст.

Дар ин мавзӯ чанд китоби дигар низ ба чоп расидаанд. Аммо дар онҳо маводҳо омехта мебошанд. Дар ин китобҳо маводҳо қисман ба Бойғониҳои марказии давлатӣ, қисман ба Филиали Бойғониҳои марказии давлатӣ дар шаҳри Ҳисор (минбаъд Филиал) баҳшида шудаанд.⁵ Аз ин рӯ, ин китобҳо

¹ Государственные архивы Таджикской ССР.Справочник. /Сост.: М.А.Спевак, И.А.Акрамов и др.- Душанбе,1982. -47 с.

² Дар сарғаҳи таърих / зерӣ таҳрири А.Ғафуров. - Душанбе

³Муҳиддинов С., Каримов М. Бойғонишиносӣ: Дастури таълимӣ барои донишҷӯёни факултетҳои таърихи макотиби олии Мухаррир н.и. т, дотсент Н.К.Убайдуллоев. - Душанбе, 2009. -52 с.

⁴ Мардон р.Коҳи ҳуҷҷатҳои муқаддас.-Душанбе: Балоғат, 2013.-256 сах.

⁵ Нейматова Ш. Асроров М. Маҳфузгарони таърих. – Душанбе: Ирфон, 2010. -272 с.; Мирсаидова Д., Ф. Одина Ф.. Маҳзани ҳофизаи кишвар. – Душанбе: Ирфон, 2016.80 с.; Асроров М. Дурдонаҳои ҳазинаи бойғонӣ. – Душанбе: Инфон, 2014. 200 с.; Мирсаидова Д., Одина Ф. Маҳзани ҳофизаи кишвар. – Душанбе: Ирфон, 2016.- 80 с.;

дар қисми чорум мавриди баррасӣ қарор додем. Зимни таҳқиқоти мавзӯи мазкур маълум гардид, ки хазинаҳои Филиал манбаъи муҳимми рӯйи кор омадани як силсила асарҳо қарор додааст.

Аз оғози солҳои 90-ум сар карда, муаллифони Ф.Азизов ва З.Дӯстов,¹ Р.Ҷӯрабоев,² С.Одинаев ва Қ.Алиев,³ С.Одинаев,⁴ М.Асроров,⁵ Ю. Қодиров,⁶ Қодиров,⁶ С.Расули,⁷ З.Дӯстов, Р.Ҷӯрабоев, М.Асроров ва Ф.Азиз,⁸ Ш.Собирий,⁹ Ш.Неъматова ва М.Асроров,¹⁰ С.Одинаев ва Ф.Азизов,¹¹ М.Асроров,¹² Ф.Одинаев,¹³ М.Мирсаидова ва М.Асроров,¹⁴ С.Одинаев, Ҳ.Назарали, Ф.Азиз ва А.Ҳамдамӣ,¹⁵ Д. Мирсаидова, Ф. Одина¹⁶ ва ғ. китобҳо таҳия намудаанд. Дар китобҳои мазкур муаллифони маҳз дар асоси ҳуҷҷатҳои Филиали Бойгонии марказии давлатӣ дар шаҳри Ҳисор таърихи ноҳияҳои Ҳисор, Шаҳринав, Регар(ҳоло Турсунзода), соҳтмони номдори Канали Калони Ҳисор, фоҷиаи заминларзани Шарора, ҳаёту фаъолияти фарзандони шарафманду номдори водии Ҳисорро сабту тасвир намудаанд.

Солҳои 2018-2019 китобҳои Ҷ.С.Лангарӣ ва Р.Ҳ.Обидов – “Бойгонӣ-ганҷинаи таърих”¹⁷ ва “Саҳифаҳои таърихи бойгонӣ”¹⁸ аз ҷоп баромаданд. Муаллифони кӯшидаанд, ки дар китобҳои мазкур доир ба пайдоиши аввалин бойгонӣҳо дар Тоҷикистон, аз таъсиси нахустин Бойгонии давлатӣ дар Тоҷикистон ва роҷеъ ба Филиали Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри Ҳисор то кадримкон маълумот диҳанд.

Ҷи тавре, ки хангоми таҳқиқ маълум гардид, дар ин асару мақолаҳо таърихи пайдоиш, рушди босуръат ва таркиби хазинаи бойгонии миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва филиали Бойгонии марказии давлати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри Ҳисор бегаразона ва ҳолисона таҳлил гардидаанд. Сарфи назар аз шумораи зиёди асарҳо, ки аксари онҳо дар жанри илмӣ –

¹ Дӯстов З., Азизов Ф. Ҳисори Шодмон. Оид ба чашни 60-солагии ноҳияи Ҳисор.- Ҳисор, 1992.-

² Ҷӯрабоев Р. Диёри шоир. Дар бораи таърихи мухтасари ноҳияи Турсунзода.- Душанбе, 1992.

³ Одинаев С., Алиев Қ. Сарчашмаи файзи саодат.- Бахшида ба 60-солагии Канали Калони Ҳисор.- Ҳисор, 2001.

⁴ Одинаев С. Зилзилаи Ҳисор. Бахшида ба 20-солагии заминларзани ноҳияи Ҳисор.- Ҳисор, 2008.

⁵ Асроров М. Ҷузӣ. Оид ба таърихи деҳаи Ҷузӣи ноҳияи Ҳисор.- 2001.

⁶ Қодиров Ю. Муҳофизони Ватан (Оид ба иштирокчиёни Ҷанги Бузурги Ватанӣ аз ноҳияи Ҳисор.- Ҳисор.- Ҳисор, 2005.

⁷ Расули С. Олами хунар. Роҷеъ ба таърихи фарҳанг дар Ҳисор.- Ҳисор, 2007

⁸ Дӯстов З., Ҷӯрабоев Р., Асроров М., Азиз Ф. Аз Сабо то Шаҳринав. Дар бораи таърихи ноҳияи Шаҳринав.- Душанбе, 2007.

⁹ Собирий Ш. Сарнавишт 80 сол.- Душанбе: Ирфон, 2009.- 432 с.

¹⁰ Неъматова Ш., Асроров М. Маҳфузгарони таърих.- Душанбе: Ирфон, 2010.- 272 с.

¹¹ Одинаев С., Ф.Азизов Ф. Ҳисори Шодмон: аз бостон то ин замон. Оид ба таърихи Ҳисор ба ифтихори чашни 3000 – солагии Ҳисор, Душанбе, 2013.

¹² Асроров М. Дурдонаҳои хазинаи бойгонӣ.- Душанбе: Ирфон, 2014-200 сах.

¹³ Одинаев Ф. Кудуми файзбор. Бахшида ба сафарҳои расми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий – Пешвои миллат, Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба шаҳри Ҳисор.- Душанбе, 2015.

¹⁴ Мирсаидова М., Асроров М. Ҳисор дар масири таърих.- Душанбе, 2015.

¹⁵ Одинаев С., Назарали Ҳ., Азиз Ф., Ҳамдами А. Донишномаи Ҳисор. Энциклопедияи Ҳисор.- Душанбе, 2015.

¹⁶ Мирсаидова Д., Одина Ф. Маҳзани ҳофизаи кишвар.- Душанбе, 2016.

¹⁷ Лангарӣ Ҷ. С., Обидов Р. Ҳ. Бойгонӣ – ганҷинаи таърих.- Душанбе: ЭР-граф, 2018.- 87 с

¹⁸ Лангарӣ Ҷ. С., Обидов Р. Саҳифаҳои таърихи бойгонидорӣ (дирӯзу имрӯз). Душанбе, «Пром-экспо», 2019, 176 сах.

оммави офарида шудаанд, ҷавҳари мавзӯи диссертатсияро аз лиҳози илмӣ баррасӣ карда наметавонанд. Диссертатсияи мазкур ба таври маҷмӯӣ (комплексӣ) таҳия гардида, масъалаҳои муҳимми бойгонии минтақавии Ҳисор ҳамчун сарчашмаи омӯзиши таърихи навтарини Тоҷикистон мавриди таҳқиқ ва баррасӣ қарор мегирад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоихаҳо) ва ё мавзӯҳои илмӣ. Диссертатсия дар доираи татбиқи нақшаи корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи таърихи халқи тоҷики факултети таърихи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни иҷро гардидааст.

Тавсифи умумии таҳқиқот

Мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот. Мақсади асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ омӯзиши маҷмӯии таърихи навтарини Тоҷикистон дар асоси ҳуҷҷатҳои бойгонии минтақавии Ҳисор ва муайянсозии роҳҳои ташаққули Филиали бойгонии марказии ҷумҳурӣ дар шаҳри Ҳисор - ҳамчун қисми таркибии Бойгонии миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳсуб меёбад.

Мақсади гузашташуда **вазифаҳои** зеринро пешбинӣ менамояд:

- баррасии таърихи бунёд ва мустаҳкам намудани Ҳокимияти Шӯравӣ дар Водии Ҳисор;
- омӯзиши таърихи таъсиси бойгонихо ва фаъолияти онҳо дар минтақаи Ҳисор;
- муайянсозии маводҳои бойгонии Ҳисор доир ба Чанги Бузурги Ватанӣ;
- пайгирии таърихи барқарорсозии баъдичангӣ тибқи ҳуҷҷатҳои бойгонии минтақавии Ҳисор;
- муайянсозии манбаъҳои пуркунӣ ва таркиби ҳазинаҳои Филиали бойгонии марказии давлатӣ дар шаҳри Ҳисор;
- шарҳи таркиби ҳазинаҳои филиали Бойгонии марказии давлатӣ дар шаҳри Ҳисор;
- баррасии масъалаҳои ниғаҳдорӣ ва истифодаи ҳуҷҷатҳо дар филиали Бойгонии марказии давлатӣ дар шаҳри Ҳисор;
- тавзеҳи мазмун ва усулҳои санҷиш, барқарорсозӣ ва ташҳиси арзишнокии ҳуҷҷатҳо дар бойгонии минтақавии Ҳисор;
- шарҳ додани ҳазинаҳои бойгонии минтақавии Ҳисор ҳамчун манбаи таҳқиқоти таърихи навтарини Тоҷикистон.

Объекти таҳқиқот ҳуҷҷатҳои Филиали бойгонии марказии давлатии Тоҷикистон дар шаҳри Ҳисор ҳамчун сарчашмаи омӯзиши таърихи навтарини Тоҷикистон маҳсуб меёбад.

Мавзӯи (предмет) таҳқиқоти диссертатсионии мазкурро раванди таҳлили таркиби ганҷинаҳои Филиали бойгонии марказии давлатии Тоҷикистон дар шаҳри Ҳисор, гурӯҳбандии онҳо ҳамчун сарчашмаи таърихӣ, таърихи пайдоиши бойгонихо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шаҳри Ҳисор, муайянсозии ҳуҷҷатҳои бойгонӣ роҷеъ ба таърихи шаҳри Ҳисор, ноҳияҳои Шаҳринав, Турсунзода, Алмосӣ ва Пахтаобод ташкил медиҳад.

Ҳудуди замонии таҳқиқот солҳои 30-ми асри XX- оғози асри XXI-ро фаро мегирад.

Худуди ҷуғрофӣ таҳқиқот Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳайати Иттиҳоди Шуравӣ ва каламрави Тоҷикистони имрӯза мебошад.

Асосҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқот. Ҳангоми таҳияи диссертатсияи бештар асосҳои назариявӣ ва услубии таҳқиқоти донишмандони шинохтаи собиқ Иттиҳоди Шуравӣ ва Тоҷикистон П.В. Верховский, С.Н.Голубов, К.Г.Митлеев, М.И. Корнева, Е.М., Тальман, Д.М. Эйнштейн, В.В. Максаков, А.В. Елпатьевский, Г.М. Горфейн, Л.Е.Шепелев, В.М.Жигунов, А.Каҳҳоров, М.А.Спевак, И.А.Акрамов, В.Рудницкий, Ш.Неъматова ва ғ. ба инобат гирифта шудааст. Яке аз шахсиятҳои барҷастаи соҳа, ки ба фаъолияти ташкили бойғониҳо дар Россия аллакай аз соли 1918 машғул гардида, минбаъд нисбати роҳу усулҳои созмондиҳии бойғониҳо, кор бо маҷмӯаҳои ҳуччатҳо мақолаву китобҳо таҳия намудааст, В.В. Максаков мебошад. Ӯ дар муқоиса бо дигар олимони, ки бойғониҳоро голибан “устохонаҳои таҳқиқоти илмӣ” меҳисобиданд, инчунин қимати амалии онҳоро дар пешрафти иқтисодиёту фарҳанги давлати Шӯравӣ арзёбӣ мекунад. Охирин рисолаи илмӣ ӯ - “Таърих ва созмондиҳии қори бойғониҳо дар ИҶШС (1917-1945)”¹ шохиди ин гуфтаҳост. Пас таъсис гардидани Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон барои ба амал баровардани қори бойғонидорӣ Тоҷикистон дар рӯзҳои аввали моҳи январи соли 1931 дар шаҳри Сталинобод Сарраёсати марказии бойгонӣ таъсис дода мешавад, ки роҳбарии он ба зиммаи С.М.Казачкин гузошта мешавад. С.М.Казачкин яке аз шахсиятҳои мебошад, ки дар таъсис ва ба роҳ мондани қори бойғонидорӣ Тоҷикистони Шӯравӣ саҳми беандоза гузоштааст.

Пойгоҳи сарчашмавии таҳқиқот. Пойгоҳи асосии таҳқиқоти мазкурро ҳуччатҳои бойгонӣ ташкил медиҳанд. Онҳо ба ду гурӯҳ ҷудо мешаванд. Ба гурӯҳи аввал ҳуччатҳои Бойгонии марказии Давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд БМДТ)² ва ба гурӯҳи дуюм ҳуччатҳои хазинаҳои Филиали бойгонии марказии давлатии Тоҷикистон дар шаҳри Ҳисор (минбаъд ФБМДТ дар ш. Ҳисор)³ ворид гардидаанд. Аксари ин ҳуччатҳо бори нахуст ба доираҳои таҳқиқотҳои илмӣ ворид мегарданд.

¹ Максаков В.В.История и организация архивного дела в СССР (1947-1945 гг.).-М.;Наука,1969.-431 431 с.

² Бойгонии Марказии Давлатии Тоҷикистон (БМДТ) ф.10, р.1, д.417.; , ф.10, р.2, х.83, сах.162.3. БМДТ х. Р-11, р.1, п. 29, в.1. 4. БМДТ, ф.11, р.2, х.12, с.11-17.БМДТ, ф.11, р.16, х.17, сах.272-275. , х. Р-18, р.1, п. 5, в. х. Р- 882, р. 1, п.1, в.1.БМДТ, х.Р-882., р. 1., п. 3, в.БМДТх. Р- 882, р. 1, п.40, в.35-36,38. БМДТ ф.297. р.18, х.27, сах.198 БМДТ, ф.297. р.28, х.63, сах.210., ф.297. ф.1 х.63, сах.210., ф.297. ф.29, х.63 сах.210,БМДТ, ф.297. р.18, х.64, сах. 29-32,192., ф.297. р.27, х.87, сах.44,47,100.БМДТ, ф.297. р.18, х.110, сах. 46.БМДТ, ф.297, р.18, х. 130, сах.219. ф.297, р.18, х.144, сах. 76.БМДТ,ф.297, р.18, х.329, сах.104, БДМТ, ф.297, р.18, д.251, сах 91,251. ф.297, р.18, х.257, сах.148.,ф.297, р.18, х.258, л.37.БМДТ, ф.297, р.18, х.296, сах.44,81. ф.297. р.18, х.311, сах.БМДТ, ф.297, р.18, х.282, сах.9.БМДТ,ф.297, р.18, х.296, сах.183.БМДТ,ф.297, р.18, х.311, сах.157.БМДТ,ф.297, р.18, х.329, сах.103.

³ Филиали бойгонии марказии давлатии Тоҷикистон дар шаҳри Ҳисор (ФБМДТ), ф.1, р.1, д.342, сах 86., ф.1, р.1, х.43, ах. 15., ф.1, р.1, х.91, сах. 75., ф.11, р. 2, х.12, сах.16., , ф.1, р. 1, х. 59, сах.1.4, , ф.1, р.1, х.69, сах.4., , ф.1, р.1, х.91, сах. 75., , ф.1, р.1, х.216, сах.196, ф.1, р.1, х.285, сах.59., , ф.1, р.5, х.87, сах.60., , ф.42.р.1.д.96, сах 142.,) ф.56, р.1, х.64, сах.9, , ф.196, р.1, х.10, сах.47-48., , ф.196, р.1, х.134, сах.18., , ф.196, р.1, х.145, сах.74., , ф.210, р.1, х.1, сах.1-5., , ф.210, р.1, х.26, сах.35-40., , ф.210, р.1, х.47, сах.10., , ф.210, р.3, х.87, сах.1, ф.328. р.1, х.1, сах.1, ф.328. р.1, х.15, сах.6., , ф.129, р.1, х.32, сах.14., , ф.269, р.1, х.4 сах.14,67, , ф.388, р.1, х.105, сах.1-69, , ф.247, р. 1, х.4, сах. 1-19, , ф.247, р.1, х.

Навгонии илмий таҳқиқот. Бори аввал дар таърихнигории ватанӣ мавзӯи диссертация ҳамчун объекти маҷмӯии таҳқиқоти илмӣ қарор гирифтааст. Дар диссертатсия бори нахуст ҳуҷҷатҳои ҳазинаҳои БМДТ ва ҳазинаҳои ФБДМТ дар ш. Ҳисор ба доираҳои таҳқиқоти илмӣ ворид гардидаанд. Бахусус, ҳуҷҷатҳои нодири бойгонии зикршуда роҷеъ ба сохтмони Канали Калони Ҳисор, таърихи ноҳияҳои Ҳисор, Регару Пахтаобод дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ (1941-1945), зилзилаи Ҳисор маълумотҳои муфид медиҳанд. Дар диссертатсия бори аввал ҳуҷҷатҳои бойгонӣ дар “Рӯйхати (фехристи) ҳазинаҳои филиали Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ш.Ҳисор” гирд оварда шудааст, ки тибқи он имрӯз дар маҳфузгоҳҳои бойгонӣ зиёда аз 66915 (шасту шаш ҳазору нуҳсаду понздаҳ) парванда нигоҳ дошта шуда, маводҳои солҳои 1925-2014-умро дар бар мегиранд. Фехристи мазкур барои таҳқиқотчиён ва ҳамаи онҳое, ки минбаъд аз маводҳои бойгонӣ истифода бурдан мехоҳанд, барои дарёфти саривақтии ҳуҷҷатҳои зарурӣ кумак мерасонад. Мураттабсозии Фехрист дар миёни дигар филиалҳои БМДТ таҷрибаи нахустин буда, гурӯҳбандии парвандаҳо метавонанд барои дигар бойгонӣҳо ба сифати дастурамал мавриди истифода қарор гирад. Бори дигар муайян ва дақиқ карда шуд, ки тарзи панҷтабақаи идоракунии - марказ, вилоят, туман, кент, ҷамоат аз соли 1926 сар карда, дар минтақаи Ҳисор, вилояти Душанбе, тумани Қаротоғ, Ҳисор, кентҳои Регар, Шулум, Чимқурғон, Ҳисор, Тӯда, Хонақоҳ, ҷамоатҳои Работ, Ўзбекон, Хоча Лқҷар, Бузук, Резга ва Латабулоқ Дурманбулоқ, Тоҷик Барлос ва Кӯлобӣ вучуд доштаанд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

- Барои барқарор ва мустаҳкам намудани Ҳокимияти Шуравӣ дар Бухорои Шарқӣ ба ин самт Отряди Эъзомияи ҳарбии Ҳисор сафарбар мегардад. Аз 14 то 20 февралҳои соли 1921 Отряди мазкур Бойсун, Дехнав, Юрчи, Сари-Осиё ва Сари – Ҷуй, Регар, Қаротоғ ва Ҳисорро озод намуда, 21 феврал ба Душанбе ворид мешавад. 14 октябри соли 1925 номи вилояти Душанбе ба вилояти Ҳисор табдил меёбад. Ба тобеъияти вилоят туманҳои Душанбе, Ҳисор, Қаратоғ, Файзобод, Ёвон ва Янгибозор ворид мешаванд. Аммо 6-июни соли 1929 вилояти Ҳисор барҳам дода шуда, округи Ҳисор таъсис меёбад ва ба ҳудуди маъмуриаш ноҳияҳои Сталинобод, Қаратоғ, Лақай Тоҷик, Обигарм ва Янги Бозор дохил мегарданд. Округи Ҳисор 15 августи соли 1930 барҳам дода шуда, дар заминаи он ноҳияи Душанбе таъсис меёбад;

-Бори нахуст бойгонӣҳои Душанбе ва уезди Хучанд таъсис меёбанд. Соли 1938 дар Ҳисор бойгонии давлатии ноҳиявӣ таъсис ёфт. Бойгонӣҳои ноҳияҳои Шаҳринав ва Турсунзода, ки ҳамон вақтҳо таъсис ёфта буданд, имкониятҳои маҳдуд доштаанд. 5 апрели соли 1963 филиали Бойгонии марказӣ дар шаҳраки Ҳисор таъсис ёфта, минбаъд азнавсозии шабакаи

бойгоњиҳо оғоз меёбад. Пас аз Истиклолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (9 сентябри соли 1991) дар бойгоњиҳо тайиротҳои куллі ба вучуд омада, Хазинаи бойгонии миллии (ХБМ) ҷумҳурӣ ташкил меёбад. Инчунин соли 1998 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Хазинаи бойгонии миллии ва муассисаҳои бойгонӣ» қабул мегардад;

- Хуччатҳои ноҳияҳои Ҳисору Шаҳринав ва ноҳияи Регари дар Филиал хифзшуда, шаҳодат доданд, ки аҳолии ноҳияҳои зикршуда, аз рӯзҳои аввали Ҷанги Бухурги Ватанӣ (ҶБВ) (солҳои 1941-1945) дар набардҳо иштирок намуда, меҳнаткашони ақибгоҳ бошанд, шабу рӯз заҳмат кашидаанд. Масалан, аз ҳудуди ноҳияи Регар дар солҳои ҶБВ 4623 нафар ҷавонмардон сафарбар шуда, аз онҳо 2525 нафарашон ба Ватан барнагаштанду шахиду гумном шуданд. Солҳои ҶБВ колхозичиёни хоҷагиҳои ноҳияи Ҳисор, Шаҳринав ва Регар ба фонди мудофия пахта, шир, тухм, пашм, пусти ҳайвоноти калон ва хурд, чорвои шохдор, ба сохтмони калоннаи танкии «Колхозчии Тоҷикистон» ва эскадриляи ҳавоии «Комсомоли Тоҷикистон» миллионҳо сум маблағ ҷамъоварӣ намуда, фиристоданд;

- Мардуми ноҳияи Ҳисор баробари дигар ноҳияҳо дар барқарорсозии баъдичангӣ меҳнати софдилони намуданд. Натиҷаи ин заҳматҳо буд, ки дар соли 1946 - 210 нафар, соли 1947 – 299 нафар, соли 1948 – 258 нафар кормандони хоҷагии халқи ноҳия бо медали «Барои меҳнати шучоатнок дар солҳои Ҷанги Бухурги Ватании 1941 – 1945» сарфароз гардонида шуданд. Тибқи маълумотҳои бойгонӣ солҳои 50-ум муттаҳидшавии колхозҳо оғоз ёфт. Дар натиҷа даромаднокии хоҷагиҳо афзуд, музди меҳнати колхозчиён ба дараҷаи назаррас зиёд шуд ва некӯаҳволиашон хеле боло рафт;

-Хуччатҳои дар натиҷаи фаъолияти органҳои ҳокимияти давлатӣ, муассисаҳо ва ташкилотҳо дар ҳудуди шаҳрҳои Турсунзода, Ҳисор, ноҳияҳои Шаҳринав ва Варзоб бавучудномада, хазинаҳои Филиалро пурра гардонида, дар ин ҷо ба таври доимӣ нигоҳ дошта мешаванд. Пуркунии хазинаҳо тибқи “Рӯйхати мақомоти давлатӣ, муассисаҳо, ташкилотҳо ва корхонаҳо – манбаи пуркунии бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон” ба роҳ монда шудааст:

-Дар маҳфузгоҳҳои бойгонӣ зиёда аз 66915 (шасту шаш ҳазору нуҳсаду понздаҳ) парванда нигоҳ дошта шуда, маводҳои солҳои 1925-2014-умро дар бар мегиранд, ки дар 425 хазинаи бойгонӣ (фонд) гирд оварда шуда, аз 234 фонди истифодашаванда, 176 хазинаи озод ва 5 хазинае, ки аз бойгонӣ ба бойгонии дигар гузаронида шудаанд, иборат мебошанд. Хазинаҳо аз лиҳози таркиб ҷойгир ва табақабандӣ гардидаанд;

-Тачҳизоти муҳимтарини маҳзани бойгонӣ рафҳо ва ҷевонҳо ба ҳисоб рафта, хуччатҳо дар рафҳо ба таври амудӣ ва уфуқӣ ҷойгир шудаанд. Парвандаҳои андозаашон наонқадар калон ва дорой муқоваи ғавс бо усули амудӣ ва маводҳои дорой муқоваи мулоим ва андозаи калон ба таври уфуқӣ ҷойгир карда шудаанд. Дар ҳамин давра бинои Филиал бо тамоми воситаҳои техникаи бехатарӣ таъмин гардида, дар он ноқилҳои зудэҳсоси зидди сухторӣ, асбобҳои сухторҳомушқунӣ, салқинқунакҳо ва воситаҳои посбонӣ насб шуданд. Ҳамасола ба Филиал беш аз 2 ҳазор қорафтадагон мурочиат мекунанд. Дар муқоиса, агар соли 1991 ба бойгонӣ

250 дархосту ариза ворид шуда бошад, пас соли 2017 аз 1710 мурочиатҳо ба 1320 ҷавоби қаноатбахш ва 378 ҷавоби ғайриқаноатбахш мувофиқи талаботи қонун ва низомномаи марбута гардониди шудааст;

-Санҷиши ҳуҷҷатҳои ҳазинаҳои дараҷаҳои якум, дуюм ва сеюм, тибқи муқаррарот гузаронида мешавад. Зарурияти гузаронидани ташхис (экспертиза) дар нобаробарии арзишнокии ҳуҷҷатҳо ҳамчун иттилооти сарчашмавӣ зоҳир мегардад. Мақсади асосии ташхис аз муайян кардани дараҷаи қимматнокии ҳуҷҷатҳо ва пурра таъмин намудани давлат, илм, ҷомеа, инчунин шаҳрвандони алоҳида бо иттилооти зарурӣ иборат мебошад;

-Шарҳи ҳазинаҳои Филиал дар Ҳисор мувофиқи гуруҳҳо тақсимбандӣ шудаанд. Барои шарҳи ҳуҷҷатҳои Мақомоти ҳокимияти давлатии ноҳияҳои минтақа гуруҳи якум, ҳазинаҳои бойгонии ҷамоатҳои деҳот гуруҳи дуюм муқарар шудааст. Филиал ғайр аз ин, ҳуҷҷатҳои ташкилоту муассисаҳои ноҳияҳои Шаҳринав, Регар ва Пахтаободро роҷеъ ба стансияҳои ноҳиявии мошинӣ- тракторӣ, артелҳои хоҷагии қишлоқ, колхозҳо, совхозҳо, итиҳодияи агросаноатӣ ва ғ. аз рӯйи тартиби муқарраршуда, тахти рақами мушаххаси “ХБ” ниғаҳдорӣ мешаванд.

Аҳамияти амалии таҳқиқот аз он иборат мебошад, ки мазмуни асосӣ ва хулосаҳои диссертатсия минбаъд дар таҳияи таърихи навтарин ҳалқи тоҷик, бахусус омӯзиши таърихи ноҳияҳои Ҳисор, Шаҳринав ва Турсунзода истифода шуда, ҳамзамон дар таҳияи китобҳои дарсӣ, васоити таълимӣ барои донишҷӯёни шуъбаҳои бойгоншиносии Донишгоҳу донишқадаҳо ва коллеҷҳои мамлакат мавриди истифода қарор хоҳанд гирифт. Хулосаи пешниҳодоти довталаб, ки ба Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии ноҳияҳои номбурда равона шудаанд, барои беҳтар намудани фаъолияти бойгонӣ кӯмаки амалӣ хоҳанд расонд.

Дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқотро дақиқияти маълумот, кифоягии ҳаҷми маводи таҳқиқотӣ, коркарди натиҷаҳои таҳқиқот ва ҳаҷми интишорот, таҳлил, баррасӣ, муқоисаи илмию амалӣ, инчунин инъикос ва тарзи нигоҳдошти маводҳои бойгонӣ таъмин менамоянд. Хулоса ва тавсияҳо дар асоси таҳлили илмии натиҷаҳои таҳқиқоти назариявӣ ва амалӣ пешниҳод гардидааст.

Мубоикати диссертатсия ба шиносномаи ихтисосҳои илмӣ. Мавзӯи таҳқиқот ба шиносномаи ихтисоси 07.00.09 – Таърихнигорӣ, маъхазшиносии ва методҳои таҳқиқоти таърихӣ мувофиқат менамояд.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар он зоҳир мегардад, ки унвонҷӯ ба доираи таҳқиқотҳои илмӣ ҳуҷҷатҳои пурарзиши бойгониро натавон роҷеъ ба ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии Ҳисор, инчунин роҷеъ ба ноҳияҳои ҳамҷавори Шаҳринаву Турсунзода ва собиқ ноҳияҳои Регар, Пахтаобод ва Алмосӣ ворид намудааст. Ҳамчунин Рӯйхати ҳазинаҳои дар Филиал, Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар шаҳри Ҳисор мавҷудбударо тартиб дода, ба шакли “Роҳнамо” ҷоп кардааст. “Роҳнамо” ба ҳамаи ашхоси аз маводҳои бойгонии мазкур истифодабаранда чиҳати дарёфти саривақтии иттилооти зарурӣ кӯмак менамояд, бо сохтор ва мундариҷаи ҳазинаҳои дар филиали Бойгонии марказии давлати Ҷумҳурии

Тоҷикистон дар шаҳри Ҳисор, ки қисми таркибии хазинаи миллии бойғони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад, ошно менамояд, мурочиати шаҳрвандон, аз ҷумла кормандони илмиро осон ва самарабахш мегардонад.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳои асосии таҳқиқот дар конференсияҳои “Проблема ва Дурномаи Бойгоншиносӣ”, конференсия бахшида ба 55-солагии филиали Бойғонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри Ҳисор ва дигар конференсияҳои ҷумҳуриявӣ маъруза шудаанд.

Диссертатсия дар ҷаласаи кафедраи таърихи халқи тоҷики Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни (суратчалассаи № 4 аз 28 октябри соли 2020), дар ҷаласаи Шӯрои олимони факултети таърихи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни (суратчалассаи № 10 аз 04 майи соли 2022), ва дар ҷаласаи васеи Шӯбаи таърихи навтарини Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (суратчаласаи № 6 аз 7 июни соли 2022) муҳокима гардида, барои дифоъ пешниҳод гардидааст.

Интишорот аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Мазмуни асосии диссертатсия дар ду китоб, як роҳнамо (дар ҳаммуаллифӣ) ва 4 мақолаи муаллиф, ки дар маҷаллаҳои илмӣ ба феҳристи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дохилшаванда ба таъри расидаанд, инъикос гардидааст.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия дар ҳаҷми 176 саҳифаи матни компютерӣ таълиф гардида, аз муқаддима, ду боб, ҳашт зербоб, хулоса, тавсияҳо, феҳристи манбаъҳо ва адабиёти истифодашуда (бо 136 номгӯӣ) ва замимаҳо таркиб ёфтааст.

МУНДАРИҶАИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар муқаддима мубрамияти мавзӯи диссертатсионӣ асоснок гардида, дараҷаи коркарди он муайян шудааст, мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот, услуб ва усули коркарди мавзӯъ мушаххас гардида, аҳамияти назариявӣ ва амалии кор таъкид мешавад, манбаъҳо ва навгонии илмӣ таҳқиқот, инчунин муқаррароти асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда муайян мегардад.

Боби якуми диссертатсия – “Бунёди тартиботи Шӯравӣ дар водии Ҳисор ва таъсиси бойғониҳо дар ҳудуди он” аз чор зербоб иборат аст. **Дар зербоби аввал – “Бунёд ва мустаҳкам намудани ҳокимияти Шӯравӣ дар водии Ҳисор”** масоили барқароршавӣ ва мустаҳкам намудани Ҳукумати Шӯравӣ дар водии Ҳисор инъикос гардидааст. Зимни баррасии он диссертант қайд менамояд, ки барқароршавии Ҳокимияти Шӯравӣ дар водии Ҳисор баъд аз таъсисёбии Отряди Эъзомияи ҳарбии Ҳисор оғоз гардид. 14 феввали соли 1921 соати нуҳи пагоҳӣ Отряди Эъзомияи ҳарбии Ҳисор ба Бойсун ворид гардид. Аз ҳамин сана ҳаракати он ба Бухорои Шарқӣ шуруъ шуд. Бригадаи 1-и савора таҳти фармондеҳии Я.А.Мелкумов ба қувваҳои асосии амир зарба зада, беғоҳии ҳамон рӯз дараи Бандихонро, ки роҳ ба сӯи водии Сурхондарё мекушод, озод намуданд. 15 феврал қисмҳои Артиши Сурх дар натиҷаи набардҳои саҳт Дехнавро ишғол намуданд. Ғалаба дар ин набард ҳаракати қисмҳои Артиши Сурхро осон гардонд. Аллақай 16 феврал аз қувваҳои амири Юрҷӣ, Сари-

Осиё ва Сари – Ҷӯй озод карда шуданд. Минбаъд лашкари амири дар минтақаи Ҳисору Қаротоғ муттаҳид гардиданд.¹

Бояд тазаккур дод, ки 19 феввали соли 1921 аскарони сурх, баъди омодагии серӯза, аз Деҳнав баромада, ба сӯи Регар ҳаракат карданд ва дар қисми аввали ҳамоно рӯз ин мулкоро ҳам ба даст дароварданд. Қисмҳои амири, ки дар Регар мустаққар буданд, чандон муқобилияти нишон наодо, 28 нафарро талаф дода, як қисмашон ба сӯи Ҳисор ва қисми дигарашон ба кӯҳҳои Боботоғ ақибнишинӣ намуданд. 20 феврал дар наздикии Ҳисор чанги сесоатаи сахтгарини байни аскарони сурх ва сарбозони амир ба амал омад. Ин чанг ҳам ба ғоидаи аскарони сурх анҷом ёфт. Аскарони сурх ҳуди ҳамоно рӯз Ҳисор ва Қаротоғро ба даст дароварданд. Амир Олимхон 20 феврал баробари шунидани хабари мағлубияти назди Ҳисор, бо наздикони худ ва 300 шутури пурбор ба сӯи Кӯлоб, гӯё «барои зиёрати мақбараи Мир Саид Алии Ҳамадонӣ» фирор кард. Ҳангоми гурехтан аз содиқони худ Иброҳимбек ва Давлатмандбийро (онҳоро ба рутбаи девонбегӣ сарфароз намуд) вазифадор кард, ки пеши роҳи душманро гиранд. Вале гурехтани амир аскарони дар Душанбе гузошташро хотирпарешон намуд. Онҳо аз муқобилияти минбаъда саркашӣ намуда, фирор карданд. Ин имконият дод, ки 21 феврал бригадаи якуми савора бо сарвари Я.А.Мелкумов Душанберо бо муқобилият ба даст дарорад. Дар тамоми маҳалҳое, ки аз тарафи аскарони сурх забт гардиданд, аз он ҷумла дар Регар, Ҳисор, Қаротоғ ва Душанбе кумитаҳои инқилобӣ ташкил карда шуданд ва ҳокимият ба ихтиёри онҳо гузашт. Рӯзи дигар, яъне 22 феврал ба Душанбе Ёзомияи фавқуллодаи сиёсии ҚХШ Бухоро ва КМ хизби коммунистии Бухоро бо сарвари С. Турсунхоҷаев ва штаби Отряди Ёзомияи ҳарбии Ҳисор омада расиданд. Ёзомияи сиёсӣ ба Душанбе, ҷун маводи ташвиқотӣ, бо худ аввалин рӯзнома ва адабиёти мансуб ба сохти навро овард. Муқобилияти аскарони амири баъди аз даст рафтани Душанбе ҳам идома ёфт. Онҳо баъди шикастхӯрии назди Ҳисор, ба муқобили аскарони сурх ба муҳорибаи муттаҳидаи чиддӣ ҷуръат накарда, ба маҳалҳои гуногуни Бухорои Шарқӣ пароканда шуда, муборизаро идома доданд.²

Ҳамин тариқ, баъд аз ҷониби Отряди Ёзомии ҳарбии Ҳисор озод гардидани минтақа аз дастаҳои босмаҷиёни Амир Саид Олимхон, пурра бунёд гардидани тартиботи шӯравӣ ноҳияҳои Ҳисор, Шаҳринав, Регар, Пахтаобод ва Алмосӣ ташкил шуданд. Дар филиали бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри Ҳисор доир ба ноҳияҳои дар боло зикр гардида, ҳуҷҷатҳои нодире мавҷуданд, ки таҳқиқотчиён метавонанд аз онҳо бархӯрдор бошанд.

Дар зербоби дууми боби аввал – “Таъсири бойгонии ва ғайриғайри онҳо дар минтақаи Ҳисор” масоили бунёди бойгонии ва ғайриғайри онҳо дар минтақаи Ҳисор мавриди тадқиқ ва баррасӣ қарор гирифтаанд. Зимни

¹ История таджикского народа. Новейшая история (солҳои 1917-1941) / Под ред. акад. Р.М.Масова. - Душанбе, 2004. - Том.5. - С.259.

² Ҳотамов Н. Таърихи халқи тоҷик. Китоби дарсӣ / Н.Ҳотамов. - Душанбе: Орбита, 2013. - С.294-295.

тадқиқи ин масоил диссертант қайд менамояд, ки Бойғониҳо маҳфуздори сарчашмаҳои нодири дорои аҳамияти сиёсӣ, фарҳангӣ, маданӣ ва хоҷагидорӣ буда, онҳо аз таърихи пайдоиш ва инкишофи давлатҳо ва мардумон иттилоъ медиҳанд. Аз ин ҷост, ки ҳифз, нигоҳдорӣ ва омӯзиши онҳо на танҳо вазифаи давлат, балки вазифаи ҳар як фарди ҷомеа маҳсуб меёбад.

Бояд қайд кард, ки соҳаи бойгонидорӣ ба таври муттамарказу системанок танҳо дар нимаи аввали асри XX шакл гирифт ва минбаъд ба қолаб даромада, тараққӣ кард. Як далел мусаллам аст, ки бойгонӣ дар ҳудуди имрӯзаи Тоҷикистон ханӯз дар Хучанди бостонӣ баҳори соли 1905 арзи вучуд кард. Мақомоти иҷроияи Ҳукумати уезди Хучанд барои барпо намудани хизмати бойгонӣ 9 парели соли 1905 фармон содир кард. Маҳз аз ҳамин рӯз кори бойгонӣ дар уезди Хучанд шурӯъ гардид.¹

Аз рӯзҳои аввали Инқилоби Октябр Ҳукумати Шӯравӣ барои ба даст овардани маводҳои бойғониҳои муассисаҳои давлатӣ ва ҷамъиятии Россияи подшоҳӣ кӯшиш ба харҷ дод. 1 июни соли 1918 В.И. Ленин ба декрети Шӯрои Комиссарони Халқи РСФСР «Оид ба азнавсозӣ ва марказонии фаъолияти бойғониҳо», ки ба оғози ташкилдихии Фонди ягонаи бойғониҳои давлатӣ замина мегузошт, имзо кард. Барои роҳбарии он Сарраёсати корҳои бойгонӣ дар назди Комиссариати маориф ва органҳои маҳаллии он ташкил ёфт.²

Боиси зикр аст, ки минбаъд ин фондҳоро «*Маҳзани ягонаи бойғониҳои давлатӣ*» номиданд. Соли аввали таъсисёбӣ корҳои бойгонӣ ва муассисаҳои тобеи он, дар маҳаллҳо чи тавре, ки зикр кардем, зери тасарруфи Комиссариати Халқии маориф қарор гирифт. Соли 1922 нуфузи бойғониҳо баланд гардида, онҳоро бевосита ба Кумитаи Умумироссиягии Иҷроияи Марказӣ (КУИМ) доданд. Ҳамон сол барои роҳбарии умумӣ ба фаъолияти бойғониҳои Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравии Сотсиалистӣ (ИҶШС) дар назди Президиуми Кумитаи Иҷроияи Марказии ИҶШС Раёсати марказии бойгонии (ЦАУ) ИҶШС таъсис дода шуд. Соли 1938 бошад, он ба тобеъияти Комиссариати корҳои дохилӣ ворид гардид. Ҳамзамон бойғониҳои ҷумҳуриҳои иттифоқӣ низ ба ҳамин Комиссариатҳо ворид гардиданд.³

Ҳамин тавр, бойғониҳо ба таври расмӣ дар РСФСР бунёд ёфтанд, ки минбаъд онҳо ба таъсисёбӣ ва сохтмони бойғониҳои типӣ нав дар ҷумҳуриҳои Осиеи Миёна, аз ҷумла Тоҷикистон замина гузоштанд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аввалин иқдоми таъсис додани бойғониҳо дар маҳалҳо ба амал омадааст. Аз қарори Кумитаи иҷроияи Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон (КИМ) аз 23 сентябри соли 1935 бар меояд, ки дар як қатор ноҳияҳои ҷумҳурӣ ташкили нигоҳдорӣ ва баҳисобгирии ҳуҷжатҳо ба роҳ монда нашуда буд. Бо дастрасии қарори КИМ-и Шӯроҳои Иттиҳоди Шӯравӣ аз 27 апрели соли 1935 «Дар бораи чорабиниҳо оиди ба низом даровардани кори бойғониҳо дар Иттиҳоди Шӯравӣ» дар як қатор шаҳру

¹ Мардонов Р. Кохи ҳуҷжатҳои муқаддас. - Душанбе, 2013. - С. 22.

² Максаков В.В. история и организация архивного дела в СССР (1917-1945гг.)- М.: Наука, 1969.- С. 34.

³ Муҳиддинов С, Каримов М.Бойгоншиносӣ: Дастури таълими барои донишҷӯёни факултетҳои таърихи макотиби олии Мухаррир н.и.т.дотент Н.К.Убайдуллоев.- Душанбе, 2009.- С. 18.

ноҳияҳои ҷумҳурӣ, аз ҷумла дар шаҳри Сталинобод бойғониҳои байниноҳиявӣ таъсис ёфтанд. Бойғониҳои байниноҳиявӣ шаҳри Сталинобод барои хизматрасонӣ ба ноҳияҳои Янги Бозор, Ромит, Куктош, Варзоб, Оби Гарм, Ҳисор, Шаҳринав, Регар ва Файзобод нигаронида шуда буд.

Оид ба бойгонӣ, таърихи ташкилшавӣ, рушду тақомулотӣ он ва бахшҳои серҷабхааш ҳарф зада, ҳамин нуқтани баъди таъкидан боз бояд гуфт, ки маҳз заҳмату талошҳои ҷонсупоронаи коркунони соҳа буд, ки бисёр ҳуҷҷатҳои нодир маҳфуз монданд, ки бозгӯкунандаи таърихи замона мебошанд.

Ҳамин тавр, бояд тазаққур дод, ки то имрӯз умдатарин масъалаҳои рушди минбаъдаи бойғониҳои минтақавӣ Ҳисор - баҳисобгирии теъдоди ҳуҷҷатҳои ба ҳазинаҳои бойгонӣ воридшаванда, таъмини кадрҳои лаёқатманд ва бозомӯзии онҳо, таҳияи дастуру супоришҳои корӣ, омода намудани феҳристи ҳуҷҷатҳои бойгонӣ, сохтмони бинои нав, ҳифз ва нигоҳдории ҳуҷҷатҳои бойгонӣ ҳамчун ёдгориҳои хаттӣ маҳсуб меёбанд.

Зербоби сеюми боби аввал – “Маводҳои бойғониҳои Ҳисор доир ба Ҷанги Бузурги Ватанӣ” ба тадқиқ ва таҳлили маводҳои бойғониҳои Ҳисор роҷеъ ба Ҷанги Бузурги Ватанӣ бахшида шудааст. Бояд тазаққур дод, ки меҳнати диловаронаи мардуми минтақаи Ҳисор дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ (ҶБВ) (1941-1945) дар ҳуҷҷатҳои бойгонӣ инъикоси худро ёфтаанд. Воқеъан, тибқи маълумоти ҳуҷҷатҳои бойгонӣ фаъолияти мардуми минтақаи Ҳисор дар солҳои мудҳиши ҷанг хеле пурсамар аст.

Бояд қайд кард, ки маълумоти бойғониҳои Комиссариатҳои ҳарбии ноҳияи Шаҳринав ва Регар то соли 1989 дар бойғони марказии Тоҷикистон дар шаҳраки Ҳисор пурра маҳфуз буд. Узви иттифоқи нависандагон, полковники мустафъӣи ҳарбӣ, ҷангноманавис – Раҳмон Сафаров бо мақсади таҳияи китоби «Ҳазору як корнома»¹ бойгониро мавриди истифода қарор дод. Дар ҳар як ҷилди ин китоб дар бораи диловарони набардҳои ҷанг аз ноҳияҳои Ҳисор, Шаҳринав, Регар маълумоти зиёде дарҷ гардидаанд.

Диссертант қайд менамояд, ки дар набардҳои ҶБВ бештар аз 260 ҳазор фарзандони халқи тоҷик бар зидди адӯ ҷонбозиҳо намудаанд. Барои мардонагию корнамоиҳо 56 нафар ҷанговарони тоҷикистонӣ бо унвони олии Ватан – Қаҳрамони Иттифоқи Советӣ, 19 нафар бо ҳарсе дараҷаи ордени «Шараф» ва бештар аз 50 ҳазор нафар бо ордену медалҳои даврони ҷанг кадршиносӣ гардидаанд.

Тибқи маълумоти ҳуҷҷатҳои бойғониҳои Ҳисор аз ҳудуди шаҳри Турсунзода солҳои 1941 – 1945 дар Ҷанги Бузурги Ватанӣ 4623 нафар ҷавонмардон сафарбар шуда, дар задухӯрдҳои шадиди солҳои ҷанг аз онҳо 2525 нафарашон ба Ватан барнагаштанду шаҳиду гумном шуданд. Аз набардҳои ҶБВ 2098 нафар ҷанговарон баъди ғалаба ба диёрашон баргаштанд ва то солҳои наздик 24 нафар собиқадорони ҶБВ дар қайди ҳаёт буданд, ки аз онҳо 13 нафарашон маъҷубони дараҷаҳои гуногун маҳсуб

¹ Сафаров Р. Ҳазору як корнома. Ҷилди 1.-Душанбе:Сарредюз.н.т.ч.к,1995.- 557с. Ҷилди 2.-Душанбе,2000.-495 с.; Ҷилди 3.-Душанбе,2005.-447 с.

меёфтанд. Дар бойгони Комиссариати ҳарбии ноҳияҳои Регару Пахтаобод, ки дар бойгони Комиссариати ҳарбии шаҳраки Ҳисор ҷойгир аст, танҳо 837 «Хабарномаи ғавт» маҳфуз асту халос.

Дар солҳои 1941 – 1945 мувофиқи маълумотҳои бойгонии Комиссариати ҳарбии ноҳияи Шаҳринав зиёда аз 2269 нафар ҷавонон ба набардҳои ҚБВ даъват шудаанд. Дар ин бойгонӣ танҳо 391 нусхаи «Хабарномаи ғавт» мавҷуд асту халос. Албатта ин рақами сабтшуда аз ҷаҳор як ҳисса аст. Зеро танҳо аз як деҳаи Қаротог бештар аз 523 нафар ба ҷанг даъват шуда буданду 223 нафари онҳо дар набардҳои ҚБВ қурбон гардида, дар ноҳияҳои гуногуни сарзамини Аврупо гурунида шудаанд.

Боиси зикр аст, ки тибқи маълумоти ҳуҷҷатҳои бойгонии Ҳисор меҳнаткашони минтақа дар ақибгоҳ қаҳрамонона меҳнат намуда, ба дастовардҳои беназир ноил гардиданд. Баъд аз ғалабаи халқи шӯравӣ алайҳи Олмони фашистӣ бо Укази Президиуми Шӯрои Олии Иттиҳоди Шӯравӣ аз 6 июни соли 1945 як қатор меҳнаткашони ноҳия - колхозчиён, коргарон, муаллимон, духтурон, роҳбарони ташкилотҳо ва дигар хизматчиён дар маҷмӯъ 400 нафар, ки дар ақибгоҳ ғаъолияти баланди меҳнатӣ нишон доданд, бо медали «Барои меҳнати шучоъ» дар Ҷанги Бузурги Ватании солҳои 1941-1945 сарфароз гардониданд.

Хулоса, тибқи ҳуҷҷатҳои ҳазинаи бойгонии №1 Протокол ва ҳисоботҳо, қарорҳои колхозҳо ва ХБ№ 196, ХБ№ 212, ХБ 245, ки маҳз ҳуҷҷатҳои ноҳияҳои Ҳисору Шаҳринав ва шаҳри Турсунзода дар филиали Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри Ҳисор нигоҳ дошта мешаванд, аҳолии ноҳияҳои зикршуда, баробари мардумони дигар минтақаҳои ҷумҳурӣ аз рӯзҳои аввали ҷанг дар набардҳои ҷанг иштирок намуда, меҳнаткашони ақибгоҳ шабу рӯз заҳмат кашиданд.

Дар зербоби чоруми боби аввал – “Азнавбарқароркунии баъдичангӣ тибқи ҳуҷҷатҳои бойгонӣ дар минтақаи Ҳисор” дар заминаи ҳуҷҷатҳои бойгонии минтақаи Ҳисор масоили азнавбарқароркунии баъдичангӣ мавриди тадқиқубаррасӣ қарор гирифтаанд.

Бояд тазақур дод, ки баъди ба итмом расидани ҷанг дигар зарурият барои зиёд истеҳсол намудани аслиҳаи ҳарбӣ набуд. Бинобар ин зарурияти аз сари нав ба талаботи замони осоишта мутобиқ гардонидани корхонаҳо ба миён омад. Панҷсолаи азнавбарқароркунии ва инкишофи хоҷагии халқи мамлакат барои солҳои 1946 – 1950 ин вазифаҳоро ба нақша гирифта буд.¹

Мардуми минтақаи Ҳисор хусусан мардуми ноҳияҳои Шаҳринаву Турсунзода ва ҳуди ноҳияи Ҳисор низ барои азнавбарқароркунии ҷангӣ саҳми худро гузоштанд. Ба душвориҳо нигоҳ накарда, хоҷагиҳои ноҳия кӯшиши зиёд ба харҷ доданд, то самарабахшии корхонаҳои асосиро ба қадри имкон таъмин намоянд.

Диссертант қайд менамояд, ки дар соли 1946 дар ҳудуди ноҳияи Шаҳринав якҷанд, колхозҳо барҳам дода шуд, ки сабаби асосии он муҳочиркунонии мардуми Шаҳринав ба ноҳияҳои пахтакори мамлакат буд.

¹ ФМБД дар шаҳри Ҳисор, ХБ 365, Р.1, П.18 саҳ 5 (нусхаи тасдиқшуда)

Маҳз азнавбарқароркунии баъдичангӣ сабаб гардид, ки дар солҳои 50-ум дар худуди ноҳия тағйиротҳои хеле ҷиддӣ ба амал омаданд.

Бояд зикр кард, ки дар давраи азнавбарқароркунии баъди чангӣ дар худуди ноҳияҳои минтақаи Ҳисор хочагиҳо муттаҳид карда шуданд. Муттаҳидшавии хочагиҳо барои тараққиёти босуръати истеҳсоли маҳсулоти хочагии кишлоқ ва хубтар таъминшавии аҳоли бо маводҳои зарурӣ мусоидат намуд. Хочагиҳои калон метавонистанд ҷиҳати молиявии худро беҳтар карда, техникаи пуриктидор ва дигар воситаҳои техникии харидорӣ намоянд. Барои хочагиҳо шароити баланд бардоштани маҳсулоти чорводорӣ ва боғдорӣ низ пайдо гардид. Майдонҳои пахтакорӣ дар солҳои 1946-1950 хеле васеъ шуда, ҳосилнокии меҳнат афзуд. Ҳосилнокии пахта аз 6,1 сентнери соли 1945 дар соли 1950 ба 31,5 сентнерӣ расид.

Ҳамин тавр, маводҳои хазинаҳои Бойгонии минтақаи Ҳисор шаҳодат медиҳанд, ки дар солҳои азнавбарқароркунии баъдичангӣ дар ноҳияҳои Ҳисор, Шаҳринаву Турсунзода аҳоли дар таҷдиди соҳаҳои саноат, кишоварзӣ ва ғ. хизмати диловарна намуда, ба муваффақиятҳои беназир ноил гардидаанд.

Боби дуюми диссертатсия – “Масъалаҳои пурқунӣ, таркиби хазинаҳо, ниғаҳдорӣ ва усулҳои истифодабарии ҳуччатҳои филиали бойгонии марказии давлатӣ дар шаҳри Ҳисор” аз чор зербоб таркиб ёфтааст. **Дар зербоби якуми боби дуум – “Манбаъҳои пурқунӣ ва таркиби хазинаҳои филиали Бойгонии марказии давлатӣ дар шаҳри Ҳисор”** масоили манбаъҳо ва таркиби хазинаҳои филиали Бойгонии марказии давлатӣ дар шаҳри Ҳисор мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор гирифтааст.

Диссертант қайд менамояд, ки дар хазинаҳои Филиали Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри Ҳисор ҳуччатҳои дорои хусусияти илмӣ, таърихӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, тандурустӣ, саноатӣ ва сохтмон, инчунин тақсимоли марзӣю маъмурий нигоҳдорӣ карда мешаванд.

Бояд тазаққур дод, ки манбаъҳои асосии пуррагардони хазинаҳои бойгонӣҳо, аз ҷумла филиали Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри Ҳисор муассисаву ташкилотҳо мебошанд. Барои ба танзим даровардани фаъолияти муассисаҳои “фонафзо” бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Рӯйхати мақомоти давлатӣ, муассисаҳо, ташкилотҳо ва корхонаҳо – манбаи пурқунии бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон”¹-ро таҳия намуд. ”Рӯйхат” тибқи Фармони сардори Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон 30 декабри соли 2010 таҳти №39 тасдиқ шудааст. Ба рӯйхат 381 мақомоти давлатӣ, муассисаҳо, ташкилотҳо ва корхонаҳо дохил шудаанд. Рӯйхат мувофиқи речаи номгӯи соҳаҳо тартиб дода шуда, аз чунин бобҳо иборат аст:

1. Ҳокимияти қонунгузор ва иҷроия. 2. Мудофия, бехатарии давлатӣ, қорҳои дохилӣ ва ҳолатҳои фавқуллода. 3. Рушди иқтисод ва савдо, андозбандӣ, стандартқунӣ, амвол, гумрук ва омор. 4. Меҳнат, шугли аҳоли,

¹ Рӯйхати мақомоти давлатӣ, муассисаҳо, ташкилотҳо ва корхонаҳо – манбаи пурқунии бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе: ЭР-граф, 2011. - 40 с.

хифзи иҷтимоӣ ва муҳоҷират. 5. Саноат. 6. Комплекси аграрӣ ва хифзи табиат. 7. Сохтмон, архитектура ва заминшиносӣ. 8. Нақлиёт ва коммуникатсия, радио ва телевизион. 9. Молия, қарздиҳӣ, сугурта. 10. Ҳоҷагии қомоналӣ. 11. Маориф ва тайёр кардани кадрҳо. 12. Илм ва хизматрасонии илмӣ. 13. Фарҳанг (санъат, адабиёт, матбуот). 14. Ҳифзи саломатӣ, варзиш, туризм. 15. Ҳуқуқ, суд, прокуратура. 16. Ташкилотҳои ҷамъиятӣ. 17. Марказҳои таъбиқи лоиҳаҳои инвестиционӣ.¹

Ин “Рӯйхат” имконият медиҳад, ки Филиалҳои бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилоятҳо ва шаҳру навоҳии мамлакат, ҳазинаҳои хешро мувофиқи талабот пурра гардонанд.

Ҳамасола ба ҳазинаҳои бойгонии филиали Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри Ҳисор зиёда аз 200 адад ҳуҷҷатҳои мазмунан аҳамияти таърихӣ, фарҳангӣ, иҷтимоӣ, иқтисодидошта ва ба ҳифзи ҳуқуқи шаҳрвандон вобаста буда дар баҳши истифодабарӣ қабул мегардад. Дар замони Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон филиали Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри Ҳисор фаъолияти басо назаррас нишон дод. Аз рӯзҳои аввали соҳибистиклолӣ ҳазинаҳои давраи шӯравӣ истиқлолиятро ҷудо намуданд. Дар соли 1991 571 парвандаро аз 13 корхонаву ташкилотҳо барои нигоҳдории доимӣ қабул намуданд. Дар соли 1992 220 парванда аз 4 корхонаву ташкилотҳо, соли 1993 172 парванда аз 2 корхонаву ташкилотҳо, соли 1994 150 парванда аз 2 корхонаву ташкилот, соли 1995 105 парванда аз 2 корхонаву ташкилот, соли 1999 200 парванда аз 3 корхонаву ташкилот, соли 2000 400 парванда аз 3 корхонаву ташкилот, соли 2001 165 парванда аз 3 корхонаву ташкилот, соли 2002 196 парванда аз 3 корхонаву ташкилот, соли 2003 198 парванда аз 2 корхонаву ташкилот, соли 2004 197 парванда аз 3 корхонаву ташкилот, соли 2005 2000 парванда аз 2 корхонаву ташкилот, соли 2007 53 парванда аз 1 корхона, соли 2010 199 парванда аз 3 корхонаву ташкилот, соли 2012 341 парванда аз 4 корхонаву ташкилотҳо қабул карда шудаанд. Дар соли 2013 дар филиали Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон боз 5 ҳазинаи нав мансуб ба давраи Истиқлолияти ҷумҳурӣ таъсис дода шуданд.²

Ҳамин тариқ, ҳазинаи (фонди) бойгонӣ – маҷмӯи маводҳои ҳуҷҷатие мебошанд, ки дар раванди фаъолияти муассиса, ташкилот, корхона, дар раванди ҳаёт ва фаъолияти ашхоси алоҳида ба вучуд меоянд. Дар ҳазинаҳои Филиали Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри Ҳисор ҳуҷҷатҳои дорой хусусияти илмӣ, таърихӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, тандурустӣ, саноат ва сохтмон, тақсимооти марзӣ маъмурий нигоҳдорӣ карда мешаванд. 1 апрели соли 1938 дар ноҳияи Ҳисор бойгонии ноҳиявӣ таъсис ёфт. 5 апрели соли 1963 Филиали бойгонии марказии давлатӣ дар шаҳри Ҳисор (минбаъд Филиал) бунёд гардид. Ҳуҷҷатҳои, ки дар натиҷаи фаъолияти органҳои ҳокимияти давлатӣ, муассисаҳо ва ташкилотҳо,

¹ Рӯйхати мақомоти давлатӣ, муассисаҳо, ташкилотҳо ва корхонаҳо – манбаи пуркунии бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе: Эр-граф, 2011. - С. 10-11.

² ХБ №56 Р.5-6 п.18.

новобаста аз шакли моликият ва тобеияташон, дар худуди шахрҳои Турсунзода, Ҳисор, ноҳияҳои Шаҳринав ва Варзоб амалкарда ё амалкунанда чамъоварӣ шудаанд, дар Филиал нигоҳдорӣ мегарданд. Дар маҳфӯзгоҳҳои бойгонӣ зиёда аз 66915 (шасту шаш ҳазору нуҳсаду понздаҳ) парванда нигоҳ дошта шуда, маводҳои солҳои 1925-2014-умро дар бар мегиранд. Правандаҳо дар 425 ҳазинаи бойгонӣ (фонд) гирд оварда шудаанд. Асосии пуррагардониҳои ҳазинаҳои филиал муассисаву ташкилотҳои “фонзафзо” мебошанд. Онҳо тибқи “Рӯйхати мақомоти давлатӣ, муассисаҳо, ташкилотҳо ва корхонаҳо – манбаи пуркунии бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон” фаъолият менамояд. Яке аз роҳҳои муҳими муайян ва нигоҳдориҳои ҳуҷҷатҳои нодир санчиши мавҷудияти ҳуҷҷатҳо мебошад. Он дар 10 сол як маротиба гузаронида мешавад. Аз натиҷаи санчиш оид ба ҳар як ҳазина санади алоҳида тартиб дода мешавад. Ҳолати физикии онҳо бо усули санчиши онҳо муайян карда мешавад. Ҳангоми мураттабсозӣ одатан усули варақавии ҳуҷҷатҳои ҳар як парвандаи ҳазина истифода мешавад. Ин усул дар ҳолати аз ҷиҳати ҳаҷм бузург ва таркиби мураккаб будани бойгонӣ, истифода мешаванд. Ҳангоми гурӯҳбандӣ ва тартиби ҷойгиркунии маводҳои бойгонӣ дар маҳфӯзгоҳҳо, алоқаи байни ҳамдигарии ҳазинаофаранда ба инобат гирифта мешавад. Воҳиди нигоҳдорӣ дар худуди ҳазинаи бойгонӣ дар асоси нақша мураттаб гардонида мешавад¹.

Дар зербоби дуюми боби дуум – «Таъмини ҳифз, нигоҳдорӣ ва истифодаи ҳуҷҷатҳо дар филиали Бойгонии марказии давлатӣ дар шаҳри Ҳисор» масоили ҳифз, нигоҳдорӣ ва истифодаи ҳуҷҷатҳои филиали Бойгонии марказии давлатӣ дар шаҳри Ҳисор мавриди тадқиқу баррасӣ қарор гирифтааст.

Бояд тазаққур дод, ки агар яке аз вазифаҳои муҳими бойгонӣ чамъ овардани ҳуҷҷатҳо бошад, вазифаи дигари он таъмини бехатарӣ ва мавриди истифода қарор додани ҳазинаҳои бойгонӣ маҳсуб меёбад. Ҳуҷҷатҳо, ки дорои ҷанбаи сиёсӣ, илмӣ, таърихӣ, маданӣ, маишӣ, таҷрибавӣ ва ғайра мебошанд ва ба воситаи корхонаю муассисаҳо ва ё аз тарафи шахсони алоҳида ба фондҳои бойгонӣ дохил гардидаанд, бояд мавриди ҳифз ва нигоҳдорӣ қарор гиранд. Таъмини бехатарии ҳуҷҷатҳо тақозо мекунад, ки ба хоста гирифтани ҳуҷҷатҳои моҳиятан муҳим аҳамияти маҳсус дода шавад. Бинобар ин ба қиматнокии ҳуҷҷатҳо эътибори ҷиддӣ дода мешавад. Ин кор аз кормандон донишу малакаи кофӣ, фаҳмишу идрок, меҳнатдӯстию нуктасанҷиро талаб мекунад.

Боиси тазаққур аст, ки таҷҳизоти муҳимтарини маҳзани бойгонӣ рафҳо ва ҷевонҳо ба ҳисоб мераванд. Рафҳо метавонанд ҷубин ё оҳанин бошанд. Рафҳои ҷубин бояд аз ҷуби хушк тайёр карда, сипас ранг карда шаванд. Ҷуб низ мисли маводҳои қоғазӣ, метавонад аз тарафи ҳашарот вайрон гардад. Дар бисёр мавридҳо ҳашароти зиёновар дар ҷуби тар пайдо мегарданд. Бинобар ин иваз кардани рафи ҷубин ба рафи оҳанин шарт ва зарур аст.

¹ ФМБД дар шаҳри Ҳисор, ХБ 299, Р.1, П.37 сах 1-12 (нусха).

Хуччатҳо метавонанд дар рафҳо ба таври амудӣ ва уфуқӣ чойгир шаванд. Парвандаҳои андозаашон наонқадар калон ва дорои муқоваи ғавс бо усули амудӣ чойгир карда мешаванд. Маводҳои дорои муқоваи мулоим ва андозаи калон (рӯхномаҳо, харитаҳо ва ғайра) ба таври уфуқӣ чойгир карда мешаванд. Бояд кӯшиш кард, ки парвандаҳо бисёр зич чойгир карда нашуда бошанд.¹

Парвандахоро ба таври баста дар фаршҳо нигоҳ доштан нодуруст аст, зеро дар бисёр маврид ин боиси пайдо гардидани хашароти зараровар мегардад. Маводҳое, ки муқова надоранд бояд дар чузвдонҳои махсус чойгир карда шаванд. Фарсудашавӣ (аниқтараш тағйиротҳои физикиву-кимиёвӣ) қариб ба ҳамаи қисмҳои таркибии хуччат дахл дорад ба мисли: қоғаз, сиёҳӣ, ширеш, пушт ва ғайра.

Матн метавонад бо мурури замон сафед шуда тамоман нест шавад. Қоғаз сифаташро гум карда зудшикан мегардад. Пушт бо мурури замон ноустувор мегардад, ширеш қок шуда мерезад. Маводҳои мухталиф бо суръати гуногун фарсуда мегарданд. Масалан, қоғазҳои кӯҳнаи аз нах тағйиршуда устувории худро то имрӯз нигоҳ доштаанд, вале баръакси онҳо баъзе намуди қоғазҳо, масалан, қоғазҳои рӯзномаҳо ва дигар маводҳои чопӣ сифати худро аз даст додаанд ва ранги онҳо зард гашта ноустувор мегардад. Чунин фарқияти суръати фарсудашавӣ ба таркиби қоғаз вобастагӣ дорад. Дар шароити махзани бойгонӣ омилҳои асосии ба фарсудашавӣ таъсиррасонанда пеш аз ҳама рутубат, намнокӣ, равшанӣ, чангу ғубор ва газ мебошанд.²

Шароити ноқуллайи нигоҳдории хуччат раванди фарсудашавии хуччатҳоро метезонад. Барои қоғаз рушноӣ омили муҳимтарини вайронкунанда ба ҳисоб меравад. Қоғаз бо таъсири рушноӣ фарсуда гардида, устувории механикии худро аз даст медиҳад, зеро дар он тағйиротҳои ҷиддии кимиёвӣ ворид мегарданд. Асосан аз таъсири рушноӣ шакли қоғазҳое тағйир меёбад, ки дорои омехтаҳои чуб мебошанд (ба мисли қоғазҳои рӯзномаҳо ва нашри китобҳо).³

Пушти муқоваҳо бо таъсири мунтазами рушноӣ сифати пештараашро аз даст медиҳад. Аз таъсири рушноӣ инчунин матни аксари маводҳо хира мегардад. Шишаи тирезаҳо қисми таъсири рушноиро мегардонад, вале қисме аз он аз тиреза гузашта ба маводҳо таъсири худро мерасонад. Бинобар ин зарур аст, ки дар махзанҳои бойгонӣ тирезаҳоро бо матои зард рӯпӯш намоянд ё онро бо ранги сафед ранг намоянд. Ин омил боиси паст гардидани таъсири рушноӣ ба маводҳо мегардад. Омилҳои хифзкунанда то андозае маводҳоро аз таъсири рушноӣ пешгирӣ менамоянд. Аз таъсири бевоситаи рушноӣ ба хуччат иҷозат дода намешавад, ки онро дар рафҳои рӯ ба рӯи таъсири шуъои офтобӣ чойгир намоем. Аз ин рӯ, ба намоиш гузоштани асли хуччатҳо зарурат надорад, бехтараш нусхаи онҳоро ба намоиш гузоштан лозим аст. Агар зарурати ҳатмии ба намоиш гузоштани асли хуччатҳо ба

¹ Митлеев К.Г. История и организации делопроизводства в СССР. –М., -1959. С. 59.

² Митлеев К.Г. История и организации делопроизводства в СССР. –М., -1959. С. 59.

³ Асроров М. Дурдонаҳои хазинаи бойгонӣ. – Душанбе: Инфон, 2014. С. 123.

миён ояд, он гоҳ онҳо бояд дар зери шиша гузошта шуда, гушаи намоиш дар мавзеи дуртар аз таъсири рушноӣ гузашта шавад.

Чангу ғубор намуди зохирии хуччатро вайрон месозад ва дар бисёр маврид ба матнҳо чунон таъсир мерасонад, ки хондани онҳо ғайриимкон мегардад. Ғайр аз ин қисматҳои минералии чангу ғубор болои маводҳоро рӯпӯш мегардонад ва мубадалшавии ҳаворо номӯътадил мегардонад. Баъзан ҳангоми чангу ғубори оҳақдор ё сементдор часпиши варақҳо ба назар мерасад. Қабати чангу ғубори рӯи хуччатҳо ивазшавии ҳаворо барои хуччатҳо номӯътадил мегардонад ва дар онҳо намнокиро зиёд намуда, зарари биологиро метезонад. Ғайр аз ин чангу ғубор барандаи тухми ҳашарот аз як ҷо ба ҷои дигар мебошад.¹Аз рӯи баъзе маълумотҳо, чангу ғубор аз ҳаво газҳои зарароварро ворид месозад ва инчунин вайроншавии қогазро метезонад. Бинобар ин зарурати мунтазам тазакунии қабати болоии ҳазинаҳо ва хуччатҳои ниҳоят чиркин дар тозакунии ҳар як варақ ба миён меояд².

Ҳамин тариқ, вазифаҳои муҳими бойгонӣ чамъ овардани хуччатҳо, таъмини беҳатарӣ ва мавриди истифода қарор додани ҳазинаҳои бойгонӣ маҳсуб меёбад. Дар ҳазинаҳои Филиал хуччатҳои дорои чанбаи сиёсӣ, илмӣ, таърихӣ, маданӣ, маишӣ ва ғайра, ки аз ҷониби корхонаю муассисаҳо, шахсони алоҳида ба ҳазинаҳои бойгонӣ интиқол меёбанд, мавриди ҳифз ва ниғаҳдорӣ қарор гирифтаанд. Дар ҳазинаҳо системаи ҳавотозакунӣ, ҷевонҳо ва рафҳо мавҷуданд. Бинои Филиал бо ноқилҳои зудэҳсоси зидди сухторӣ, асбобҳои сухторхомушкунӣ, салқинкунакҳо ва воситаҳои посбонӣ таъмин гардидаст. Яке аз самтҳои муҳими фаъолияти Филиал ин корҳои илмӣ - методӣ ва ахборотӣ мебошад. Ҷустуҷуи бойгонӣ - интиҳоби бойгонихо ва ҳазинаҳо тавассути “Роҳнамои бойгонихо” амалӣ мегардад. Дар Филиал феҳристҳо мақоми шоиста доранд. Яке аз самтҳои муҳими фаъолияти илмӣ-таҳқиқотии филиал созмондиҳии истифодаи маводи бойгонӣ мебошад. Аз оғози солҳои 90-ум то имрӯз аз ҷониби муаррихон, олимони соҳаҳои мухталиф, рӯзноманигорон, муаллифони алоҳида дар асоси хуччатҳои боэтимодӣ таърихии Филиал зиёда аз 20 рисола, китобу ҷузъаҳои пурмухтаво ҷоп шудаанд. Таҳқиқот нишон дод, ки дар ин асарҳо масъалаҳои муҳими таърихи таъсисёбии ноҳия, ҳудудҳои марзию маъмурии ҷамоатҳо, таркиби миллии аҳоли, бунёди корхона, ташкилот, муассисаҳо, заводу фабрикаҳо, сеҳҳо, муассисаҳои маданӣ-маърифатӣ, корхонаҳои бузурги агросаноатӣ, сохтмони Канали калони Ҳисор мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтаанд.

Зербоби сеюми боби дуюм – «Санчиш, барқарорсозӣ ва ташҳиси (экспертиза) арзишнокии хуччатҳо дар бойгонии минтақавии Ҳисор» ба тадқиқи масоили роҳҳои гузаронидани санчиш, барқарорсозӣ ва ташҳиси (экспертиза) арзишнокии хуччатҳо дар бойгонии минтақавии Ҳисор бахшида шудааст.

¹ ФМБД дар шаҳри Ҳисор, ХБ 364, Р.1, П.1 саҳ 6-7

² Руководство по обеспечению сохранность документов .М., 2006.-е. 14.

Бояд қайд кард, ки зери мафҳуми ташхиси қимати илмии ҳуччатҳо омӯзиши ҳуччатҳо дар асоси меъёри (критерияи) қимати онҳо бо мақсади муайянсозии муҳлатҳои ҳифзи ҳуччатҳо ва хостагирии онҳо фаҳмида мешавад. Дар фаъолияти бойгонӣ ин яке аз муҳимтарин ва масъултарин равандҳои кор бо ҳуччатҳо махсуб шуда, ба баҳодихии сарчашмаиносии онҳо чамъбаст мегардад. Аҳамияти ташхис аз муайян намудани муҳимияти ҳуччатҳо, аз он, ки кадом ҳуччатҳо давлат, илм ва ҷомеа, инчунин ашхоси алоҳидаро ба ахбори зарурӣ таъмин карда метавонанд, иборат аст.¹

Қайд кардан ба маврид аст, ки дар бойгони минтақавии Ҳисор санчиши миқдорӣ ва сифатӣ аз рӯи қиматнокии ҳуччатҳои ҳазинаҳо ба се дараҷа тақсим мешаванд.

Ҳазинаҳои дараҷаи якум, ки маводҳои нисбатан қиммат ва дар баробари ин мунтазам истифодашавандаро дар бар мегиранд, ба монанди тавозунҳои давлатӣ, ҳисоботҳои мақомотҳои иҷроияи ҳокимияти давлатӣ, қарорҳои раисони ҷамоатҳои деҳоти шаҳрҳои Ҳисору Турсунзода ва Шаҳринаву Варзоб мебошанд. Санчиши мавҷудияти ҳуччатҳо дар 10 сол як маротиба гузаронида мешавад. Санчиши мавҷудияти ҳуччатҳои ҳазинаҳои дараҷаи дуюм ва сеюм, ки ҳуччатҳои ҳайати шахсӣ ва ҳуччатҳои нигоҳдориашон муваққатӣ ва дарозмудат аст, ба монанди фармоишҳои ҳайати кадрӣ, фармоишҳои рухсатии меҳнатӣ дар 15 сол як маротиба ва ҳуччатҳои ниҳоят арзишнокро ки китобҳои иҷлосияи вакилон ва қарорҳои шаҳру ноҳияҳои дар боло зикр гардида ташкил медиҳанд, дар 5 сол якбор гузаронида мешавад. Санчиши миқдори ҳуччатҳо аз тарафи кормандони филиал ва комиссияҳои аз тарафи сарвари муассиса таин карда шуда гузаронида мешавад.² Пас аз натиҷаи санчиш санад тартиб дода мешавад (оид ҳар як ҳазина дар алоҳидагӣ). Баъди тасдиқ шудани санад санчиши мавҷудияти ҳуччатҳо аз рӯи ҳамин санад (ғайр аз нуктаҳои маводҳои ҳуччатии таъмирталаб ва пайдонашудаи ҳуччатҳои мӯҳлати нигоҳдориашон доимӣ) дар ҳуччатҳои ҳисоботӣ дар асоси қонун тағйиротҳо дохил мекунад. Санчиш бо мақсади муайян кардани натиҷаи санчиши қаблии миқдорӣ (санад ва варақаҳои санчиши боқимонда) ва ҷустуҷӯи маводҳои ҳуччатӣ (дурустии рақами ҳуччатҳо ва қайдҳои иловагӣ дар феҳрист, мувофиқатии қайди чамъбасти бо феҳристи миқдори ҳуччатҳо дар варақаи фонд) гузаронида мешавад. Санчиш бо роҳи дида баромадани маводҳои нашргардидаи феҳрист бо қайдҳои зайл дар муқоваи ҳуччатҳо рамзи ҳуччат, номи таъсискундаи ҳазина ва таркиби қатории он, рақамҳои тартибии коргузорӣ, сарлавҳаи ҳуччат, миқдори варақҳо гузаронида мешавад.

Ҳамин тавр, санчишҳои миқдорӣ ва сифатии қиматнокии ҳуччатҳои Филиали бойгонии Давлатии ҚТ дар шаҳри Ҳисор мақоми шоиста дошта,

¹ Муҳиддинов С., Каримов М. Бойгонишносии. - Душанбе, 2009. - С. 27

² ФБМДҚТ дар ш. Ҳисор ХБ№ 56, р. 1. п. 142.

имконият фароҳам овард, ки маводҳои нисбатан гаронбаҳо ва мунтазам истифодашавандаро пайдо намуда, пешкаши таҳқиқотчиён намояд.

Дар зербоби чоруми боби дуюм – “Шарҳи ҳазинаҳои бойгонии минтақавии Ҳисор ҳамчун манбаи таҳқиқоти таърихи навини Тоҷикистон” масоили ба ҳазинаҳои бойгонии минтақавии Ҳисор ҳамчун манбаи таҳқиқоти таърихи навини Тоҷикистон рабтдошта, мавриди тадқиқ ва шарҳу баррасӣ қарор гирифтааст. Бояд тазаққур дод, ки шарҳи ҳазинаҳои бойгонӣ ин маълумотномае мебошад, ки дар худ маълумотҳои мурааттабшудаи таркиб ва мундариҷаи маҷмӯи ҳуччатҳои алоҳидаро бо таҳлили манбаъшиносияшон, бо мақсади иттилоърасонӣ ба муассиса, ташкилот, корхона ва ҷомеаи илмӣ оиди хусусият ва аҳамияти ин ҳуччатҳо бо мақсади васеъ кардани доираи истифодаи онҳо дар ҳамаи самтҳои фаъолияти ҷомеа, доро мебошад¹.

Маҷмӯи ҳуччатҳо, ки маълумот оиди онҳо дар шарҳ ворид карда мешаванд, метавонанд байни ҳамдигар ё аз рӯи ягонагии баромад (мансубияти ҳазинавӣ), ё аз рӯи ягонагии мазмун (мавзӯӣ) алоқаманд бошанд. Вобаста ба ин ду намуди шарҳ: шарҳи ҳазинаҳои бойгонӣ (ҳазинаҳои муттаҳида, коллексия) ва шарҳи мавзӯӣ чудо мешаванд.

Шарҳи ҳазинаҳо – ин маълумотномаи бойгонӣ мебошад, ки дар онҳо иттилооти пай дар пай ва ҳаматарафа оиди таркиб ва мазмуни ҳуччатҳои фақат як ҳазина нисбати ҳамаи мавзӯҳо ва масъалаҳои инъикоси худро дарёфта бо таҳлили ин ҳуччатҳо ҳамчун манбаъҳои таърихӣ, ворид карда мешаванд².

Шарҳи мавзӯӣ ин маълумотномаи бойгонӣ мебошад, ки дар он иттилооти нишон дода шуда нисбати таркиб ва мазмуни ҳуччатҳо оиди як мавзӯӣ муайян, новобаста аз он ки ин иттилоотҳо инъикоси худро дар маводҳои як ё якчанд ҳазинаи бойгонӣ ё ҳатто якчанд бойгонӣ дарёфтаанд, баррасӣ мегардад.

Шарҳи бойгонӣ ҳамчун намуди муस्ताқили маълумотномаи бойгонӣ яку яқбора ба вучуд наомадааст. Яке аз намунаҳои асосии он ин «тафсиrot» ба шумор меравад, ки он дар баъзе бойғониҳои то инқилобии Россия мавриди истифода қарор дошт. Мақсаднокии тафсиrot ин на танҳо кушодани мазмуну мундариҷаи ҳуччатҳо, инчунин тадқиқи таърихии ин ё он муассиса ё ҳали масъалаи илмӣ дар заминаи манбаъҳои ҳуччатӣ ба шумор меравад. Аслан шакли асосии тасвир дар гузориши бевоситаи мазмун ва иқтибосоварӣ аз матни ҳуччатҳо ошкор мегардад. Тафсиrot асосан ба ҳуччатҳои рӯйхатнагардида тартиб дода мешавад. Мавҷуд набудани иттилоотҳои ҷустуҷӯӣ боиси душвориҳои дар ҷустуҷӯи маводҳои дар бойғониҳо маҳфӯз буда мегардад. Баъзе бойғонишонсон ин камбудии тафсиrho дида, ба муқобили тартиб додани он баромад менамуданд ва онро ҳамчун як кори зиёдатӣ ва нолозим мешумориданд³.

¹ ФМБД дар шаҳри Ҳисор, ХБ 299, Р.1, П.2, саҳ 66(асл)

² ФМБД дар шаҳри Ҳисор, ХБ 364, Р.1, П.3 саҳ 6

³ ФМБД дар шаҳри Ҳисор, ХБ 365, Р.1, П.18 саҳ 2-3

Ҳамин тариқ, дар Филиали бойгонии марказии давлатии ҚТ дар шаҳри Ҳисор имрӯз зиёда аз 425 хазина мавҷуд аст, ки ҳуччатҳои нодиро роҷеъ ба мақомоти маҳалли Ҳокимияти давлатии ноҳияҳои минтақа аз таъсис то имрӯз, ҳуччатҳои Ҷамоатҳои деҳот, идораву муассисаҳо, корхонаву ташкилотҳо, стансияҳои ноҳиявии мошини-тракторӣ(СМТ), ҳуччатҳои ҳайати шахсӣ ва ғ. маълумоти нодир медаханд.

ХУЛОСА

1.Натиҷаҳои асосии илмии диссертатсия

Ҳамин тавр, таҳқиқот нишон дод, ки бойгонӣ воқеъан маҳфуздори сарчашмаҳои нодирӣ дорои аҳамияти сиёсӣ, фарҳангӣ, маданӣ ва хоҷагидорӣ буда, Бойгоноҳои минтақаи Ҳисор низ дар ин маврид дар канор нест. Зимни таҳқиқот масъалаҳои муҳимме мавриди баррасӣ қарор гирифтанд, ки хулосабарории онҳо ба тариқи зайл аст: - Пас аз ғалабаи Инқилоби Бухоро (сентябри соли 1920) водии Ҳисор зери тасарруфи дастаҳои Амир Саид Олимхон қарор дошт. Барои озоднамоӣ, барқарор ва мустаҳкам намудани Ҳокимияти Шуравӣ дар Бухорои Шарқӣ ба ин самт Отряди Эъзомияи ҳарбии Ҳисор сафарбар мегардад. 14 феввали соли 1921 Отряди мазкур Бойсун, 15 феврал Дехнав, 16 феврал Юрҷӣ, Сари-Осиё ва Сари – Қўй, 19 феврал Регарро озод мекунад. 20 феврал аскарони сурх дар набард бо сарбозони амир ғолиб омада, Ҳисору Қаратоғро ба даст дароварданд. 21 феврал бригадаи якуми савора бо сарвари Я.А.Мелкумов ба Душанбе ворид гардиданд, ки ҳуччатҳои Бойгонии минтақавии Ҳисоргувоҳионанд[3-М;4-М;7-М;8-М];

- Тибқи маълумоти ҳуччатҳои Бойгонии минтақавии Ҳисор соли 1923 дар ҳудуди Бухорои Шарқӣ панҷ вилоят: Душанбе, Фарм, Кӯлоб, Қургон-Теппа ва Сариосиё таъсис ёфт. Минбаъд Шӯрои Инқилобии ҚМШС Тоҷикистон бо қарори худ аз 14 октябри соли 1925 номи вилояти Душанберо ба вилояти Ҳисор табдил дод. Ба тобеъияти вилоят туманҳои Душанбе, Ҳисор, Қаратоғ, Файзобод, Ёвон ва Янгибозор ворид шуданд. 4 июни соли 1927 маркази маъмурии вилоят аз шаҳри Ҳисор ба шаҳри Душанбе кӯчонида шуд. 6 июни соли 1929 вилояти Ҳисор барҳам дода шуда, ба ҷояш округи Ҳисор таъсис ёфт, ки ба ҳудуди маъмуриаш 5 ноҳия - Сталинобод, Қаратоғ, Лақай Тоҷик, Обигарм ва Янги Бозор дохил мешуд. Округи Ҳисор 15 августи соли 1930 барҳам дода шуда, дар заминаи он ноҳияи Душанбе таъсис ёфт[3-М;4-М;7-М;8-М];

- Танҳо дар асри XIX дар рушди бойгонӣ тағйиротҳои чиддӣ ба вучуд меоянд. Маҳз дар ҳамин давра таҳкурсии назариявӣ ва амалии бойгоншиносӣ гузошта мешаванд ва онҳо ба таври расмӣ дар РСФСР бунёд меёбанд. Ин раванди таъсисёбӣ минбаъд ба сохтмони боғонӣ дар ҷумҳуриҳои Осиёи Миёна, аз ҷумла Тоҷикистон замина мегузорад. Бойгонӣ дар ҷумҳуриҳои Қазоқистон, Туркменистон ва Ўзбекистон ботадриҷ ташкил меёбанд. Сохтмони нахустин бойгонӣ дар Тоҷикистон ба солҳои 20-уми асри XX рост меояд. Бори нахуст бойгонӣ дар Душанбе ва уезди Хучанд таъсис меёбанд. Аввалин мақомоти роҳбарикунандаи бойгонҳо дар Тоҷикистон соли 1927 ташкил ёфт. Таъсисёбии Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон (ҶШС Тоҷикистон) (16 октябри 1929) кори бойгонидорӣ тоҷикро вусъат бахшид[3-М;4-М;7-М;8-М];

- Аз хуччатҳои ҳазинаи бойгонии шаҳри Ҳисор маълум гардид, ки соли 1938 дар ноҳияҳои Ҳисор, Шаҳринав ва Турсунзода бойгонии давлатии ноҳиявӣ таъсис дода шуданд, вале Бойгонии ноҳияҳои Шаҳринав ва Турсунзода имкониятҳои маҳдуд доштаанд. Тибқи хуччатҳои саҳеҳи Бойгонии Марказии давлатӣ дар бойгонии Ҳисор 87 фонд, зиёда аз 13817 парванда мавҷуд будааст. 5 апрели соли 1963 филиали Бойгонии марказӣ дар шаҳраки Ҳисор таъсис меёбад. Солҳои минбаъда фаъолияти бойгонӣ асосан ба хуччатгузорӣ ва нигоҳдории хуччатҳои корхонаю муассисаҳои нигаронида мешавад. Охири солҳои 80-ум дар шаҳраки Ҳисор кооперативи «Археограф» таъсис меёбад, ки дар самти гирдоварии хуччатҳои доимӣ ҳиссагузорӣ менамояд [3-М; 4-М; 7-М; 8-М; 10-М];

- Фаъолияти бойгонии маҳз дар солҳои 60-уми асри XX ҷоннок гардида, ба азнавсозиву марказонӣ мепардозанд. Ин даврае буд, ки бойгонии аз ҳайати Вазорати корҳои дохилӣ ба ихтиёри Шӯрои Вазирони ҶШС Тоҷикистон гузаштанд. Бойгонии шаҳриву ноҳиявӣ ба филиалҳои таъдид дода мешаванд;

- Дар солҳои 60-70-ум, қариб дар ҳамаи вилояту шаҳрҳои филиалҳои Бойгонии марказии давлатӣ таъсис дода шуданд. Соли 1989 Низомномаи нави Сарраёсати бойгонии назди Совети Вазирони РСС Тоҷикистон аз нав тасдиқ гардида, минбаъд вазифаҳои муҳимми бойгонии ҳоромушаххасу муайян сохт;

- Баъд аз ба даст овардани Истиклолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (сентябри соли 1991) Саридораи бойгонии назди Шӯрои Вазирони ҶШС Тоҷикистон ба Саридораи бойгонии назди Девони Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон таъдид ёфта, минбаъд дар сохтҳои ҳайати бойгонии низ тағйирот ба вуҷуд меояд, ки муҳимтаринаш таъсисҳои Ҳазинаи бойгонии миллии (ХБМ) ҷумҳурӣ буд. Дастоварди дигари бойгондории тоҷик дар солҳои истиқлолият, қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Ҳазинаи бойгонии миллии ва муассисаҳои бойгонӣ» буд, ки 13 ноябри соли 1998 ба тасвиб расида буд [3-М; 4-М; 10-М];

- Мушаххас гардид, ки аз оғози солҳои 90-ум то имрӯз умдатарин масъалаҳои рушди минбаъдаи бойгонии минтақавии Ҳисор - сохтмони бинои нав, баҳисобгирии теъдоди хуччатҳои ба ҳазинаҳои бойгонӣ воридшаванда, таъмини кадрҳои лаёқатманд ва бозомӯзии онҳо, таҳияи дастуру супоришҳои қарӣ, омода намудани феҳристи хуччатҳои бойгонӣ, сохтмони бинои нав, ҳифз ва нигоҳдории хуччатҳои бойгонӣ ҳамчун ёдгориҳои хаттӣ, хизматрасонӣ ба табақаҳои гуногуни аҳоли, аз ҷумла тадқиқотчиён махсуб меёбанд [3-М; 4-М; 8-М; 10-М];

- Тибқи хуччатҳои ҳазинаи бойгонии №1, Протокол ва ҳисоботҳои қарорҳои колхозҳои ва ХБ №196, ХБ №212, ХБ №245, ки маҳз хуччатҳои ноҳияҳои Ҳисору Шаҳринав ва ноҳияи Регар дар филиали Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри Ҳисор нигоҳ дошта мешаванд, маълум гардид, ки аҳолии ноҳияҳои зикршуда, баробари мардумони дигар минтақаҳои ҷумҳурӣ аз рӯзҳои аввали Ҷанги Бухурги Ватанӣ (ҶБВ) (солҳои 1941-1945) дар набардҳои иштирок намуда, меҳнаткашонӣ ақибоҳои бошанд, шабу рӯз захираҳои маҳсуб меёбанд [8-М; 10-М];

- Аз ҳудуди ноҳияи Регар дар солҳои ҶБВ 4623 нафар ҷавонмардон сафарбар шуда, аз ин теъдод дар задхӯрдҳои шадиди солҳои ҷанг 2525

нафарашон ба Ватан барнагаштанду шаҳиду гумном шуданд. Аз набардҳои ҶБВ 2098 нафар ҷанговарон баъди ғалаба баргаштанд. Дар бойгонии Комиссариати ҳарбии ноҳияҳои Регару Пахтабод, ки дар бойгонии Комиссариати ҳарбии шаҳраки Ҳисор маҳфузанд, танҳо 837 «Хабарномаи ғавт» маҳфуз асту халос. Дар солҳои 1941 – 1945 мувофиқи маълумотҳои бойгонии Комиссариати ҳарбии ноҳияи Шаҳринав зиёда аз 2269 нафар ҷавонон ба набардҳои ҶБВ даъват шудаанд. Танҳо аз як деҳаи Қаротог бештар аз 523 нафар ба ҷанг даъват шуда буданду 223 нафари онҳо дар набардҳои ҶБВ курбонгардиданд [8-М; 10-М];

- Солҳои ҶБВ колхозчиёни хочагиҳои ноҳияи Ҳисор, Шаҳринав, Регар уҳдадорҳои хешро оиди ба давлат супоридани пахта, шир, тухм, пашм, пусти ҳайвоноти калон ва хурд, чорвои шохдор ва ғ. ичро намуда, маҳсулотро ба фонди мудофия супориданд. Меҳнати босуботи шабонарӯзии меҳнаткашон натиҷаҳои дилхоҳод. Масалан, дар ноҳияи Ҳисор соли 1941 нақшаи истеҳсоли пахта 100 фоиз, маҳсулоти зироати 100 фоиз, хӯроки чорво 100 фоиз, пашм 104 фоиз, шолӣ 94 фоиз ичро шудааст. Соли 1943 дар ноҳия «Ҷонаи кӯдакон» барои кӯдакони аз Ҷумҳурии Лахистон (Полша) муҳоҷиркардашуда барои 75 нафар ташкил додашуд [8-М; 10-М];

- Маводҳои хазинаҳои Бойгонии минтақаи Ҳисор шаҳодат медиҳанд, ки дар солҳои азнавбарқароркунии баъдичангӣ низ дар ноҳияҳои Ҳисор, Шаҳринаву Турсунзода аҳоли дар таҷдиди соҳаҳои саноат, кишоварзӣ ва ғ. хизмати диловарна намуда, ба муваффақиятҳои беназир ноил гардидаанд [8-М; 10-М];

- Гарчанде дар ҳудуди Тоҷикистон дар солҳои ҶБВ амалиётҳои ҷангӣ ва ҳаробиҳои ҷангӣ ба амал наомада буданд, аммо тамоми соҳаҳои хочагии халқ ба талаботи замони ҷанг мутобиқкунонида шуда буданд. Аз ин рӯ, зарурияти аз нав ба талаботи замони осоишта баргардонидани хочагии халқи ҷумҳурӣ пеш омада буд. Мардуми ноҳияҳои Ҳисор, Шаҳринаву Регар низ барои азнавбарқароркунии баъдичангӣ камари Ҳиммат бастанд [3-М; 4-М; 8-М; 10-М];

- Соли 1946 дар ҳудуди ноҳияи Шаҳринав якчанд, колхозҳо барҳам дода шуд, ки сабаби асосии он муҳоҷиркунонии мардуми Шаҳринав ба ноҳияҳои пахтакори мамлакат буд. 27 ноябри соли 1959 ноҳияи Шаҳринав барҳам дода шуд [3-М; 4-М; 8-М; 10-М];

- Мардуи ноҳияи Ҳисор низ дар баробари дигар ноҳияҳо меҳнати софдилонанамуданд. Натиҷаи ин захматҳо буд, ки дар соли 1946 – ум 210 нафар, соли 1947 – ум 299 нафар, соли 1948 – ум бошад, 258 нафар кормандони хочагии халқи ноҳия бо медали «Барои меҳнати шучоатнок дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватани 1941 – 1945» сарфарозгардонидашуданд [3-М; 4-М; 8-М; 10-М];

- Солҳои 50-ум муттаҳидкунии колхозҳо оғози муваффақиятҳои калони меҳнати гардид. Дар натиҷа даромаднокии хочагиҳо афзуд, музди меҳнати колхозчиён ба дараҷаи назаррас зиёд шуд ва неқӯаҳволишон хеле боло рафт. Соли 1946 хочагиҳои ноҳияи Регар нақшаи ҷиниши пахтаро барзиёд ичро намуданд. Меҳнаткашони саҳроҳои колхозӣ ба давлат 6342 тонна пахта супориданд [3-М; 4-М; 8-М; 10-М];

- Хазиана (фонди) бойгонӣ – маҷмӯи маводҳои ҳуччатҳое, мебошанд, ки дар раванди фаъолияти муассиса, ташкилот, корхона, инчунин дар раванди ҳаёт ва фаъолияти ашхоси алоҳида, оила, авлод ба вучуд меоянд [9-М];

- Ба таркиби ҳазинаҳои Филиали Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри Ҳисор ҳуччатҳои дорои хусусияти илмӣ, таърихӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, тандурустӣ, саноатӣ, кишоварзӣ, маорифу фарҳанг ворид мегарданд [9-М];

- Манбаҳои асосии пуркунии ҳазинаҳои бойгонӣ, аз ҷумла филиали Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри Ҳисор муассисаву ташкилотҳо мебошанд. Барои ба танзим даровардани фаъолияти муассисаҳои “фонзафзо” Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Рӯйхати мақомоти давлатӣ, муассисаҳо, ташкилотҳо ва корхонаҳо – манбаи пуркунии бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон”-ро таҳия намуд. “Рӯйхат” тибқи Фармони сардори Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон 30 декабри соли 2010 таҳти №39 тасдиқ шудааст. Ба “Рӯйхат” 381 мақомоти давлатӣ, муассисаҳо, ташкилотҳо ва корхонаҳо дохил шудаанд [9-М];

- Шумораи парвандаҳои ҳазинаҳои бойгонӣ, ки дар замони истиқлолият қабул карда шуданд, 10357 адад мебошад, ки нигоҳдориашон доимӣ аст. Дар солҳои 2013-2017 5000 (панҷҳазор) парванда ба қуттиҳо ҷарда шуданд [9-М];

- Бо мақсади ба низом даровардани самти коргузори корхонаҳо 74 феҳристи ҳуччатҳо, 10 дастурҳои методӣ, 6 низомнома доир ба коргузори, 12 низомномаи комиссияҳои ташхисӣ, (экспертӣ) таҳия намуда, дар 26 корхонаҳо санҷишҳои ҳамачони ба гузаронида шуданд [9-М];

- Филиал фаъолиятро тибқи муқаррароти барои кулли бойгонӣҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон муайяншуда, яъне ягонагии таснифи ҳуччатҳо аз рӯи ҳазинаи бойгонӣ, таснифи ҳуччатҳо дар ҳудуди ҳазинаҳо ва ҷойгирунии маводҳо дар маҳфӯзгоҳҳо ба роҳ мондааст. Ин омилҳо барои таҳким бахшидани ташкили илмӣ ҳуччатҳо ва осон намудани истифодаи онҳо мусоидат менамояд [2-М; 3-М; 4-М; 9-М];

- Таъмини беҳатарии ҳуччатҳо тақозо менамояд, ки ба хоста гирифтани ҳуччатҳои моҳиятан муҳим аҳамияти махсус дода шавад. Бинобар ин дар Филиал ба қиматнокии ҳуччатҳо эътибори ҷиддӣ дода мешавад;

- Бояд гуфт, ки шароити мусоиди нигоҳдорӣ, таъмини беҳатарӣ ва истифодаи самаранокии ҳуччатҳо дар Филиал ҳанӯз дар даврони Шӯравӣ диққати идораҳои болоӣ - Бойгонии умумиттифоқӣ ва ҷумҳуриявиро ба худ ҷалб карда буд. Намояндагони Саридораи Бойгонии умумиттифоқӣ якчанд маротиба ба бойгонии Ҳисор ташриф оварда, аз фаъолияти хуби онҳо изҳори қаноатмандӣ карда буданд. Барои омӯзиши тарзу усулҳои корбарӣ бо ҳуччатҳои ҳазинаҳои ин бойгонӣ намояндагони Ҷумҳурии Қирғизистон ва Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон ташриф оварда буданд;

- Хизматрасонӣ ба ниёзмандон дар Филиал хуб ба роҳ монда шудааст. Ҳамасола ба Филиал беш аз 2 ҳазор қорафтодагон мурочиат мекунанд. Дар муқоиса, агар соли 1991 ба бойгонӣ 250 дархосту ариза ворид шуда бошад, пас соли 2017 аз 1710

мурочиатҳо ба 1320 ҷавоби қаноатбахш ва 378 ҷавоби ғайриқаноатбахш мувофиқи талаботи қонунванизомномаи марбути гардонидани шудааст [2-М; 3-М; 4-М; 9-М];

- Филиал фаъолияти ҳешро дар бобати коркарду баҳисобгирӣ, таъмини бехатарӣ, қабули ҳуҷҷатҳои нодир васеъ намуда, ба ноҳияҳои Шаҳринав ва Варзоб низ хизмат мерасонад;

- Филиал ба фаъолияти илмӣ - методӣ ва ахборотӣ низ машғул гардида, барои ҳазинаҳои роҳнамову дастурҳо таҳия менамояд. Бо дастгирии Саридораи Бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2017 дар Филиал “Роҳнамо. Маълумотномаи муҳтасар оиди ҳазинаҳои Филиали Бойгонии марказии давлатӣ дар шаҳри Ҳисор” таҳия ва chop гардид. “Роҳнамо” сохтор ва мундариҷаи ҳазинаҳои бойгонии дар шаҳри Ҳисор будаи Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро инъикос намуда, тадқиқотчиёро ба муҳтавои ҳуҷҷатҳои бойгонӣ шинос менамояд [2-М; 3-М; 4-М; 9-М; 10-М];

- Созмондҳии истифодаи маводи бойгонӣ яке аз самтҳои муҳими фаъолияти илмӣ-таҳқиқотии бойгонӣ ҳо аз рӯи мегардад. Дар асоси маводҳои филиали Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри Ҳисор Р.Сафаров, С.Одинаев, Ф.Азизов, З.Дӯстов, Р.Ҷӯрабоев, Н.Тешаев, Қ.Алиев, М.Асроров ва Ҳ.Ашӯров, Ю.Қодиров, С.Расулӣ, Ш.Собирӣ, М.Мирсаидова, Ҳ.Холов, Ҷ.С.Лангарӣ, Р.Обидов ва ғ.я қисилсила китобу ҳуҷҷатҳо ба таърифида, дастрасии мезмон гардид;

- Дар бинои Филиал устои алоҳидаи намоиши доимӣ ташкил шуда, он ҷо ҳуҷҷатҳои таърихӣ намоишӣ бо ақсои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон оид ба сафарҳои расмӣ дар минтақаи Ҳисор, ақс ва маводҳои Қаҳрамони Ҷанги Бузурги Ватанӣ Ч.Урозов ва Қаҳрамони Меҳнати Сотсиалистӣ аз минтақаи Ҳисор ба намоиши доимӣ гузошта шудааст [10-М];

- Дар Филиал асосан омӯзиши ҳазина барои муайян кардани ду гурӯҳи асосии ҳуҷҷатҳо: ҳуҷҷатҳои дорои қиммати илмӣ ва ҳуҷҷатҳои дорои аҳамияти маълумотӣ дошта гузаронида мешаванд;

- Ташхиси арзишнокии ҳуҷҷатҳо дар Филиал мутобиқи ҳуҷҷатҳои меърию методии тасдиқнамудани Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронида мешавад [9-М];

- Шарҳи ҳазинаҳои бойгонӣ ин маълумотномае мебошад, ки дар худ маълумотҳои мурабташудаи таркиб ва мундариҷаи маҷмӯи ҳуҷҷатҳои алоҳидаро бо таҳлили манбаъшиносияшон, бо мақсади иттилоърасонӣ ба муассиса, ташкилот, корхона ва ҷомеаи илмӣ оиди хусусият ва аҳамияти ин ҳуҷҷатҳо, васеъ кардани доираи истифодаи онҳо дар ҳамаи самтҳои фаъолияти ҷомеадоромебошад [9-М];

- Яке аз намунаҳои асосии шарҳи бойгонӣ ин «тафсирот» мебошад. Мақсаднокии тафсирот ин на танҳо кушодани мазмуну мундариҷаи ҳуҷҷатҳо, инчунин тадқиқи таърихӣ ин ён муассиса ё ҳалли масъалаи илмӣ дар заминаи манбаъҳои ҳуҷҷатӣ ба шумор меравад. Аслан шакли асосии тасвир дар гузориши бевоситаи мазмун ва иқтибосоварӣ аз матни ҳуҷҷатҳо ошкор мегардад. Тафсирот асосан дар заминаи ҳуҷҷатҳои рӯйхат нагардида тартиб дода мешавад [9-М];

- Шарҳи ҳазинаҳои бойгонии минтақавии Ҳисор мувофиқи гуруҳҳо тақсимбандӣ шудаанд. Шарҳ дастурамалест, ки ба таҳқиқгарон ва дигар

ашхосе, ки аз маводҳои бойгонии давлати истифода менамоянд, бобати дарёфти саривақтии иттилооти зарурӣ кумак менамояд. Феълан дар Филиали бойгонии давлатии ҚТ дар шаҳри Ҳисор ҳуччатҳо дар 425 ҳазина гирд оварда шудаанд[9-М; 10-М];

- Дар Филиал шарҳи ҳазинаҳои бойғониҳо роҷеъ ба парваришгоҳҳо, мактабу омӯзишгоҳҳо, хонаҳои кудакон, мактаб-интернатҳо, омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникӣ, Ҳазинаи коллективии собиқадорони меҳнат, иштирокчиёни Ҷанги Бузурги Ватанӣ, ҳазинаҳои шахсии барумандони минтақаи Ҳисор ҳифзу нигоҳдорӣ мешаванд[9-М; 10-М].

2.Тавсияҳои ба истифода амалияти ҷаҳони диссертация:

Барои минбаъд беҳтар гарди дани фаъолияти бойғониҳо тавсияҳои зерин муфид хоҳанд буд:

Ба бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон:

а) Имрӯз ниёзмандони ҳуччатҳои давраи то инқилобӣ ва солҳои 20-уми асри ХХ хеле зиёд аст. Аз ин имкониятҳо истифода намуда, дар асоси қарордод ин ҳуччатҳо аз ҷумҳуриҳои ҳамсоя нусхабардорӣ карда шаванд. б) Пас аз соҳибистиқлолии кишвар ҳуччатҳои бойғониҳо батадриҷ зиёд мешаванд. Ба ин мақсад дар Ҷумҳурии бойгонии миллии бунёд шудааст, ки ҳазинаҳои вилоятӣ, шаҳрӣ ва ноҳиявӣ ҷузъи ҷудонашавандаи он мебошанд. Ин ҳазинаҳо бояд ҳатман дар Бойгонии марказии давлатӣ ҷой дода шаванд.

Ба Мақомоти Иҷроияи Ҳокимияти маҳаллии шаҳрҳои Ҳисор, Турсунзода ва ноҳияи Шаҳринав:

а) Барои беҳтар ба роҳ мондани фаъолияти бойғониҳо бояд дар бучаи маҳаллӣ “Маблағ барои бойғониҳо” пешбинӣ шавад; б) Аз баски шаҳрвандони ноҳияи Шаҳринав ва шаҳри Турсунзода (баъзан ноҳияҳои Варзоб ва Рӯдакӣ) барои маълумотномаҳои зарурӣ роҳи дарозро тай намуда, ба ноҳияи Ҳисор меоянд, бояд барои қабули шаҳрвандон ва саривақт бо маълумотномаҳои зарурӣ таъмин намудани онҳо, ҳуччатҳои бойғониҳои байниидоравии онҳо аз Филиали бойгонии давлатии марказии Тоҷикистон дар шаҳри Ҳисор ба шаҳру ноҳияҳои зикршуда интиқол диҳанд; в) Масъалаи сохтмони биноҳои замонавӣ барои бойғониҳо ба нақша гирифта шуда, сохтмони иморати нав бояд аз рӯйи лоиҳаи коркардшуда ба роҳ монда шавад, системаҳои гармидиҳӣ, ҳавотозакунӣ ва дигар усулҳои ҳифзу нигоҳдори ҳуччатҳо тибқи талабот сохта шаванд.

Ба бойғониҳои шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурии:

а) Таҷрибаи тартиб додани феҳристҳо (рӯйхатҳои ҳазинаҳо), таҳияи “Роҳномаҳо” ва истифодаи ҳуччатҳои ҳазинаҳои бойгонии Филиал дар миёни дигар бойғониҳои ҷумҳурии гузариш дода шаванд. Ин раванд имконият медиҳад, ки ҳайати бойғониҳо амиқ ва истифодаи онҳо осон гардад. б) Ҳадамоти хизматрасонии ниёзмандон беҳтар карда шаванд.

Муқаррароти асосӣ ва хулосаҳои диссертатсия дар интишороти зерини муаллиф таҷассум ёфтаанд:
Монографияҳо:

[1-М]. Обидов, Р.Ҳ. Ичлосияи тақдирсоз (бо истифода аз фонди барқароркунандагони соҳти конститусионӣ дар Тоҷикистон) / Р.Ҳ.Обидов, Ҷ.С.Лангарӣ. – Душанбе,

[2-М]. Обидов, Р. Ҳ. Бойгонӣ – ганчинаи таърих / Р.Ҳ.Обидов, Ҷ.С.Лангарӣ. - Душанбе: Эр-граф, 2018. - 87 с.

[3-М]. Обидов, Р. Ҳ. Сахифаҳои таърихи бойгонидорӣ (дирӯзу имрӯз) / Р.Ҳ.Обидов, Ҷ.С.Лангарӣ. - Душанбе: Промэкспо, 2019. - 176 с.

[4-М]. Обидов, Р. Ҳ. Бойгонӣ ҳифзкуандаи таърих / Р.Ҳ.Обидов. - Хисор: матбааи “Ҳисор”, 2019. - 152 с.

Васоити таълимӣ:

[5-М]. Роҳнамо (Маълумотномаи мухтасар оид ба ҳазинаҳои филиали Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри Ҳисор) / Мурат.: Ҷ.С.Лангарӣ, Р.Ҳ.Обидов. - Душанбе: Ирфон, 2017. – 46 с.

[6-М]. Қоидаҳои асосии кори бойгонидорӣ дар бахшҳои бойгонии мақомоти иҷроия / Мураттиб: Р.Обидов. - Душанбе: Промэкспо, 2019. - 54 с.

Мақолаҳо дар мачаллаҳои тақриршаванда:

[7-М].Обидов, Р.Ҳ. Заминаҳои таърихии пайдоиши бойгонихо дар Осиёи Марказӣ ва Ҷумҳурии Тоҷикистон / С.Р.Муҳидинов, Р.Ҳ.Обидов // Паёми ДДОТ. - 2020. - №2(85). - С. 204-210.

[8-М]. Обидов, Р.Ҳ.Ташкилҳои бойгонихо баъди байнидоравӣ дар ноҳияҳои Ҳисор, Шаҳринав ва Турсунзода / Р.Ҳ.Обидов // Паёми ДМТ. - 2020. -№7. - С. 92-97.

[9-М]. Обидов, Р.Ҳ. Таъмини ҳифз, ниғаҳдорӣ ва истифодаи ҳуҷҷатҳо дар Филиали Бойгонии марказии давлатӣ дар шаҳри Ҳисор / Р.Ҳ.Обидов // Паёми ДМТ. - 2020. -№9. - С. 113-123.

[10-М]. Обидов, Р.Ҳ. Ноҳияи Ҳисор дар замони Шуравӣ ва Тоҷикистони соҳибистиклол / Р.Ҳ.Обидов // Паёми ДМТ. - 2021. -№1. – С. 97-107.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
ТАДЖИКСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ САДРИДДИНА АЙНИ**

УДК: 90 (575.3)

На правах рукописи

ОБИДОВ РУСТАМ ХОШИМОВИЧ

**ГИСАРСКИЙ РЕГИОНАЛЬНЫЙ АРХИВ КАК ВАЖНЫЙ ИСТОЧНИК
ДЛЯ ИЗУЧЕНИЯ НОВЕЙШЕЙ ИСТОРИИ ТАДЖИКИСТАНА**

АВТОРЕФЕРАТ

**диссертации на соискание ученой степени кандидата
исторических наук по специальности 07.00.09 - Историография,
источниковедение и методы исторических исследований
(исторические науки)**

**Научный руководитель:
доктор исторических наук,
профессор Мухидинов С.Р.**

ДУШАНБЕ – 2022

Работа выполнена на кафедре истории таджикского народа Государственного педагогического университета Таджикистана имени Садриддина Айни

- Научный руководитель:** **Муҳидинов Саидали Раджабович** - доктор исторических наук, профессор кафедры отечественной и всеобщей истории Российско - Таджикского (Славянского) университета
- Официальные оппоненты:** **Абдуллоев Махмуд Холович** - доктор исторических наук, профессор кафедры истории таджикского народа Кулябского государственного университета имени Абуабдуллоах Рудаки
Ёрмухаммадов Амиршоҳ – кандидат исторических наук, доцент кафедры историография и архивоведения Таджикского национального университета
- Ведущая организация:** **Таджикский государственный институт культуры и искусств им. М. Турсунзаде**

Защита состоится 19 января 2023 года в 13.00 часов на заседании Диссертационного совета 6D.KOA-035 по защите диссертаций на соискание ученой степени доктора философии (PhD), доктора по специальности при Институте истории, археологии и этнографии имени Ахмада Дониша Национальной академии наук Таджикистана, по адресу: 734025, г. Душанбе, пр. Рудаки, 33.

С диссертацией можно ознакомиться в Центральной научной библиотеке имени Индиры Ганды Национальной академии наук Таджикистана (734025, г. Душанбе, пр. Рудаки, 33) и на официальном сайте Института истории, археологии и этнографии имени Ахмада Дониша Национальной академии наук Таджикистана (www.institute-history.tj)

Автореферат разослан «___» _____ 2022 года.

**Учёный секретарь
Диссертационного совета,
доктор исторических наук,
профессор**

Раджабов А.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Архив, являясь составной и неотъемлемой частью государственной структуры, представляет социальную, экономическую, политическую, культурную и историческую жизнь народа. Каждый документ, хранящийся в нем, воплощает в себе различные аспекты жизни общества.

С течением времени достижения и успехи, недостатки и нехватки общества в любой момент времени поступают на страницы истории именно через архивы. Если древнейшая эпоха и середины века оцениваются по историко-археологическим материалам, то наиболее поздний период изучается по сохранившимся документам архивов. Сегодня без сомнения следует сказать, что архив является бесценным сокровищем исторической памяти народа и нации. Первые архивы на территории Северного Таджикистана, именно в Ходженте, появились в начале XX века, и их материалы, охватывающие 1865-1917 годы, сегодня составляют основу дореволюционных сокровищ Центрального государственного архива Таджикистана. Еще в 1927 году в Таджикской АССР началось строительство архива. После образования Таджикской Советской Социалистической Республики (СССР) (октябрь 1929 г.) стало развиваться архивное дело. В январе 1931 года в Сталинабаде было создано Центральное архивное управление.

В 1938 г. архивы были включены в состав архивов Наркомата Таджикской ССР, и только в 1960 г. переданы в Управление архивов при Совете Министров Таджикской ССР.

В 1980 году это учреждение стало Главным архивным управлением при Совете Министров Таджикской ССР, а в годы независимости, в 2006 году, было переименовано в Главное архивное управление при Правительстве Республики Таджикистан.

Несмотря на то, что аспиранты и ученые до сих пор, к сожалению, мало внимания уделяют документам архивов при изучении, но постепенно материалы архивов становятся источником подготовки и использования специалистов в различных областях. Это не преднамеренно. Независимость Республики Таджикистан дала возможность сегодня изучать не только историю страны в целом, но и различных регионов страны как источник исследования. В связи с этим не остается в стороне изучение архива Центрального государственного архива Республики Таджикистан в Гисаре. Исследование показало, что по изучению документов этот архив занимает первое место среди других филиалов Центрального государственного архива страны. Архивный отдел Таджикской ССР был создан 5 апреля 1963 года в городе Гисар. Настоящий архив формируется на основании документов органов государственной власти, учреждений и организаций (независимо от форм собственности и подчинения), действующих в городах Турсунзаде, Гисаре, а также Шахринавском и Варзобском районах и хранящихся в Центральном государственном архиве Республики Таджикистана в Гисаре. В данном филиале собраны фонды различного содержания и уровня, а в архивах хранится более 66915 (шестьдесят шесть тысяч девятьсот пятнадцать)

дел, в том числе материалы с 1925 по 2014 год. Документы собраны в 425 архивах. На основе материалов сокровищницы Филиала созданы десятки произведений, в архив за необходимой информацией обратились сотни граждан. В Филиале хранятся документы научного, историко-экономического, политического, социального, культурного, санитарного, производственно-строительного характера, а также территориально-административного деления. Отсюда изучение истории формирования, структуры и содержания казначейских документов этого Отделения и на основе этих документов изучение истории Гисара, Шахринава и Турсунзаде имеет большое научное и практическое значение. В то же время на актуальность темы также влияют следующие факторы:

- в независимом Таджикистане архивы являются одним из важнейших институтов защиты интеллектуального богатства нации;
- изучение темы необходимо для исследования новейшей истории таджикского народа и имеет научное и практическое значение;
- архив представляет собой уникальный клад, который в сложившейся ситуации, к сожалению, редко используется специалистами;
- сегодня растет интерес людей к далекой и недавней истории своей страны. Это привело к необходимости дальнейшего преобразования государственных архивов в государственные учреждения;
- изменения, произошедшие в последние десятилетия, повысили статус архивных служб в системе архивных учреждений и расширили их управления. Сегодня именно архивы как источник знаний позволяют специалистам больше обращаться к этим источникам и проливать свет на темные страницы истории страны;
- архив является местом развития исторической науки и исследовательского института;
- сокровища Центрального архива Республики Таджикистан в Гисаре являются составной частью Национального архива Республики Таджикистан.

Отсюда изучение истории и развития Филиала Центрального государственного архива Республики Таджикистан в Гисаре имеет большое научное и практическое значение.

Степень научной разработанности темы исследования. Несмотря на то, что тема данной диссертации была впервые изучена, в связи с деятельностью государственных архивов Таджикистана в советские годы и годы независимости и филиалом Центрального Государственного архива Республики Таджикистан в городе Гисаре различными авторами были изданы целый ряд ценных книг и научных материалов, которые в какой-то степени обсуждают различные аспекты деятельности данного архива. Печатные произведения условно можно разделить на пять групп:

Первая группа охватывает руководящие и нормативно – правовые документы, рассматривающие деятельность архивов.

Вторая группа включает теоретическую и практическую литературу, посвященную общим вопросам истории, теории, путям и методам организации деятельности архивов.

К третьей группе относятся главы, которые были посвящены архивной деятельности в Таджикистане советский период и период ее независимости.

Четвертая группа включает литературу, основанную на истории происхождения и деятельности филиала Центрального Государственного архива Республики Таджикистан в городе Гисар, а также научные произведения, подготовленные и опубликованные на основе исторических документов, сохранившихся в этом архиве.

Пятая группа состоит из общих работ, дающих некоторую общую информацию об архивах и архивоведении.

По первой группе литературы в диссертации используется ряд официальных материалов, в том числе законы, постановления Правительства РТ, положений и др.¹

Фактически ко второй группе относится теоретическая и практическая литература, которая восходит к концу 30-х годов и была разработана советскими археологами К.Г. Митеева², М.И. Корнева, Э.М. Тальмана, Д.М. Эйнштейна³, В.В. Максакова⁴, А.В. Елпатьевский⁵, Г.М. Горфейна, Л.Е. Шепелева⁶, В.М. Жигунова⁷, В.И. Вяликова⁸ и изданы по документации фондовых учреждений, составу и структуре документов в архивах, по истории и организации работы архивов в СССР, теории и практике архивов, архивной документации, основным методам организации архивы и государственные архивы и предоставили полезную информацию. Эти работы

¹ Қарори Совети Вазирони РСС Тоҷикистон «Дар бораи ба Саруправленияи архиви назди Совети Вазирони РСС Тоҷикистон таъдил додани Управленияи архиви назди Совети Вазирони РСС Тоҷикистон// Маҷмуаи ҳарорҳои Ҳукумати РСС Тоҷикистон. - Душанбе,1980. -№9. (257). - С.3-11.; Низомномаи Саруправленияи архиви назди Совети Вазирони РСС Тоҷикистон аз 21 –уми августи соли 1989, таҳти №145 бо қарори Совети Вазирони РСС Тоҷикистон тасдиқ шудааст// Маҷмуаи ҳарорҳои Ҳукумати РСС Тоҷикистон. - Душанбе,1989. -№9. (365). - С.3-11.; Низомномаи намунавӣ дар бораи баҳши бойгонии Мақомоти Иҷроияи Ҳокимияти Давлатии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон,вилоятҳо,шаҳру ноҳияҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон.бойгонииҳои давлатии маҳаллӣ ва бойгонии байниидоравии ҳуҷҷатҳои ҳайати шахсӣ.- Душанбе: ЭР – граф2011.- 40 сах.; Раҷуводство по обеспечению сохранности документов. - М., 2006. -14с. Қарори Совети Вазирони РСС Тоҷикистон «Дар бораи ба Саруправленияи архиви назди Совети Вазирони РСС Тоҷикистон таъдил додани Управленияи архиви назди Совети Вазирони РСС Тоҷикистон// Маҷмуаи ҳарорҳои Ҳукумати РСС Тоҷикистон. - Душанбе,1980. -№9. (257). - С.3-11.Рӯйхати мақомоти давлатӣ, муссисаҳо,ташкилотҳо ва корхонаҳо – манбаи пурқунии бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон.-Душанбе:ЭР-граф,2011.-40 сах.; Низомномаи намунавӣ дар бораи баҳши бойгонии Мақомоти Иҷроияи Ҳокимияти Давлатии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон,вилоятҳо,шаҳру ноҳияҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон.бойгонииҳои давлатии маҳаллӣ ва бойгонии байниидоравии ҳуҷҷатҳои ҳайати шахсӣ.- Душанбе: ЭР – граф2011.- 40 сах.; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ҳазинаи бойгонии миллӣ ва муассисаҳои бойгонӣ аз 13 ноябри соли 1998.

² Митеев К.Г. Теория и практика архивного дела. –Москва,1946.;Митлеев К.Г. История и организации делопроизводства в СССР. – Москва,1959.-680 с.

³ Корнева М.И., Тальман Е.М., Эпштейн Д.М. История архелграфии в дореволюционной России.Учеб. пособие. –Москва,1969. – 227с.

⁴ Максаков В.В. История и организация архивного дела в СССР (1917-1945гг.).- Москва: Наука,1969.-.431с.

⁵ Елпатьевский А.В. Комплектование документальных материалов. – Москва, 1970,

⁶ Горфейн Г.М.,Шепелев Л.Е.Архивоведение. -Л.:Из-во Ленинг.ун-та,1971.- С.9-10.;

⁷ Жигунов В.М. Назначение экспертизы. – Москва, 1973, - 234 с.;

⁸ Вяликов В.И. Архивное строительство в СССР (1917-1945гг.). Учеб. пособие. –Москва,1976. - 220 220 с.

дали диссертации очень полезные материалы для анализа, обзора и организации деятельности архивов и составили теоретическую основу диссертации. В эту серию входит ряд коллективных работ¹, в которых заложены важнейшие вопросы создания, охраны, сохранения и использования архивов, организации научно-методического аппарата.

В третью группу, как мы уже упоминали, входят работы о деятельности архивов в Советском Таджикистане и независимом Таджикистане. Следует отметить, что среди них можно увидеть ряд публикаций, стилистических материалов, справочников² и другой печатной продукции, свидетельствующей об организации и развитии отрасли. На наш взгляд, наиболее важными являются: в информационном бюллетене архивного отдела опубликована первая статья В. Рудницкого - «Строительство архива в Таджикистане»³, в которой автор представил сведения об истории первых архивов в стране, ее устройство, успехи и недостатки. Далее этот вопрос нашел свое теоретическое и практическое развитие в научной статье бывшего начальника Главного управления архивов при Совете Министров Таджикской ССР А. Каххарова - «Архивная деятельность в Таджикской ССР»⁴, опубликованной в 1975 г. в центральном журнале «Советский архив». Именно в этой статье анализируются и обсуждаются все аспекты деятельности архивов Таджикистана. Данная статья предоставила возможность узнать о значительных достижениях, нововведениях и особенно важной кампании по централизации этих институтов на уровне Советского Союза. Другим материалом является справочник «Государственные архивы

¹ Теория и практика архивного дела в СССР. Изд. 2-е, перераб. дп. - М.: Высш. школа, 1980. - 343 с. Сборник материалов по истории и организации архивного дела в СССР. - М., 1940. - Вып. У. - С. 72-79.; Основы правила работы государственного архива. - М., - 1962.; С. 158-159.; - 66 с.; История делопроизводства в СССР // Учебные пособия. Под. ред. Я. В. Лившица и В. А. Цикулина. - М., 1974.; Основы отбора на государственное хранение научно-технической документации. Методические рекомендации. - М., 1976. - 121 с.; Значение документальных материалов. - М., 1976.; Использование документальных материалов государственных архивов и советские архивы. - М., - 1975. - № 3.; Теория и практика архивного дела в СССР. Изд. 2-е, перераб. дп. - М.: Высш. школа, 1980. - 343 с. Руководство по обеспечению сохранности документов. - М., 2006. - 14с.

² Рудницкий В. Архивное строительство в Таджикистане // Информационный бюллетень №1 архивного отдела МВД Таджикской ССР, Сталинабад, 1958, с.; Документальные материалы Центрального государственного архива Таджикской ССР: Путеводитель. - Сталинабад, 1961. - С. 4.; Коида дар бораи фонди архиви Давлатии СССР. Баори истифодаи хизматӣ. - Кургон-теппа, 1967. - 26 сах.; Каххаров А. Архивное дело в Таджикской ССР // Советский архивы. - 1975. - № 3. - С. 32-35. Государственные архивы Таджикской ССР. Справочник. / Сост.: М. А. Спевак, И. А. Акрамов и др. - Душанбе, 1982. - 47 с.; Мухиддинов С., Каримов М. Бойгоншиносӣ: Дастури таълими барои донишҷӯёни факултетиҳои таърихи макотиби олии Мухаррир н. и. т, дотсент Н. К. Убайдуллоев. - Душанбе, 2009. - 52 с.; Незматова Ш. Асроров М. Махфузгарони таърих. - Душанбе: Ирфон, 2010. - 272 с.; Мирсаидова Д., Ф. Одина Ф. Махзани хофизаи кишвар. - Душанбе: Ирфон, 2016. 80 с.; Асроров М. Дурдонаҳои хазинаи бойгонӣ. - Душанбе: Ирфон, 2014. 200 с.; Мардон Р. Кохи хуччатҳои мукаддас. Душанбе: Балоғат, 2013. 256 с. Мардон Р. Кохи хуччатҳои мукаддас. Душанбе: Балоғат, 2013. 256 с.; Мирсаидова Д., Одина Ф. Махзани хофизаи кишвар. - Душанбе: Ирфон, 2016. - 80 с.;

³ Рудницкий В. Архивное строительство в Таджикистане // Информационный бюллетень №1 архивного отдела МВД Таджикской ССР, Сталинабад, 1958, с

⁴ Каххаров А. Архивное дело в Таджикской ССР // Советский архивы. - 1975. - № 3. - С. 32-35. Государственные архивы Таджикской ССР. Справочник. / Сост.: М. А. Спевак, И. А. Акрамов и др. - Душанбе, 1982. - 47 с.

Таджикской ССР»¹, составленный в 1982 г., в котором дана краткая информация о составе и содержании документов государственных архивов республики. В предисловии, написанном М. А. Спееваком, даются краткие и полезные сведения об истории и существовании этих архивов. Позже, в период независимости, об архивах публиковались новости, статьи, книги и просветительские материалы.

Коллективная книга «Дар саргахи таърих»² посвящена 130-летию со дня рождения государственного и политического деятеля, первого руководителя Республики Таджикистан Нусратулло Махсума. Авторы книги Р.А.Абулхаев, Н.Б.Хотамов, А.М.Гафуров и другие использовали многие материалы Центрального государственного архива, архива ЦК Компартии Таджикистана и др. Эта книга не только посвящена жизни и творчеству Н. Махсума, но и охватывает ситуацию в молодой республике Таджикистан.

В 2009 году был издан учебник С. Мухиддинова и М. Каримова – «Бойгонишиносӣ»³. Данный учебник является первым опытом работы в области архивоведения, в который включены вопросы истории государственной архивной сети Таджикистана, цели и задачи государственных архивов и др. Учебник написан в научном стиле и содержит полезные материалы не только для студентов исторических факультетов, но и для аспирантов, преподавателей и специалистов в этой области.

В 2013 г. вышла книга Р. Мардона «Кохи хуччатҳои муқаддас» (Дворец священных документов)⁴. На основе материалов Центрального государственного архива республики автор разработал данную книгу в публицистическом жанре, и очень четко отражал истории Центрального государственного архива, его уникальных дел и документов, влиятельных людей в этой области.

Было опубликовано еще несколько книг на эту тему. Но в них материалы смешаны. В этих книгах материалы частично посвящены Центральному государственному архиву, частично Филиалу Центрального государственного архива в Гисаре (далее - филиал)⁵. Поэтому мы рассмотрели эти книги в четвертом группе. В ходе исследований по данной теме выяснилось, что сокровищница Филиала стала важным источником ряда произведений.

С начала 90-х годов в разные годы авторы Ф.Азизов и З.Дустов⁶, Р.Джурабоев⁷, С.Одинаев и К.Алиев¹, С.Одинаев², М.Асроров³, Ю.

¹ Государственные архивы Таджикской ССР.Справочник. /Сост.: М.А.Спеевак, И.А.Акрамов и др.- Душанбе,1982. -47 с.

² Дар саргахи таърих / зери тахрири А.Гафуров. - Душанбе

³Мухиддинов С., Каримов М. Бойгоншиносӣ: Дастури таълими барои донишҷӯёни факултетҳои таърихи макотиби олии Мухаррир н.и. т, дотсент Н.К.Убайдуллоев. - Душанбе, 2009. -52 с.

⁴ Мардон р.Кохи хуччатҳои муқаддас.-Душанбе: Балогат, 2013.-256 сах.

⁵ Неъматова Ш. Асроров М. Махфузгарони таърих. – Душанбе: Ирфон, 2010. -272 с.; Мирсаидова Д., Ф. Одина Ф., Махзани хофизаи кишвар. – Душанбе: Ирфон, 2016.80 с.; Асроров М. Дурдонаҳои хазинаи бойгонӣ. – Душанбе: Ирфон, 2014. 200 с.; Мирсаидова Д., Одина Ф. Махзани хофизаи кишвар. – Душанбе: Ирфон, 2016.- 80 с.;

⁶ Дустов З., Азизов Ф. Ҳисори Шодмон.Оид ба чашни 60-солагии ноҳияи Ҳисор.- Ҳисор,1992.-

⁷ Чурабоев Р.Диёри шоир. Дар бораи таърихи мухтасари ноҳияи Турсунзода.-Душанбе,1992.

Кадыров⁴, С.Расули⁵, З.Дустов, Р.Джурабоев, М.Асроров и Ф.Азиз⁶, Ш.Собири⁷, Ш.Нематова и М.Асроров⁸, С.Одинаев и Ф.Азизов⁹, М.Асроров¹⁰, Ф.Одинаев¹¹, М. Мирсаидова и М. Асроров¹², С. Одинаев, Х. Назарали, Ф. Азиз и А. Хамдами¹³, Д. Мирсаидова, Ф. Одина¹⁴ и др. опубликовали несколько книг. В этих книгах авторы описывают историю Гисарского, Шахринавского, Регарского (ныне Турсунзаде) районов, знаменитое строительство Большого Гисарского канала, трагедию Шарорынского землетрясения, жизнь и деятельность заслуженных детей Гисарской долины на основе многочисленных документов Филиала Центрального государственного архива.

В 2018-2019 годах были опубликованы книги Ю.С. Лангари и Р.Х. Обидова – «Архив – сокровищница истории» (Бойгонӣ-ганчинаи таърих)¹⁵ и «Страницы архивной истории» (Сахифаҳои таърихи бойгонӣ)¹⁶. Авторы этих книг постарались предоставить как можно больше информации о происхождении первых архивов в Таджикистане, от создания первого Государственного архива в Таджикистане и Филиала Центрального государственного архива Республики Таджикистан в Гисаре.

Как стало известно в ходе исследования, в этих работах и статьях беспристрастно и объективно анализируется история возникновения, бурного развития и состава Национального архива Республики Таджикистан и Филиала Центрального архива Республики Таджикистан в г. Гисаре. Несмотря на большое количество работ, многие из которых созданы в научно – популярном жанре, суть темы диссертации не может быть рассмотрена с научной точки зрения. Данная диссертация составлена комплексным образом, и рассматриваются важные вопросы Гисарского регионального архива как источник изучения новейшей истории Таджикистана.

¹Одинаев С.,Алиев Қ.Сарчашмаи файзи саодат.-Бахшида ба 60-солагии Канади Калони Ҳисор.-Ҳисор,2001.

²Одинаев С. Зилзилаи Ҳисор.Бахшида ба 20-солагии заминларзаи ноҳияи Ҳисор.-Ҳисор,2008.

³ Асроров М.Чуӣ.Оид ба таърихи деҳаи Чузии ноҳияи Ҳисор.-2001.

⁴ Қодиروف Ю. Муҳофизони Ватан (Оид ба иштирокчиёни Чанги Бузурги Ватанӣ аз ноҳияи Ҳисор.-Ҳисор, 2005.

⁵ Расули С.Олами хунар.Рочъ ба таърихи фарҳанг дар Ҳисор.-Ҳисор,2007

⁶ Дустов З., Ҷурабоев Р.,Асроров М, Азиз Ф. Аз Сабо то Шахринав.Дар бораи таърихи ноҳияи Шахринав.-Душанбе,2007.

⁷ Собири Ш.Сарнавишт 80 сол.-Душанбе:Ирфон,2009.-432 с.

⁸ Неъматова Ш.,Асроров М. маҳфузгарони таърих.-Душанбе:Ирфон,2010.-272 с.

⁹ Одинаев С., Ф.Азизов Ф. Ҳисори Шодмон: аз бостон то ин замон. Оид ба таърихи Ҳисор ба ифтихори чашни 3000 – солагии Ҳисор.Душанбе, 2013.

¹⁰ Асроров М.Дурдонаҳои хазинаи бойгонӣ.-Душанбе:Ирфон,2014-200 сах.

¹¹ Одинаев Ф.Кудуми файзбор. Бахшида ба сафарҳои расмии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба шаҳри Ҳисор.-Душанбе,2015.

¹² Мирсаидова М.,Асроров М.Ҳисор дар масири таърих.- Душанбе,2015.

¹³ Одинаев С.,Назарали Ҳ.,Азиз Ф.,Ҳамдами А.Донишномаи Ҳисор.Энсиклопедияи Ҳисор.-Душанбе,2015.

¹⁴ Мирсаидова Д.,Одина Ф.Махзани ҳофизаи кишвар.-Душанбе,2016.

¹⁵ Лангарӣ Ҷ.С., Обидов Р. Х. Бойгонӣ – ганчинаи таърих.-Душанбе: Э-рграф,2018.- 87 с

¹⁶Лангарӣ Ҷ С., Обидов Р. Сахифаҳои таърихи бойгонидорӣ (дирӯзу имрӯз). Душанбе, «Пром-экспо», 2019, 176 сах.

Научная связь диссертационной работы с программами (проектами) и научной тематикой. Диссертация выполнена в рамках осуществления плана научно-исследовательской работы кафедры истории таджикского народа исторического факультета Таджикского государственного педагогического университета имени Садритдина Айни.

Общая характеристика работы

Цель и задачи исследования. Основной целью диссертационного исследования является комплексное изучение новейшей истории Таджикистана на основе документов Гисарского регионального архива и определение путей становления Филиала Центрального Архива Республики в городе Гисар - в составе Национального архива Республики Таджикистан. Поставленная цель предусматривает следующие **задачи**:

- обзор истории установления и укрепления Советской власти в Гисарском долине;
- изучение истории создания архивов и их деятельности в Гисарском регионе;
- выявление материалов Гисарского регионального архива, относящихся к Великой Отечественной войне;
- прослеживание истории послевоенного восстановления по документам регионального Гисарского архива;
- определение источников наполнения и состава фондов Филиала Центрального государственного архива в городе Гисаре;
- разъяснение состава сокровищ филиала Центрального государственного архива в городе Гисаре;
- рассмотрение вопросов хранения и использования документов в филиале Центрального государственного архива в городе Гисаре;
- разъяснение содержания и методов проверки, восстановления и оценки ценности документов в Гисарском региональном архиве;
- разъяснение сокровищах регионального Гисарского архива как источника исследования новейшей истории Таджикистана.

Объектом исследования являются документы Филиала ЦГА РТ в городе Гисар как источник изучения новейшей истории Таджикистана.

Предметом диссертационного исследования является процесс анализа сокровищ Филиала Центрального государственного архива Таджикистана в городе Гисар, их отнесение к историческим источникам, история образование архивов в Республике Таджикистан и городе Гисар, выявление архивных документов, связанных с историей городе Гисара, Шахринавского, Турсунзаде, Алмасинского и Пахтаобадского районов.

Исследования охватывает двух периодов, с 30-е годов XX века до начало XXI века.

Географический ареал исследования – Республика Таджикистан в составе Советского Союза и территория современного Таджикистана.

Теоретико-методологические основы исследования. В диссертации учитывались и были наиболее теоретически и стилистически обоснованы исследования известных ученых бывшего Советского Союза и Таджикистана П.В. Верховский, С.Н.Голубов, К.Г.Митлеев, М.И. Корнева Е.М., Тальман

Д.М. Эйнштейн, В.В. Максаков, А. В. Елпатьевский, Г. М. Горфейн, Л. Е. Шепелев, В. М. Жигунов, А. Каххоров, М. А. Спевак, И. А. Акрамов, В. Рудницкий, Ш. Нематова и др.

Один из видных деятелей в этой области, занимавшийся организацией архивного дела в России с 1918 г., разработавший в дальнейшем статьи и книги о путях и методах организации архивов, работе с фондами документов является В.В. Максаков. По сравнению с другими учеными, считавшими архивы «мастерскими научных исследований», он оценивает и их практическое значение в развитии экономики и культуры Советского государства. Свидетельством этих слов является его последняя научная работа - "История и организация архивного дела в СССР (1917-1945 гг.)"¹. После образования Таджикской ССР, в начале января 1931 года, в городе Сталинабаде было создано Центральное управление архивов для осуществления архивной работы в Таджикистане, которое возглавил С. М. Казачкин. С. М. Казачкин является один из личностей, который внес огромный вклад в становление и осуществление архивного дела Советского Таджикистана.

Источниковедческая база исследований. Основной базой данного исследования являются архивные документы. Они делятся на две группы. К первой группе относятся документы Центрального государственного архива Республики Таджикистан (далее - ЦГА РТ)² и во вторую группу входят документы из фондов Филиала Центрального государственного архива Таджикистана в городе Гисаре (далее - Филиал ЦГА в городе Гисаре)³. Большинство этих документов впервые попадает в круги научных исследований.

¹ Максаков В.В. История и организация архивного дела в СССР (1917-1945 гг.). - М.; Наука, 1969. - 431 с.

² Бойгонии Марказии Давлатии Тоҷикистон (БМДТ) ф.10, р.1, д.417.; , ф.10, р.2, х.83, сах.162.3. БМДТ х. Р-11, р.1, п. 29, в.1. 4. БМДТ, ф.11, р.2, х.12, с.11-17. БМДТ, ф.11, р.16, х.17, сах.272-275. , х. Р-18, р.1, п. 5, в. х. Р- 882, р. 1, п.1, в.1. БМДТ, х.Р-882., р. 1., п. 3, в.БМДТх. Р- 882, р. 1, п.40, в.35-36,38. БМДТ, ф.297. р.18, х.27, сах.198 БМДТ, ф.297. р.28, х.63, сах.210., ф.297. ф.1 х.63, сах.210., ф.297. ф.29, х.63 сах.210. БМДТ, ф.297, р.18, х.64, сах. 29-32.192., ф.297. р.27, х.87, сах.44.47.100. БМДТ, ф.297, р.18, х.110, сах. 46. БМДТ, ф.297, р.18, х. 130, сах.219. ф.297, р.18, х.144, сах. 76. БМДТ, ф.297, р.18, х.329, сах.104, БМДТ, ф.297, р.18, д.251, сах 91.251. ф.297, р.18, х.257, сах.148., ф.297, р.18, х.258, л.37. БМДТ, ф.297, р.18, х.296, сах.44.81. ф.297. р.18, х.311, сах. БМДТ, ф.297, р.18, х.282, сах.9. БМДТ, ф.297, р.18, х.296, сах.183. БМДТ, ф.297, р.18, х.311, сах.157. БМДТ, ф.297, р.18, х.329, сах.103.

³ Филиали бойгонии марказии давлатии Тоҷикистон дар шаҳри Ҳисор (ФБМДТ), ф.1, р.1, д.342, сах 86., ф.1, р.1, х.43, ах. 15., ф.1, р.1, х.91, сах. 75., ф.11, р. 2, х.12, сах.16., , ф.1, р. 1, х. 59, сах.1.4, , ф.1, р.1, х.69, сах.4, , ф.1, р.1, х.91, сах. 75, , ф.1, р.1, х.216, сах.196, ф.1, р.1, х.285, сах.59., , ф.1, р.5, х.87, сах.60, , ф.42, р.1. д.96, сах 142,) ф.56, р.1, х.64, сах.9, , ф.196, р.1, х.10, сах.47-48., , ф.196, р.1, х.134, сах.18, , ф.196, р.1, х.145, сах.74, , ф.210, р.1, х.1, сах.1-5. , ф.210, р.1, х.26, сах.35-40. , ф.210, р.1, х.47, сах.10, , ф.210, р.3, х.87, сах.1, ф.328. р.1, х.1, сах.1, ф.328. р.1, х.15, сах.6, , ф.129, р.1, х.32, сах.14, , ф.269, р.1, х.4 сах.14.67, , ф.388, р.1, х.105, сах.1-69, , ф.247, р. 1, х.4, сах. 1-19, , ф.247, р.1, х. 21, сах.34, , ф.247, р.1, х. 24, сах.5-6, , ф.247, р.1, х. 30, сах.1, , ф.269, р.1, х.4 сах.14, , ф.340, р.1, х.4, сах.67, , ХБ№398 п.1 п. 1-9 , , ХБ№ 349, р.1 то 4 п.606, , ХБ № 354, , ХБ № 289, р.3 п. 24, , ХБ №1 р.1 п.481 с.1-2, , ХБ № 276 р.2 п.189, , ХБ №283, , ХБ№212, р.1, п.420, сах.8, , ХБ№303, р.1, п.31, сах.7.

Научная новизна диссертации. Впервые в отечественной историографии тема диссертации стала комплексным объектом научного исследования. В диссертации впервые использованы документы фондов ЦГА РТ и фондов Филиал ЦГА РТ в городе Гисар вошли в сферу научных исследований. В частности, редкие документы упомянутого архива содержат полезную информацию о строительстве Великого Гисарского канала, истории Гисарского, Регарского и Пахтаабадского районов в годы Великой Отечественной войны (1941-1945 гг.), Гисарском землетрясении. В диссертации впервые собраны архивные документы в «Список сокровищ филиала Центрального государственного архива Республики Таджикистан в городе Гисар», согласно которому сегодня хранятся более 66915 архивных дел, в том числе материалы за 1925-2014 гг. Этот справочник поможет исследователям и всем, кто хочет пользоваться архивными материалами, своевременно находить необходимые документы. Составление Реестра является первым опытом среди других отделений ЦГА РТ, и классификация дел может быть использована в качестве ориентира для других архивов. Еще раз определено и уточнено, что пятиуровневая система управления - центр, область, туман, кент, джамоат, начиная с 1926 года, в Гисарском регионе, Душанбинской области, Каратагском и Гисарском туманов, Регарском, Шулумском, Чимкурганском, Гисарском, Тудинском, Ханакохском кентах, Рабатсом, Узбекском, Ходжа Окджарсом, Бузукском, Резгаском и Латабулокском, Дурманбулокском, Таджик Барлосском и Кулябском джамоатов.

Основные положения, выносимые на защиту:

- В целях восстановления и укрепления Советской власти в Восточной Бухаре на этом направлении был мобилизован Гисарский отряд военной миссии. С 14 по 20 февраля 1921 года этот отряд освободил Байсун, Дехнав, Юрчи, Сари-Осию и Сари-Джуй, Регар, Каратаг и Гисар, а 21 февраля вошел в Душанбе. 14 октября 1925 года название Душанбинской области было изменено на Гисарский область. В ведение области входили Душанбинский, Гисарский, Каратагский, Файзабадский, Яванский и Янгибозорские районы. Однако 6 июня 1929 года Гисарская область была упразднена и образован Гисарский округ, а в его административную территорию вошли Сталинабадский, Каратагский, Лакай-Таджикский, Обигармский и Янги-Базарские районы. Гисарский округ был упразднен 15 августа 1930 года, и на его основе был образован Душанбинский район;

- Впервые в Душанбе и Худжандского уезда были созданы архивы. В 1938 году в Гисаре был создан районный государственный архив. Архивы Шахринавского и Регарского районов, созданные в то время, имели ограниченные возможности. 5 апреля 1963 года в городе Гисаре был создан филиал Центрального архива, и началась дальнейшая реконструкция архивной сети. После обретения Республикой Таджикистан государственной независимости (9 сентября 1991 г.) в архивном деле произошли коренные изменения, был создан Национальный архивный фонд (НАФ) республики. Также в 1998 году был принят Закон Республики Таджикистан «О Национальном архивном фонде и архивных учреждениях»;

- Сохранившиеся в Филиале документы Гисарского, Шахринавского и Регарского районов свидетельствуют о том, что население указанных районов участвовало в боях с первых дней Великой Отечественной войны (1941-1945 гг.) и днем и ночью работало тружениками в тылу. Например, с территории Регарского района в годы Второй мировой войны было мобилизовано 4623 юноши, из них 2525 не вернулись на родину. В годы Великой Отечественной войны колхозники фермерских хозяйств Гисарского, Шахринавского и Регарского районов собрали в фонд обороны миллионы рублей хлопка, молока, яиц, шерсти, шкур крупных и мелких животных, рогатого скота, на строительство прислали большой танк «Комсомоли Тоҷикистон» и авиаотряд «Комсомоли Тоҷикистон».

- Жители Гисарского района, наряду с другими районами, усердно трудились в послевоенном восстановлении. Результатом этих усилий стало то, что в 1946 г. – 210 чел., в 1947 г. – 299 чел., в 1948 г. – 258 чел. района были награждены медалью «За доблестный труд в годы Великой Отечественной войны 1941 – 1945 гг.». По архивным данным, объединение колхозов началось в 1950-х годах. В результате повысилась рентабельность хозяйств, в значительной степени возросла заработная плата колхозников, значительно возросло их благосостояние;

- Документы, полученные в результате деятельности государственных органов, учреждений и организаций в городах Турсунзаде, Гисарском, Шахринавском и Варзобском районах, собираются, пополняют фонды Филиала и постоянно хранятся здесь. Фонды пополняются согласно «Списку государственных органов, учреждений, организаций и предприятий – источнику пополнения Центрального государственного архива Республики Таджикистан»:

- В архивах хранится более 66 915 (шестьдесят шесть тысяч девятьсот пятнадцать) дел, в том числе материалы за 1925-2014 годы, собранные в 425 архивах (фондах), из 234 используемых фондов, 176 свободных фондов и 5 кладов, которые были переданы из одного архива в другой. Фонды локализованы и стратифицированы по составу;

- Полки и шкафы являются важнейшим оборудованием архивной базы данных, а документы располагаются на полках вертикально и горизонтально. Небольшие ящики с твердой оболочкой располагаются вертикально, а ящики с мягкой оболочкой - горизонтально. В этот же период здание Филиала было обеспечено всеми техническими средствами безопасности, в нем были установлены противопожарные кабели, огнетушители, охладители и охранные устройства. Ежегодно в Филиал обращаются более 2000 человек. Для сравнения, если в 1991 году в архив было занесено 250 запросов и заявлений, то в 2017 году из 1710 запросов было дано 1320 удовлетворительных ответов и 378 неудовлетворительных ответов в соответствии с требованиями закона и связанных с ним нормативных актов;

- Проверка документов фондов первой, второй и третьей степеней осуществляется согласно регламенту. Необходимость проведения диагностики (экспертизы) проявляется в неравенстве ценности документов как исходной информации. Основной целью экспертизы является

определение уровня ценности документов и полное обеспечение государства, науки, общества, а также отдельных граждан необходимой информацией;

- Обзор фондов Филиала разделены по группам. Первая группа создана для интерпретации документов органов государственной власти районов региона, а вторая группа архивов сельских поселений. Кроме того, в филиале имеются документы организаций и учреждений Шахринавского, Регарского и Пахтаобадского районов по районным машинно-тракторным станциям, сельскохозяйственным артелям, колхозам, совхозам, агропромышленному союзу и др. в установленном порядке они хранятся под конкретным номером «СА».

Практическая значимость исследования заключается в том, что основное содержание и выводы диссертации будут в дальнейшем использованы в разработке новейшей истории таджикского народа, особенно при изучении истории Гисарского, Шахринавского и Турсунзодинского районов, а также при разработке учебников, учебно-методических пособий для студентов архивных отделений вузов, институтов и колледжей.

Выводы и предложения диссертации, направленные в исполнительный орган государственной власти указанных районов, окажут практическую помощь в совершенствовании деятельности архивов.

Достоверность результатов диссертации обеспечивается достоверностью данных, адекватностью объема материалов исследования, обработки результатов исследования и объема публикаций, анализа, рецензирования, научно-практического сопоставления, а также отражения и хранения архивные материалы. Выводы и рекомендации представлены на основе научного анализа результатов теоретических и практических исследований.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Тема исследования соответствует паспорту специальности 07.00.09 - Историография, источниковедение и методы исторических исследований.

Личный вклад соискателя ученой степени проявляется в том, что соискатель включил ценные архивные документы не только по политической, экономической и общественной жизни Гисарского района, но и по соседним районам Шахринава и Турсунзаде и бывшим районам Регар, Пахтаобад и Алмаси. Он же составил список сокровищ, имеющихся в Филиале Центрального государственного архива Республики Таджикистан, в городе Гисар, и издал его в виде «Путеводителя». «Путеводитель» помогает всем лицам, пользующимся материалами данного архива, своевременно находить необходимую информацию, знакомит их со структурой и содержанием фондов в филиале Центрального государственного архива Республики Таджикистан в городе Гисар, входящий в состав Национального фонда государственных архивов Республики Таджикистан, делает обращение граждан, в том числе научных работников, простым и эффективным.

Утверждение и внедрение результатов диссертации. Основные результаты исследования были представлены на конференциях «Проблемы и

перспективы архивоведения», конференции, посвященной 55-летию филиала Центрального государственного архива Республики Таджикистан в городе Гисаре, и других республиканских конференциях.

Диссертация обсуждалась на заседании кафедры истории таджикского народа Педагогического университета им. Садриддина Айни (протокол № от ..... 2020 г.) и на общем собрании кафедры Новейшей истории Института истории, археологии и этнографии имени Ахмада Дониш в Национальной академии наук Таджикистана и вынесены на защиту (протокол № ..... 2020 г.).

Основное содержание диссертации отражено в двух книгах и 4 статьях автора, которые были опубликованы в научных журналах, входящих в каталог ВАК при Президенте Республики Таджикистан.

Структура и объем диссертации. Диссертация написана в объеме 219 страниц компьютерного текста и состоит из введения, двух глав, восьми подразделов, заключения, рекомендаций, списка источников и использованной литературы (всего 134 наименований) и приложений.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

Во введении обосновывается актуальность темы исследования, определяется уровень ее разработанности, уточняются цель и задачи исследования, стиль и метод работы над темой, теоретическая и практическая значимость работы, определены источники и научная новизна исследования, а также основные положения, выносимые на защиту.

Первая глава диссертации - **«Основание советского порядка в Гисарской долине и создание на ее территории архивов»** состоит из четырех параграфов. В первом параграфе - **«Установление и укрепление Советской власти в Гисарской долине»** отражены вопросы восстановления и укрепления Советской власти в Гисарской долине. В ходе обзора диссертация отмечается, что восстановление Советской власти в Гисарской долине началось после создания Гисарского военного отряда. 14 февраля 1921 года в девять часов утра в Бойсун вошел Гисарский военный отряд. С этой даты началось его движение в Восточную Бухару. Вечером того же дня 1-я кавалерийская бригада под командованием Я. А. Мелкумова атаковала главные силы эмира и освободила Бандихонское ущелье, открывшее путь в Сурхондарьинскую долину. 15 февраля в результате ожесточенных боев части Красной Армии заняли Дехнав. Победа в этом сражении облегчила движение частей Красной Армии. Уже 16 февраля Юрчи, Сари-Ассия и Сари-Джой были освобождены от эмиратских войск. Позже армия Амира объединилась в районов Гисара и Каратага¹.

Следует отметить, что 19 февраля 1921 г. после трехдневной подготовки Красная Армия вышла из Дехнава и двинулась в сторону Регара, а в первой половине того же дня овладела этим имуществом. Амирские части, дислоцированные в Регаре, особого сопротивления не оказали, они потеряли 28 человек, одна часть отступила к Гисару, а другая часть отошла к

¹ История таджикского народа. Новейшая история (солхон 1917-1941) / Под ред. акад. Р.М.Масова. - Душанбе, 2004. - Том.5. - С.259.

Боботогским горам. 20-го февраля под Гисаром произошел ожесточенный трехчасовой бой между Красной Армией и солдатами эмира. Эта битва закончилась в пользу Красной Армии. В тот же день красные солдаты захватили Гисар и Каратаг. 20-го февраля, как только Амир Олимхан услышал известие о поражении под Гисаром, он бежал со своими родственниками и 300 навьюченными верблюдами в сторону Куляб якобы «посетить могилу Мир Саид Али Хамадани», убегая от своих сторонников, он поручил Ибрахимбеку и Давлатмандбию (он присвоил им звание девонбега) помешать врагу. Но бегство эмира отвлекло войска, которые он оставил в Душанбе. Они отказались сражаться дальше и бежали. Это позволило первой кавалерийской бригаде под командованием Я. А. Мелкумова 21 февраля без сопротивления захватить Душанбе. Во всех районах, захваченных Красной Армией, в том числе в Регаре, Гисаре, Каратоге и Душанбе, были созданы ревкомы, и им была передана власть. На следующий день, 22 февраля, чрезвычайная политическая миссия Коммунистической партии Бухары и Центрального Комитета Коммунистической партии Бухары во главе с С. Гурсунходжаевым прибыли в штаб Гисарского отряда военной миссии. Политическая миссия в Душанбе привезла с собой первую газету и литературу, связанную с новой системой, в качестве пропагандистского материала. Сопротивление эмиратских войск продолжалось и после потери Душанбе. После поражения под Гисаром они не решились воевать против Красной Армии, рассеялись по разным районам Восточной Бухары и продолжили бой¹.

Так, после освобождения района от повстанческих отрядов амира Саида Олмихана Гисарским военно-экспедиционным отрядом и полного установления советского строя были образованы Гисарский, Шахринавский, Регарский, Пахтаабадский и Алмасинский районы. В филиале центрального государственного архива Республики Таджикистан в городе Гисаре имеются редкие документы, относящиеся к вышеназванным районам, которые могут найти исследователи.

Во втором параграфе первой главы - **«Создание архивов и их деятельность в Гисарском районе»** изучены и обсуждены вопросы создания архивов и их деятельности в Гисарском районе. При изучении этих вопросов в диссертации отмечается, что архивы являются хранителями редких источников политического, культурного и хозяйственного значения, информируют об истории возникновения и развития государств и народов. Отсюда их хранение и обучение считается не только обязанностью государства, но и обязанностью каждого члена общества.

Следует отметить, что архивное дело централизованно и системно оформилось лишь в первой половине XX века и продолжало развиваться. Явным фактом является то, что архив был создан на территории современного Таджикистана в Ходженте весной 1905 года. Исполнительный орган правительства Ходжентской губернии издал приказ от 9 апреля 1905

---

¹ Хотамов Н. Таърихи халки тоҷик. Китоби дарсӣ / Н.Хотамов. - Душанбе: Орбита, 2013. - С.294-295.

года о создании архивной службы. Именно с этого дня началась работа архивного дела в Ходжентском уезде¹.

С первых дней Октябрьской революции Советское правительство стремилось приобрести материалы из архивов государственных и общественных учреждений царской России. 1 июня 1918 г. В.И. Ленин подписал декрет Совета Народных Комиссаров РСФСР «О организации и централизации деятельности архивов», положивший начало созданию Единого государственного архивного фонда. Для его руководства было создано Главное архивное управление при Наркомате просвещения и его местных органах².

Стоит отметить, что позже эти фонды получили название «Единая база данных государственных архивов». Как уже упоминалось, в первый год его образования архивы и подведомственные ему учреждения были переданы в ведение Наркомата просвещения в районах. В 1922 году влияние архивов усилилось и они были переданы непосредственно Всероссийскому центральному исполнительному комитету (ВЦИК). В том же году решением Президиума ЦИК Союза Советских Социалистических Республик для общего управления архивами Союза Советских Социалистических Республик (СССР) было создано Центральное архивное управление (ЦАУ) СССР. В 1938 году он перешел в ведение Наркомата внутренних дел. Одновременно этим наркоматам были переданы и архивы союзных республик³.

Таким образом, архивы были официально созданы в РСФСР, что впоследствии положило начало созданию и строительству архивов нового типа в республиках Средней Азии, в том числе и в Таджикистане. В Республике Таджикистан состоялась первая инициатива по созданию местных архивов. Из постановления Исполкома Советской Социалистической Республики Таджикистан (ССР) от 23 сентября 1935 г. следует, что в ряде районов республики организация хранения и учета документов не была налажена. При наличии постановления ЦК Советов СССР от 27 апреля 1935 г. «О мерах по организации работы архивов в Советском Союзе» в ряде городов и районов республики были созданы межрайонные архивы, в том числе в городе Сталинабаде. Межрайонный архив города Сталинабада был направлен на обслуживание Янги-Базарского, Ромитского, Куктошского, Варзобского, Обигармского, Гисарского, Шахринавского, Регарского и Файзабадского районов.

Говоря об архиве, об истории его создания, развития и совершенствования, о его многогранных разделах, необходимо еще раз подчеркнуть тот момент, что именно упорным трудом и самоотверженными усилиями сотрудников области были созданы многие редкие документы. сохранились, которые рассказывают историю времен.

¹ Мардонов Р. Кохи хуччатҳои мукаддас. - Душанбе, 2013. - С. 22.

² Максаков В.В. история и организация архивного дела в СССР (1917-1945гг.)- М.: Наука,1969.- С.34.

³ Мухиддинов С, Каримов М.Бойгоншиносӣ: Дастури таълими барои донишҷӯёни факултатҳои таърихи макотиби олии Мухаррир н.и.т,дотент Н.К.Убайдуллоев.- Душанбе, 2009.-С.18.

Таким образом, следует подчеркнуть, что до сих пор основными вопросами дальнейшего развития областных архивов Гисара являются учет количества документов, поступающих в архивы, обеспечение компетентными кадрами и их переподготовка, подготовка рабочих инструкций, подготовка списка архивных документов, строительство нового здания, сохранение и хранение архивных документов считаются памятниками письменности.

Третий параграф первой главы - **«Материалы Гисарского архива, относящиеся к Великой Отечественной войне»** посвящен исследованию и анализу материалов Гисарского архива, связанных с Великой Отечественной войны. Следует отметить, что в архивных документах нашел отражение тяжелый труд жителей Гисарского района в годы Великой Отечественной войны (1941-1945 гг.). На самом деле, согласно архивным документам, деятельность жителей Гисарского района в страшные годы войны была очень эффективной.

Следует отметить, что архивные данные Шахринавского и Регарского районных военных комиссариатов полностью сохранялись в центральном архиве Таджикистана в городе Гисаре до 1989 года. Член Союза писателей, полковник в отставке, военный писатель Рахмон Сафаров использовал архив для подготовки книги «Ҳазору як корнома»¹. В каждом томе этой книги много сведений о героях войны Гисарского, Шахринавского, Регарского районов.

В диссертации отмечается, что более 260 000 представителей таджикского народа сражались против врага в боях Великой Отечественной войны. 56 таджикских воинов удостоены высшего звания Родины – Героя Советского Союза, 19 человек награждены всеми тремя степенями ордена «Почета» и более 50 тысяч человек награждены орденами и медалями военного времени за проявленную храбрость и достижения.

Согласно документам Гисарского архива, 4623 юноши были отправлены войну из города Регар в 1941-1945 годах из них 2525 не вернулись на родину в ходе ожесточенных боев войны, 2098 бойцов с боев ВОВ вернулись домой после победы, а до последних лет на учете числилось 24 ветерана ВОВ, 13 из них признаны инвалидами различной степени. В архиве Военкомата Регару Пахтаабадского района, который находится в архиве Военкомата города Гисар, имеется всего 837 «Извещений о смерти».

В 1941-1945 годах, по архивным данным Военного комиссариата Шахринавского района, в бои против Германии было призвано более 2269 молодых людей. В этом архиве всего 391 экземпляр «Уведомления о смерти». Конечно, это записанное число равно одной четверти. Потому что только из одного села Каратаг было призвано на войну более 523 человек, а 223 из них погибли в боях Великой Отечественной войны и хоронились в разные регионы Европы.

---

¹ Сафаров Р. Ҳазору як корнома. Чилди 1.-Душанбе:Сарред энц.тоҷик,1995.- 557с. Чилди 2.- Душанбе,2000.-495 с.;Чилди 3.-Душанбе ,2005.-447 с.

Следует отметить, что, согласно документам Гисарского архива, труженики района героически трудились в тылу и добились уникальных достижений. После победы советского народа над гитлеровской Германией Указом Президиума Верховного Совета СССР от 6 июня 1945 года ряд труженников района - колхозников, рабочих, учителей, врачей, руководителей организаций и других сотрудников, всего 400 человек, проявивших высокую трудовую активность в тылу, награждены медалью «За доблестный труд» в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг.

В заключении, по документам архивного фонда № 1 Протоколы и отчеты, решения колхозов и ИС № 196, ИС № 212, ИС 245, являющиеся документами Гисарского, Шахринавского районов и города Турсунзаде в филиале Центрального государственного архива Республики Таджикистан в городе Гисар, население указанных районов, наряду с населением других районов республики, принимало участие в боях с первых дней войны, а труженики тыла трудились днем и ночью.

В четвертом параграфе первой главы - **«Послевоенная реконструкция по архивным документам в Гисарском районе»** на основе архивных документов Гисарского района изучены вопросы послевоенной реконструкции.

Следует отметить, что после окончания войны необходимости в большем производстве боевого оружия не было. Поэтому возникла необходимость переприспособить предприятия к требованиям мирного времени. Эти задачи были намечены пятилеткой реконструкции и развития экономики страны на 1946-1950 годы¹.

Жители Гисарского района, особенно жители Шахринавских и Регарских районов и самого Гисарского района, также внесли свой вклад в военное восстановление. Несмотря на трудности, хозяйства района приложили большие усилия, чтобы максимально обеспечить эффективность работы основных предприятий.

В диссертации отмечается, что в 1946 году на территории Шахринавского района было упразднено несколько колхозов, основной причиной чего стала миграция шахринавцев в хлопководческие районы страны. Именно послевоенная реконструкция вызвала очень серьезные изменения на территории района в 1950-е годы.

Следует отметить, что в ходе послевоенного восстановления в регионах Гисарского района были объединены хозяйства. Объединение ферм способствовало быстрому развитию производства сельскохозяйственной продукции и лучшему снабжению населения необходимыми материалами. Крупные хозяйства могли поправить свое финансовое положение и приобрести мощную технику и другие технические средства. Появились условия для выращивания скота и продукции садоводства и для фермерских хозяйств. В 1946-1950 годах были значительно расширены хлопковые поля и возросла производительность труда. Урожайность хлопка увеличилась с 6,1 центнера в 1945 году до 31,5 центнера в 1950 году.

---

¹ ФМБД дар шахри Хисор, ХБ 365, Р.1, П.18 сах 5 (нусхאי тасдиқшуда)

Так, материалы архивов Гисарского района свидетельствуют о том, что в годы послевоенного восстановления в районах Гисар, Шахрина и Регаре население привлекалось к восстановлению промышленности, сельского хозяйства и др. Они несли мужественную службу и добились уникальных успехов.

Вторая глава диссертации – **«Вопросы наполнения, состава фондов, хранения и методов использования документов филиала центрального государственного архива в городе Гисаре»** состоит из четырех параграфов. В первом параграфе второй главы - **«Источники пополнения и состав сокровищ Филиала Центрального государственного архива в городе Гисаре»** рассмотрены вопросы источников и состава сокровищ Филиала Центрального государственного архива.

В диссертации отмечается, что документы научного, историко-экономического, политического, социального, культурного, санитарного, производственно-строительного характера, а также пограничного и административно-территориального деления хранятся в фондах Центрального государственного архива Республики Таджикистан в городе Гисаре.

Следует отметить, что основными источниками пополнения архивов, в том числе филиала Центрального государственного архива Республики Таджикистан в городе Гисар, являются учреждения и организации. В целях регламентации деятельности учреждений «Фонафзо» Центральным государственным архивом Республики Таджикистан разработан «Перечень государственных органов, учреждений, организаций и предприятий – источник пополнения в Центральном государственном архиве Республики Таджикистан»¹. «Перечень» утвержден согласно Приказу начальника Главного архива при Правительстве Республики Таджикистан от 30 декабря 2010 года за №39. В перечень включен 381 государственный орган, учреждение, организация и предприятие. Список составляется в соответствии с порядком списка полей и состоит из следующих глав:

1. Законодательная и исполнительная власть.
2. Оборона, государственная безопасность, внутренние дела и чрезвычайные ситуации.
3. Развитие экономики и торговли, налогообложение, стандартизация, собственность, таможня и статистика.
4. Труд, занятость населения, социальная защита и миграция.
5. Промышленность.
6. Аграрный комплекс и охрана природы.
7. Строительство, архитектура и геология.
8. Транспорт и связь, радио и телевидение.
9. Финансы, кредитование, страхование.
10. Коммунальное хозяйство.
11. Обучение и подготовка кадров.

---

¹ Рӯйхати мақомоти давлатӣ, муссисаҳо, ташкилотҳо ва корхонаҳо – манбаи пуркунии бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон.-Душанбе:Эр-граф,2011.-40 сах.

12. Наука и научные услуги.
13. Культура (искусство, литература, пресса).
14. Здравоохранение, спорт, туризм.
15. Закон, суд, прокуратура.
16. Общественные организации.
17. Центры реализации инвестиционных проектов¹.

Данный «Перечень» позволяет Филиалам Центрального государственного архива Республики Таджикистан в областях, городах и районах страны пополнять свои фонды в соответствии с требованиями.

Ежегодно в фонды филиала Центрального государственного архива Республики Таджикистан в городе Гисар принимается более 200 документов историко-культурного, социального, экономического значения и связанных с защитой прав граждан. В годы государственной независимости Республики Таджикистан весьма значительную деятельность проявил филиал Центрального государственного архива Республики Таджикистан в городе Гисар. С первых дней независимости были разделены сокровища советского периода и независимости. В 1991 г. от 13 предприятий и организаций принято на постоянное обслуживание 571 корпус. В 1992 г. 220 дел от 4 предприятий и организаций, в 1993 г. 172 дела от 2 предприятий и организаций, в 1994 г. 150 дел от 2 предприятий и организаций, в 1995 г. 105 дел от 2 предприятий и организаций, в 1999 г. 200 дел от 3 предприятия и организации, в 2000 г. 400 дел от 3 предприятий и организаций, в 2001 г. 165 дел от 3 предприятий и организаций, в 2002 г. 196 дел от 3 предприятий и организаций, в 2003 г. 198 дел от 2 предприятий и организаций, в 2004 г. 197 принято дел от 3 предприятий и организаций, в 2005 г. 2000 дел от 2 предприятий и организаций, в 2007 г. 53 дела от 1 предприятия, в 2010 г. 199 дел от 3 предприятий и организаций, в 2012 г. принято 341 дело от 4 предприятий и организаций. В 2013 году в филиале Центрального государственного архива Республики Таджикистан создано 5 новых фондов, относящихся к периоду Независимости Республики².

Таким образом, архивная сокровищница (фонд) представляет собой совокупность документальных материалов, которые создаются в процессе деятельности учреждения, организации, предприятия, в процессе жизни и деятельности отдельных лиц. Документы научного, историко-экономического, политического, социального, культурного, медицинского, производственно-строительного, пограничного и административного характера хранятся в фондах Центрального государственного архива Республики Таджикистан в городе Гисар. 1 апреля 1938 года в Гисарском районе был создан районный архив. 5 апреля 1963 года в городе Гисаре был создан Филиал Центрального государственного архива (далее Филиал). В Филиале хранятся документы, собранные в результате деятельности государственных органов, учреждений и организаций, независимо от их

¹ Рӯйхати мақомоти давлатӣ, муссисаҳо, ташкилотҳо ва корхонаҳо – манбаи пуркунии бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон.-Душанбе:Эр-граф,2011.-С.10-11.

² ХБ №56 Р.5-6 п.18

формы собственности и принадлежности, действующих или действующих в городах Турсунзаде, Гисарском, Шахринавском и Варзобском районах. В архивах хранится более 66 915 (шестьдесят шесть тысяч девятьсот пятнадцать) дел, включающих материалы с 1925 по 2014 годы. Документы собраны в 425 архивах (фондах). Учреждения и организации «Фонзафзо» являются основным средством пополнения фондов филиала. Они действуют согласно «Перечню государственных органов, учреждений, организаций и предприятий - источнику наполнения центрального государственного архива Республики Таджикистан». Одним из наиболее важных способов выявления и сохранения редких документов является проверка наличия документов, который проводится раз в 10 лет. По результатам проверки на каждый фонд составляется отдельный документ. Их физическое состояние определяется методом тестирования. При сортировке обычно используется бумажный метод документов каждого казенного дела. Этот метод используется, когда архив большой по размеру и сложный по составу. При классификации и размещении архивных материалов в хранилищах учитываются отношения между казначеями. Складское помещение на территории архивного фонда будет организовано на основании плана¹.

Во втором параграфе второй главы – **«Обеспечение сохранности, хранения и использования документов в филиале Центрального государственного архива в городе Гисаре»** рассмотрены вопросы сохранности, хранения и использования документов в филиале Центрального государственного архива в городе Гисаре. Центральный государственный архив в городе Гисаре были изучены и обсуждены.

Следует отметить, что если одной из важных задач архива является сбор документов, то другой его задачей является обеспечение сохранности и использования архивов. Документы, имеющие политический, научный, исторический, культурный, бытовой, экспериментальный и т. п. аспект и входящие в состав архивных фондов через предприятия и учреждения или отдельными лицами, подлежат охране и хранению. Обеспечение сохранности документов требует особого внимания к получению документов первой необходимости. Поэтому серьезное внимание уделяется стоимости документов. Эта работа требует от сотрудников наличия достаточных знаний и навыков, понимания и восприятия, трудолюбия и пунктуальности.

Стоит отметить, что наиболее важным оборудованием архивной базы считаются полки и шкафы. Полки могут быть деревянными или железными. Деревянные полки должны быть изготовлены из сухого дерева, а затем окрашены. Дерево, как и бумажные материалы, может быть повреждено насекомыми. Во многих случаях вредные насекомые обнаруживаются во влажной древесине. Поэтому нужно и нужно заменить деревянную полку на железную.

Документы можно размещать на полках вертикально и горизонтально. Кейсы небольшого размера и с водолазным чехлом размещаются вертикально. Материалы с мягкой обложкой и большого размера (книги,

---

¹ ФМБД дар шахри Хисор, ХБ 299, Р.1, П.37 сах 1-12 (нусха)

карты и т.п.) размещаются горизонтально. Старайтесь не ставить ящики слишком близко друг к другу¹.

Держать ящики закрытыми на полу неправильно, так как во многих случаях это приводит к появлению вредных насекомых. Материалы, не имеющие обложки, должны быть помещены в специальные папки. Истирание (точнее, физико-химические изменения) касается практически всех компонентов документа, таких как: бумага, чернила, клей, кожа и т.д.

Текст может со временем потускнеть и полностью исчезнуть. Бумага теряет свои качества и становится хрупкой. Кожа со временем становится неустойчивой, клей отваливается. Разные материалы изнашиваются с разной скоростью. Например, старые бумаги на волокнистой основе сохранили свою прочность и по сей день, но, наоборот, некоторые виды бумаги, такие как газетная и другая печатная продукция, утратили свое качество, пожелтели и стали нестойкими. Такая разница в скорости износа зависит от состава бумаги. В условиях архивной базы основными факторами, влияющими на износ, являются, прежде всего, влага, влажность, свет, пыль и газ².

Неправильные условия хранения документов ускоряют процесс старения документов. Для бумаги свет является важнейшим повреждающим фактором. Бумага изнашивается под воздействием света и теряет свою механическую устойчивость, так как в ней происходят серьезные химические изменения. В основном под влиянием света изменяется форма бумаги, содержащей древесные соединения (например, газетной и книжной)³.

Кожа чехлов теряет прежнее качество при регулярном воздействии света. Из-за эффекта света текст большинства материалов также размыт. Оконные стекла отражают часть света, но часть его проходит через окно и воздействует на материалы. Поэтому окна в архивах необходимо закрывать желтой тканью или красить белой краской. Этот фактор приводит к уменьшению воздействия света на материалы. Защитные факторы в определенной степени предохраняют материалы от воздействия света. В связи с прямым воздействием света на документ не допускается размещение его на полках, противоположных воздействию солнечных лучей. Поэтому не обязательно отображать оригиналы документов, лучше отображать их копии. Если экспонировать оригиналы документов крайне необходимо, то их следует поместить под стекло, а угол экспозиции поставить в место, защищенное от воздействия света.

Пыль портит внешний вид документа и во многих случаях настолько сильно влияет на тексты, что их становится невозможно читать. Кроме того, минеральные части пыли покрывают материалы и делают воздухообмен нестабильным. Иногда при наличии известковой или цементной пыли листы слипаются. Слой пыли на поверхности документов делает воздухообмен для документов нестабильным, повышает влажность в них и ускоряет

---

¹ Митлеев К.Г. История и организации делопроизводства в СССР. –М., -1959. С. 59.

² Митлеев К.Г. История и организации делопроизводства в СССР. –М., -1959. С. 59.

³ Асоров М. Дурдонаҳои хазинаи бойгонӣ. – Душанбе: Инфон, 2014. С. 123.

биологическое повреждение. Кроме того, пыль является переносчиком яиц насекомых из одного места в другое¹. По некоторым данным, пыль из воздуха вносит вредные газы, а также ускоряет порчу бумаги. Поэтому возникает необходимость регулярно очищать верхний слой сокровищ и крайне грязных документов при очистке каждого листа².

Таким образом, важными функциями архива являются сбор документов, обеспечение сохранности и использования архивных фондов. В фондах Филиала хранятся документы политического, научного, исторического, культурного, бытового характера, переданные в архивы предприятиями, учреждениями и частными лицами. В хранилищах есть система кондиционирования, выдвижные ящики и полки. Здание Филиала оснащено высокочувствительными противопожарными кабелями, огнетушителями, охладителями и средствами безопасности. Одним из важных направлений деятельности Филиала является научно-методическая и информационная работа. Поиск в архиве - выбор архивов и хранилищ осуществляется через "Руководство по архивам". В Филиале реестры имеют почетный статус. Одним из важных направлений научно-исследовательской деятельности филиала является организация использования архивных материалов. С начала 90-х годов по настоящее время историками, учеными различных направлений, журналистами, отдельными авторами издано более 20 содержательных брошюр, книг и памфлетов, основанных на достоверных исторических документах Филиала. Исследования показали, что в этих работах затрагиваются важные вопросы истории становления района, границ и административных территорий джамоатов, национального состава населения, становления предприятий, организаций, учреждений, заводов, мастерских, культурно-исторических учебных заведения, крупные агропромышленные предприятия, строительство Большого Гиссарского канала.

Третий параграф второй главы - **«Осмотр, реставрация и диагностики (экспертиза) ценности документов в Гиссарском региональном архиве»** посвящен изучению способов проведения экспертизы, реставрации и диагностики (экспертизы) о ценности документов в Гиссарском региональном архиве.

Следует отметить, что под понятием научной оценки ценности документов понимается изучение документов на основе оценки (критерия) их ценности с целью определения сроков охраны документов и их применения. В архивной деятельности это считается одним из самых важных и ответственных процессов работы с документами, и он сводится к оценке их происхождения. Важность экспертизы заключается в определении документов, которые могут обеспечить государство, науку и общество, а также отдельных лиц необходимой информацией³.

---

¹ ФМБД дар шахри Хисор, ХБ 364,Р.1,П.1 –С. 6-7

² Руководство по обеспечению сохранность документов .М., 2006.-е. 14.

³ Мухиддинов С.,Каримов М.Бойгониинош.-Душанбе, 2009. - С.27.

Стоит отметить, что в региональных архивах Гисара количественные и качественные проверки разделены на три уровня по ценности кладовых документов.

Первоклассные фонды, включающие относительно дорогие и в то же время регулярно используемые материалы, такие как государственные балансы, отчеты исполнительных органов государственной власти, решения глав сельских джамоатов городов Гисару, Турсунзаде, Шахринаву и Варзоб. Проверка наличия документов проводится один раз в 10 лет. Проверка наличия документов второго и третьего уровня фондов, которые являются кадровыми документами и документами временного и длительного хранения, такими как кадровые приказы, приказы на отпуск один раз в 15 лет, и особо ценными документами, такими как книги собрания депутатов и решения указанных городов и районов проводятся один раз в 5 лет. Проверка количества документов осуществляется работниками филиала и комиссиями, назначаемыми руководителем учреждения¹. По результатам проверки составляется документ (по каждому фонду отдельно). После утверждения документа проверка наличия документов по этому документу (за исключением пунктов документальных материалов, требующих ремонта, и недостающих документов с постоянным сроком хранения) включает внесение изменений в отчетные документы на основании законодательства. Проверка проводится в целях определения результата предыдущей количественной проверки (документ и оставшиеся листы проверки) и поиски документальных материалов (верность количества документов и дополнительных отметок в реестре, соответствие сводную записку с перечнем количества документов в фонде листа). Проверка осуществляется путем ознакомления с опубликованными материалами реестра с проставлением на обложке документов следующих отметок: кода документа, имени учредителя фонда и его порядкового состава, порядковых номеров произведения, название документа, количество листов.

Таким образом, количественная и качественная проверка ценности документов Филиала Государственного архива Республики Таджикистан в городе Гисар имела достойный статус и давала возможность найти относительно дорогие и регулярно используемые материалы и предъявить их исследователи.

В четвертом параграфе второй главы - **«Обзор Гиссарского регионального архива как источника исследований по новейшей истории Таджикистана»** рассмотрены вопросы, связанные с Гиссарским региональным архивом как источником исследования новейшей истории Таджикистана. Следует отметить, что описание архивных сокровищ представляет собой справочник, содержащий обобщенные данные о составе и содержании совокупности отдельных документов с анализом их источников, в целях информирования учреждений, организаций, предприятий и научной

---

¹ФБМДЧТ дар ш.Хисор ХБ№ 56, р.1.п142.

общественности о характер и важность этих документов для того, чтобы расширить сферу их использования во всех сферах жизни общества¹.

Совокупность документов, информация о которых включена в комментарий, может быть связана друг с другом либо единством выхода (финансовые отношения), либо единством содержания (тематические). В зависимости от этого выделяют два вида комментариев: комментарии к архивным фондам (сводным, коллекциям) и тематические комментарии.

Обзор фондов представляет собой архивную справку, в которой непрерывная и исчерпывающая информация о составе и содержании документов только одного фонда включена во все темы и вопросы, охватываемые поиском и анализом этих документов как исторических источников².

Описание предмета данной архивной справки, в котором обсуждаются сведения, показанные о составе и содержании документов по определенной тематике, независимо от того, отражены ли эти сведения в материалах одного или нескольких архивных фондов или даже нескольких архивов.

Архивное обозрение как самостоятельный вид архивной справки возникло не сразу. Одним из главных ее примеров является этот «комментарий», использовавшийся в некоторых архивах дореволюционной России. Целью комментариев является не только раскрытие содержания документов, но и историческое исследование того или иного учреждения или решение научной проблемы на основе документальных источников. Собственно говоря, основная форма изображения раскрывается в непосредственном сообщении содержания и цитировании текста документов. Описания сделаны в основном по незарегистрированным документам. Отсутствие поисковой информации приводит к затруднениям в поиске материалов, хранящихся в архивах. Некоторые архивисты, видя этот недостаток интерпретации, выступали против ее подготовки и считали ее излишней и ненужной работой³.

Так, в Филиале Центрального государственного архива Республики Таджикистан в городе Гисар на сегодняшний день имеется более 425 фондов, в которых хранятся редкие документы, относящиеся к местным органам государственной власти районов области от создания до сегодняшней день, документы сельских джамоатов, учреждений, предприятий и организаций, районных железнодорожных станций, тракторные парки, кадровые документы и другие. Эти архивные документы предоставляют уникальную информацию.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

1. Основные научные результаты диссертации

Таким образом, исследование показало, что архив действительно является хранилищем редких источников политического, культурного и

¹ ФМБД дар шаҳри Ҳисор, ХБ 299,Р.1,П.2, - С. 66

² ФМБД дар шаҳри Ҳисор,ХБ 364,Р.1,П.3 –С. 6

³ ФМБД дар шаҳри Ҳисор, ХБ 365,Р.1,П.18 –С. 2-3

хозяйственного значения, и архивы Гиссарского региона не остались в стороне в этом отношении. В ходе исследования были обсуждены важные вопросы, выводы по которым сводятся к следующему:

- После победы Бухарской революции (сентябрь 1920 г.) Гиссарская долина оказалась под контролем войск Амира Саида Олимхана. В целях освобождения, восстановления и укрепления Советской власти в Восточной Бухаре на этом направлении был мобилизован Гиссарский отряд военной миссии. 14 февраля 1921 года этот отряд освободил Бойсун, 15 февраля Дехнав, 16 февраля Юрчи, Сари-Осиё и Сари-Джой, 19 февраля Регар. 20 февраля Красная Армия выиграла сражение с войсками эмира и захватил Гисар и Каратаг. 21 февраля в Душанбе вошла первая кавалерийская бригада во главе Я. А. Мелкумовым, о чем свидетельствуют документы Гиссарского областного архива [3-А; 4-А; 7-А; 8-А];

- Согласно документам Гиссарского регионального архива, в 1923 году на территории Восточной Бухары было образовано пять областей: Душанбинская, Гармская, Кулябская, Курган-Тюбинская и Сарисийская. Позже Ревсовет Таджикской ССР своим решением от 14 октября 1925 года изменил название Душанбинской области на Гиссарскую область. В ведение области перешли Душанбинский, Гиссарский, Каратагский, Файзабадский, Яванский и Янгибозорские районы. 4 июня 1927 года административный центр области был перенесен из города Гисар в город Душанбе. 6 июня 1929 года Гиссарский округ была упразднена и на ее месте образован Гиссарский область, в который вошли 5 районов - Сталинабадский, Каратагский, Лакай-Таджикский, Обигармский и Янги-Базарский. 15 августа 1930 г. Гиссарский округ был упразднен, и на его основе был образован Душанбинский район [3-А; 4-А; 7-А; 8-А];

- Только в XIX веке в развитии архивов происходят серьезные изменения. Именно в этот период закладываются теоретические и практические основы архивоведения и они официально утверждаются в РСФСР. Этот процесс становления в дальнейшем закладывает основу для строительства архивов в республиках Средней Азии, в том числе и в Таджикистане. Постепенно формируются архивы в республиках Казахстан, Туркменистан и Узбекистан. Строительство первых архивов в Таджикистане относится к 20-м годам XX века. Впервые были созданы архивы Душанбе и Худжандского уезда. Первый орган управления архивами в Таджикистане был создан в 1927 году. Создание Таджикской Советской Социалистической Республики (Таджикской ССР) (16 октября 1929 г.) расширило таджикское архивное дело [3-А; 4-А; 7-А; 8-А];

- Из документов архива города Гиссар установлено, что в 1938 году в Гиссарском, Шахринавском и Регарском районах были созданы районные государственные архивы, а архивы Шахринавских и Регарских районов имели ограниченные возможности. По подлинным документам Центрального государственного архива в Гиссарском архиве находилось 87 фондов, более 13 817 дел. 5 апреля 1963 года в городе Гисаре был создан филиал Центрального архива. В последующие годы деятельность архива в основном направлена на документирование и хранение документов

предприятий и учреждений. В конце 80-х годов в городище Гисаре создан кооператив «Археограф», который способствовала сбору постоянных документов [3-А; 4-А; 7-А; 8-А; 10-А];

- Деятельность архивов оживилась в 60-е годы XX века, они реконструировались и были централизованы. Это был период, когда архивы были переданы из МВД в ведение Совета Министров Таджикской ССР. Городские и районные архивы были преобразованы в филиалы;

- В 1960-е и 1970-е годы филиалы Центрального государственного архива были созданы практически во всех областях и городах. В 1989 г. было вновь утверждено новое Положение о Главном архивном управлении при Совете Министров Таджикской ССР, дополнительно определившее важные задачи архивов;

- После обретения Республикой Таджикистан государственной независимости (сентябрь 1991 г.) Главное архивное управление при Совете Министров ССР Таджикистана стало Главным архивным управлением при Кабинете Министров Республики Таджикистан. Еще одним достижением таджикских архивов в годы независимости стало принятие Закона Республики Таджикистан «О Национальном архивном фонде и архивных учреждениях», который был утвержден 13 ноября 1998 г. [3-А; 4-А; 10-А];

- Стало известно, что с начала 90-х годов и по сегодняшний день основными вопросами дальнейшего развития региональных архивов Гисара являются строительство нового здания, учет количества документов, поступающих в архивные фонды, обеспечение талантливыми кадрами и их переподготовка, а также подготовка рабочих инструкций и заданий, составление каталога архивных документов, строительство нового здания, сохранение и хранение архивных документов как памятников письменности, обслуживание различных слоев населения, в том числе научных работников [3-А; 4-А; 8-А; 10-А];

- По документам архивного фонда №1, протоколов и отчетов, решений колхозов и ПБ №196, ПБ №212, ПБ №245, являющихся документами Гисарского, Шахринавского и Регарского районов хранятся в филиале Центрального государственного архива Республики Таджикистан в городе Гисар. Выяснилось, что население указанных районов, наряду с населением других районов республики, принимали участие в боях с первых дней Великой Отечественной войны (1941-1945 гг.) и день и ночь работали в тылу [8-А; 10-А];

- 4623 юноши были мобилизованы из Регарского района в годы Великой Отечественной войны, из них 2525 не вернулись на Родину. 2098 воинов вернулись после победы. В архивах Военного комиссариата Пахтабадского района сохранилось всего 837 «извещений о смерти», которые хранятся в архиве Военного комиссариата города Гисар. В 1941-1945 годах, по архивным данным Военного комиссариата Шахринавского района, в Великой Отечественной войны было призвано более 2269 молодые парни. Только из одного села Каратаг было призвано на войну более 523 человек, из них 223 человека погибли в боях Великой Отечественной войны [8-А; 10-А];

- В годы Великой Отечественной войны колхозники фермерских хозяйств Гиссарского, Шахринавского, Регарского районов выполнили свои обязательства по передаче государству хлопка, молока, яиц, шерсти, шкур крупных и мелких животных, крупного рогатого скота, и т.п., выполнили и сдали продукцию в фонд обороны. Равномерная и круглосуточная работа рабочих дала желаемые результаты. Например, в Гиссарском уезде в 1941 году план по производству хлопка был выполнен на 100%, сельскохозяйственной продукции — на 100%, кормов — на 100%, шерсти — на 104%, риса — на 94%. В 1943 г. в районе был создан «Дом ребенка» для 75 детей, переселенных из Республики Польша [8-А; 10-А];

- Материалы архивов Гиссарского района свидетельствуют о том, что в годы послевоенного восстановления население Гиссарских, Шахринавских и Регарских районов привлекались к восстановлению промышленности, сельского хозяйства, а также несли мужественную службу и добились уникальных успехов [8-А; 10-А];

- Хотя в годы Великой Отечественной войны на территории Таджикистана не было боевых действий и военных разрушений, все отрасли народного хозяйства были приспособлены к требованиям войны. Поэтому возникла необходимость восстановления экономики республики к требованиям мирного времени. Жители Гиссарского, Шахринавского и Регарского районов также приложили усилия для послевоенного восстановления. [3-А; 4-А; 8-А; 10-А];

- В 1946 году на территории Шахринавского района было упразднено несколько колхозов, основной причиной чего стала миграция шахринавцев в хлопководческие районы страны. 27 ноября 1959 г. Шахринавский район был упразднен [3-А; 4-А; 8-А; 10-А];

- Наравне с другими районами добросовестно трудились и жители Гиссарского района. Результатом этих усилий стало то, что в 1946 г. - 210 чел., в 1947 г. - 299 чел., а в 1948 г. - 258 чел. из района были награждены медалью "За доблестный труд в годы Великой Отечественной войны 1941 - 1945 гг." [3-А; 4-А; 8-А; 10-А];

- В 1950-е годы объединение колхозов было началом больших трудовых успехов. В результате повысилась рентабельность хозяйств, значительно возросла заработная плата колхозников, их благосостояние. В 1946 году хозяйства Регарского района перевыполнили план по сбору хлопка. Рабочие колхозов сдали государству 6342 т хлопка [3-А; 4-А; 8-А; 10-А];

- Архивная сокровищница (фонд) - это совокупность материалов документов, которые создаются в процессе деятельности учреждения, организации, предприятия, а также в процессе жизни и деятельности отдельных лиц, семей, поколений [9-А];

- Документы научного, историко-экономического, политического, социального, культурного, санитарно-промышленного, производственного, сельскохозяйственного и просветительского характера входят в состав фондов Центрального государственного архива Республики Таджикистан в городе Гисар [9-А];

- Учреждения и организации являются основным источником пополнения архивов, в том числе филиал Центрального государственного архива Республики Таджикистан в городе Гисар. В целях регламентации деятельности учреждений "фонзафзо" Центральным государственным архивом Республики Таджикистан разработан "Перечень государственных органов, учреждений, организаций и предприятий - источник наполнения в Центральном государственном архиве Республики Таджикистан". «Перечень» утвержден согласно Приказу начальника Главного архива при Правительстве Республики Таджикистан от 30 декабря 2010 года за №39. В «Перечень» включен 381 государственный орган, учреждение, организация и предприятие [9-А];

- Количество дел архивных фондов, принятых за годы независимости, составляет 10357, которые хранятся постоянно. В 2013-2017 годах в ящики было помещено 5000 (пять тысяч) дел [9-А];

- В целях регулирования направления работы предприятий разработано 74 перечня документов, 10 методических указаний, 6 положений о работе, 12 положений о диагностических (экспертных) комиссиях, проведены комплексные проверки на 26 предприятиях [9-А];

- Филиал работает в соответствии с регламентом, установленным для всех архивов Республики Таджикистан, т.е. единство классификации документов из архивного фонда, классификация документов в границах фонда, размещение материалов в хранилищах. Эти факторы способствуют укреплению научной организации документов и облегчению их использования [2-А; 3-А; 4-А; 9-А];

- Обеспечение сохранности документов требует особого внимания к получению необходимых документов. Поэтому Филиал уделяет серьезное внимание ценности документов;

- Следует сказать, что благоприятные условия хранения, обеспечения сохранности и эффективного использования документов в Филиале привлекали внимание вышестоящих органов - Всесоюзного и Республиканского архивов еще в советское время. Представители Главного управления Всесоюзного архива несколько раз посещали Гиссарский архив и выражали удовлетворение их хорошей работой. Представители Кыргызской Республики и Исламской Республики Афганистан для изучения путей и методов использования документов оказали честь сокровищ этого архива;

- В Филиале хорошо налажено обслуживание нуждающихся. Ежегодно в Филиал обращаются более 2000 нуждающихся документов. Для сравнения, если в 1991 г. в архив было занесено 250 запросов и заявлений, то в 2017 г. из 1710 запросов дано 1320 удовлетворительных ответов и 378 неудовлетворительных ответов в соответствии с требованиями закона и связанных с ним нормативных актов [2-А; 3-А; 4-А; 9-А];

- Филиал расширил свою деятельность в части обработки и учета, обеспечения безопасности, приема редких документов, а также оказывает услуги Шахринавском и Варзобском районам;

- Филиал также занимается научно-методической и информационной деятельностью и подготавливает методические указания и инструкции для

фондов. При поддержке Главного управления архивов при Правительстве Республики Таджикистан в 2017 году в Филиале была подготовлена и опубликована краткая информация о сокровищах Филиала Центрального государственного архива в Гисарском регионе. «Путеводитель» отражает структуру и содержание архива Центрального государственного архива Республики Таджикистан в городе Гисар, знакомит исследователей с содержанием архивных документов [2-А; 3-А; 4-А; 9-А; 10-А];

- Организация использования архивных материалов считается одним из важнейших направлений научно-исследовательской деятельности архивов. По материалам филиала Центрального государственного архива Республики Таджикистан в городе Гисар со стороны писателей, учёных и диссертантов, как Сафарова Р., Одинаева С., Азизова Ф., Дустова З., Джурабаева Р., Тешаевой Н., Алиева К., М. Асророва, Ашурова Х., Ю. Кадыров, С. Расули, Ш. Собири, М. Мирсаидовой, Х. Холов, Ж. С. Лангари, Р. Обидова и др. опубликовались серия книг и принадлежностей;

- В здании филиала организован отдельный зал постоянной экспозиции, где размещены исторические и выставочные документы с фотографиями Основателя национального мира и единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона о его официальных визитах в Гисарский район. Фотографии и материалы Героя ВОВ Чутака Урозова и Героев Социалистического Труда из Гиссарского района находятся в постоянной экспозиции [10-А];

- Филиал в основном проводит казначейские исследования для выявления двух основных групп документов: документы, имеющие научную ценность, и документы, имеющие информационную ценность;

- Оценка ценности документов в Филиале осуществляется в соответствии с нормативно-методическими документами, утвержденными Главным архивным управлением при Правительстве Республики Таджикистан [9-А];

- Обзор архивных сокровищ - справочник, содержащий обобщенные сведения о составе и содержании совокупности отдельных документов с анализом их источников, с целью информирования учреждений, организаций, предприятий и научной общественности о характере и значимости этих документов, расширение сферы их использования во всех направлениях, является общественной деятельностью [9-А];

- Одним из основных примеров объяснения архива является «комментарий». Целью интерпретаций является не только раскрытие содержания документов, но и историческое исследование того или иного учреждения или решение научной проблемы на основе документальных источников. Собственно говоря, основная форма изображения раскрывается в непосредственном сообщении содержания и цитировании текста документов. Толкования делаются на основании незарегистрированных документов [9-А];

- Обзор Гиссарского регионального архива разделен на группы. Комментарий является путеводителем, помогающим исследователям и другим лицам, использующим материалы государственных архивов,

своевременно находить необходимую информацию. В настоящее время в Филиале Государственного архива Республики Таджикистан в городе Гисар документы собраны в 425 сокровищ [9-А; 10-А];

- В Отделении представлен обзор архивных ценностей, связанных с детскими садами, школами и учебными центрами, детскими домами, школами-интернатами, центрами профессионально-технического обучения, коллективным фондом ветеранов труда, участников Великой Отечественной войны, личными сокровищами жители Гисарского района [9-М; 10-М].

2. Рекомендации по практическому использованию результатов диссертации:

Следующие рекомендации будут полезны для дальнейшего улучшения архивов:

Для Центрального государственного архива Республики Таджикистан:

а) Сегодня много людей нуждаются в документах дореволюционного периода и 20-х годов XX века. Поэтому, воспользовавшись этими возможностями, на основании договоренности эти документы должны быть скопированы из соседних республик.

б) После обретения страной независимости архивные документы будут постепенно увеличиваться. С этой целью в республике создан национальный архив, неотъемлемой частью которого являются областные, городские и региональные фонды. Эти фонды должны быть помещены в Центральный государственный архив.

Для исполнительных органов местной власти Гиссарского, Турсунзаде и Шахринавского районов:

а) «Средства для архивов» должны быть предусмотрены в местном бюджете для лучшего функционирования архивов;

б) В связи с тем, что граждане Шахринавского района и города Турсунзаде (иногда Варзобского и Рудакинского районов) ездят в Гиссарский район за необходимыми документами в дальний путь, необходимо принимать граждан и своевременно предоставлять им необходимые документы. Более того, по возможности документы их межведомственного архивы из Филиала Государственного архива Таджикистана в городе Гиссара передать в указанные города и районы;

в) Планируется вопрос строительства современных зданий для архивов, должно быть осуществлено строительство нового здания по разработанному проекту возводятся системы отопления, очистки воздуха и другие способы сохранности и хранения документов согласно требованиям.

Для архивов городов и районов республики:

а) Практику создания каталогов (списков кладов), разработки «Руководства» и использования документов архивов Филиала следует распространить среди других архивов страны, что позволит сделать архивы более полными и удобными;

б) Улучшить услуги нуждающихся.

**Основные положения и выводы диссертации нашли свое отражение в
следующих публикациях автора:**

Монографии:

[1-А]. Обидов, Р.Х. Ичлосияи тақдирсоз (бо истифода аз фонди барқароркунандагони соҳти конститусионӣ дар Тоҷикистон) / Р.Х.Обидов, Ҷ.С.Лангарӣ. – Душанбе,

[2-А]. Обидов, Р. Х. Бойгонӣ – ганчинаи таърих / Р.Х.Обидов, Ҷ.С.Лангарӣ. - Душанбе: Эр-граф, 2018. - 87 с.

[3-А]. Обидов, Р. Х. Саҳифаҳои таърихи бойгонидорӣ (дирӯзу имрӯз) / Р.Х.Обидов, Ҷ.С.Лангарӣ. - Душанбе: Промэкспо, 2019. - 176 с.

[4-А]. Обидов, Р. Х. Бойгонӣ ҳифзкуандаи таърих / Р.Х.Обидов. - Хисор: матбааи “Ҳисор”, 2019. - 152 с.

Учебные материалы:

[5-А]. Роҳнамо (Маълумотномаи мухтасар оид ба хазинаҳои филиали Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри Ҳисор) / Мурат.: Ҷ.С.Лангарӣ, Р.Х.Обидов. - Душанбе: Ирфон, 2017. – 46 с.

[6-А]. Қоидаҳои асосии кори бойгонидорӣ дар бахшҳои бойгонии мақомоти иҷроия / Мураттиб: Р.Обидов. - Душанбе: Промэкспо, 2019. - 54 с.

Статьи в рецензируемых журналах:

[7-А].Обидов, Р.Х. Заминаҳои таърихии пайдоиши бойгонихо дар Осиёи Марказӣ ва Ҷумҳурии Тоҷикистон / С.Р.Муҳидинов, Р.Х.Обидов // Паёми ДДОТ. - 2020. - №2(85). - С. 204-210.

[8-А]. Обидов, Р.Х.Ташкилбонии бойгонихои байниидоравӣ дар ноҳияҳои Ҳисор, Шаҳринав ва Турсунзода / Р.Х.Обидов // Паёми ДМТ. - 2020. - №7. - С. 92-97.

[9-А]. Обидов, Р.Х. Таъмини ҳифз, ниғаҳдорӣ ва истифодаи ҳуҷҷатҳо дар Филиали Бойгонии марказии давлатӣ дар шаҳри Ҳисор / Р.Х.Обидов // Паёми ДМТ. - 2020. - №9. - С. 113-123.

[10-А]. Обидов, Р.Х. Ноҳияи Ҳисор дар замони Шуравӣ ва Тоҷикистони соҳибистиклол / Р.Х.Обидов // Паёми ДМТ. - 2021. - №1. – С. 97-107.

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи Обидов Рустам Ҳошимович дар мавзӯи «Бойгонии минтақавии Ҳисор ҳамчун сарчашмаи муҳимми омӯзиши таърихи навтарини Тоҷикистон» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои таърих аз рӯйи ихтисоси 07.00.09 – Таърихнигорӣ, манбаъшиносӣ ва методҳои таҳқиқоти таърихӣ (илмҳои таърих)

Дар автореферат муҳимияти илмӣ-назариявӣ ва амалии мавзӯи таҳқиқот, мақсад ва вазифаҳои он, дараҷаи омӯзиш, мавҷудияти сарчашмаҳо, давраҳо, назария ва усулҳои истифодашуда ва натиҷаҳои асосии бадастомада зикр шудаанд. Дар он мундариҷаи асосиро барқароршавии ҳокимияти Шӯравӣ дар водии Ҳисор, таъсиси бойғониҳо ва ғайолияти онҳо, маълумот оид ба Чанги Бузурги Ватанӣ ва азнавбарқароркунии баъдичангӣ дар заминаи ҳуҷҷатҳои филиали Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри Ҳисор ва адабиёти илмие, ки ин масоилро инъикос кардаанд, ташкил медиҳад.

Омӯзиши маҷмӯии таърихи навтарини Тоҷикистон дар асоси ҳуҷҷатҳои бойгонии минтақавии Ҳисор ва муайянсозии роҳҳои ташаккули филиали бойгонии марказии ҷумҳурӣ дар шаҳри Ҳисор - ҳамчун қисми таркибии Бойгонии миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон меҳвари таҳқиқоти муаллифро ташкил додаанд. Пажӯҳиш дар заминаи омӯзиши ҳуҷҷатҳои бойгонии минтақавии Ҳисор, таҳлилу баррасии осори муҳаққиқони ватанӣ ва хориҷӣ, китобҳо, монографияҳо, диссертатсияҳо, мақолаҳо ва маҷмӯаҳои, ки ба таърихи навини Тоҷикистон бахшида шуда, дар заминаи маводи филиали Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри Ҳисор ба анҷом расидаанд, амалӣ гардидааст. Муаллиф ҳамчунин ба манбаъҳои пурқунӣ ва таркиби ҳазинаҳои филиали Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри Ҳисор, таъмини ҳифз, нигоҳдорӣ ва истифодаи ҳуҷҷатҳо, санҷиш, барқарорсозӣ ва ташҳиси арзишнокии онҳо, инчунин тавзеҳи ҳазинаҳои бойгонии минтақавии Ҳисор ҳамчун манбаъи таҳқиқи таърихи навини Тоҷикистон тавачҷуҳи хоса зоҳир кардааст. Дар хулоса ҳар як банди мавзӯи мавриди таҳқиқ натиҷагирӣ карда шуда, тавсияҳо чиҳати истифодаи амалии натиҷаҳои ба дастомада ва рушди минбаъдаи бойгонии минтақавии Ҳисор пешниҳод гардидаанд.

Калидвожаҳо: бойгонӣ, Ҳисор, таърихнигорӣ, бойгоншиносӣ, Филиали бойгонии давлатии ҚТ дар шаҳри Ҳисор, ҳифз ва нигоҳдории ҳуҷҷатҳо, таъсиси бойғониҳо, манбаъҳои пурқунии бойғониҳо, арзиши ҳуҷҷатҳо, ҳазинаҳои бойгонӣ, маводҳои бойгонӣ.

АННОТАЦИЯ

на автореферат диссертации Обидова Рустама Хошимовича на тему «Гиссарский региональный архив как важный источник для изучения новейшей истории Таджикистана» на соискание учёной степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.09 - Историография, источниковедение и методы исторических исследований (исторические науки).

В автореферате изложены научная и теоретическая значимость темы исследования, ее цель и задачи, степень изучения, наличие источников, периоды, используемые теории и методы, а также основные полученные результаты. Основное ее содержание составляет восстановление советской власти в Гиссарской долине, создание архивов и их деятельность, сведение о Великой Отечественной войне и послевоенном восстановлении на основе документов филиала Центрального государственного архива Республики Таджикистан в городе Гиссаре и научная литература, отражающая эти вопросы.

Комплексное изучение новейшей истории Таджикистана на основе документов Гиссарского регионального архива и определение путей формирования филиала центрального архива республики в городе Гиссаре - как составляющий часть Национального Архива Республики Таджикистан было центральной темой исследования. Исследование проведено на основе изучения документов Гиссарского регионального архива, анализа и обзора работ отечественных и зарубежных исследователей, книг, монографий, диссертаций, статей и сборников, посвященных новейшей истории Таджикистана и написанных по материалам филиала Центрального государственного архива Республики Таджикистан в городе Гиссаре. Особое внимание автор уделил также источникам наполнения и составу фондов филиала Центрального государственного архива Республики Таджикистан в городе Гиссаре, обеспечению охраны, хранения и использования документов, проверке, реставрации и оценка их ценности, а также обзор фондов Гиссарского регионального архива как источника исследований новейшей истории Таджикистана. В заключении сделан вывод по каждому параграфу исследуемой темы и даны рекомендации по практическому использованию полученных результатов и дальнейшему развитию Гиссарского регионального архива.

Ключевые слова: архив, Гиссар, историография, архивоведение, филиал государственного архива РТ в городе Гиссаре, сохранение и хранение документов, создание архивов, источники наполнения архивов, ценность документов, архивные фонды, архивные материалы.

ANNOTATION

on the abstract of the dissertation of Obidov Rustam Khoshimovich on the topic “Gisar regional archive as an important source for studying the modern history of Tajikistan” for the degree of candidate of historical sciences in the specialty 07.00.09 – Historiography, source studies and methods of historical research (historical sciences).

The abstract outlines the scientific and theoretical significance of the research topic, its purpose and objectives, the degree of study, the availability of sources, periods, theories and methods used, as well as the main results obtained. Its main content is the restoration of Soviet power in the Gissar Valley, the creation of archives and their activities, information about the Great Patriotic War and post-war reconstruction based on documents from the branch of the Central State Archive of the Republic of Tajikistan in the city of Gissar and scientific literature reflecting these issues.

A comprehensive study of the modern history of Tajikistan on the basis of documents from the Hissar regional archive and the determination of ways to form a branch of the central archive of the republic in the city of Hissar - as an integral part of the National Archives of the Republic of Tajikistan was the central topic of the study. The study was carried out on the basis of studying the documents of the Hissar Regional Archive, analysis and review of the works of domestic and foreign researchers, books, monographs, dissertations, articles and collections devoted to the modern history of Tajikistan and written based on the materials of the branch of the Central State Archive of the Republic of Tajikistan in the city of Hissar. The author also paid special attention to the sources of filling and the composition of the funds of the branch of the Central State Archive of the Republic of Tajikistan in the city of Gissar, ensuring the protection, storage and use of documents, verification, restoration and evaluation of their value, as well as reviewing the funds of the Hissar regional archive as a source of research on the modern history of Tajikistan. In conclusion, a conclusion is drawn for each paragraph of the topic under study and recommendations are given for the practical use of the results obtained and the further development of the Hissar Regional Archive.

Key words: archive, Gissar, historiography, archival science, branch of the State Archive of the Republic of Tatarstan in the city of Gissar, preservation and storage of documents, creation of archives, sources of filling archives, value of documents, archival funds, archival materials.